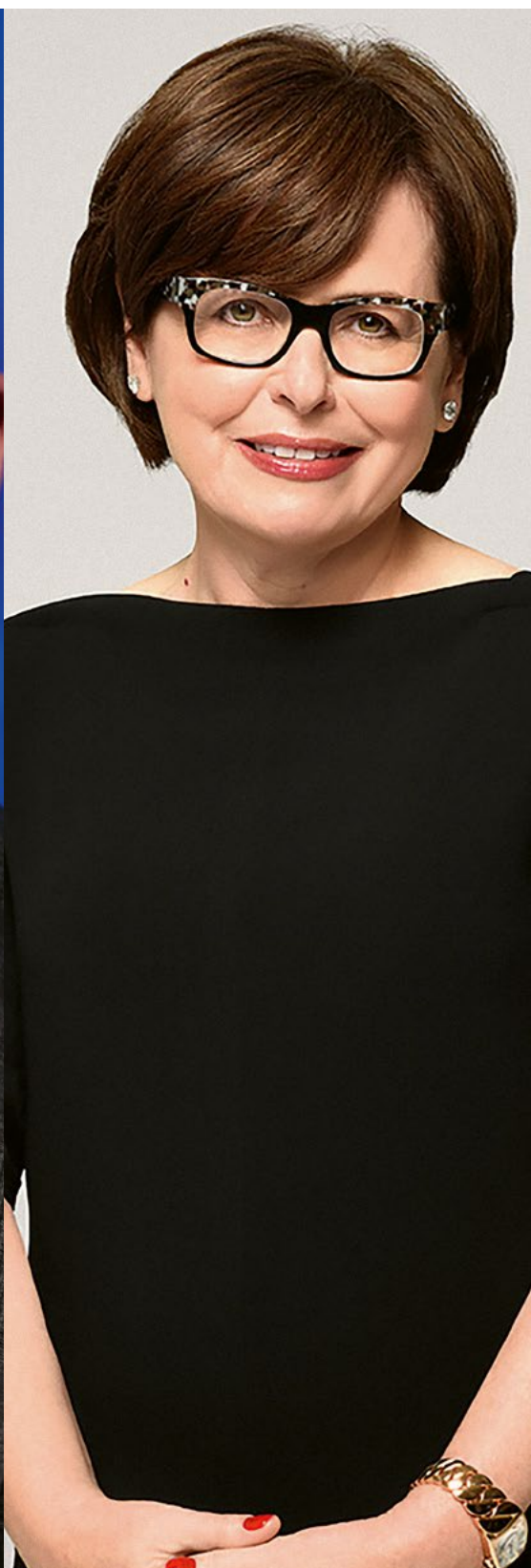

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 185
SVIBANJ - LIPANJ - SRPANJ 2024.
IJAR / SIVAN / TAMUZ / AV 5784.

TEMA BROJA:
VAŽNI ŽIDOVI ZA KOJE NIKADA
NISTE ČULI

SADRŽAJ

- 4 UVODNIK
- 5 LUDBREG DOBIO SEDAM NOVIH PRAVEDNIKA MEĐU NARODIMA
- 8 MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA POKRENULO ZAKONSKU ZAŠTITU SVIH PREOSTALIH ŽIDOVSKIH GROBLJA U HRVATSKOJ
- 11 VAŽNI ZADACI I RAD MEĐUNARODNIH ŽIDOVSKIH ORGANIZACIJA
- 14 IZLOŽBOM “OD BOEMSTVA DO VJEČNOSTI” U ZAGREBU OBILJEŽEN 76. ROĐENDAN DRŽAVE IZRAEL
- 16 JOM HAZIKARON U ŽOZ-U: NEK PREVLADA NADA NAD BEZNAĐEM
- 18 KOMEMORACIJA ZA ŽRTVE HOLOKAUSTA NA ŽIDOVSKOM GROBLJU U ĐAKOVU
- 19 TRADICIONALNA POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA U ČAKOVCU
- 19 POČAST ŽRTVAMA LOGORA GOSPIĆ-JADOVNO-SLANO
- 20 WEINBAUM: “ŽIDOVI I NJIHOVA DRŽAVA NAKON 7. LISTOPADA: NAROD SUDBINSKI PREPUŠTEN SAM SEBI?”
- 22 DOPRINOS ŽIDOVA U SVJETSKOJ EKONOMIJI — OD STAROG ZAVJETA DO NOBELOVACA
- 24 FOTOGRAF RUDOLF MOSINGER — OD ZANATA DO UMJETNOSTI
- 26 DESETI ROĐENDAN ČITATELJSKOG KLUBA U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB
- 27 “UNIVERZUM KROZ LJUBAV” — IZLOŽBA UMJETNIČKE RADIONICE ELKANA
- 29 NOVI EDUKATIVNI PROJEKTI U ŠKOLAMA
- 31 GORAN HUTINEC: “USTAŠKI TEROR U VELIKOJ ŽUPI ZAGORJE 1941. – 1945.”
- 33 ORIANA RAMUNNO: “DJEČAK KOJI JE CRTAO SJENE”
- 34 HERTHA PAULI: “PUKOTINA VREMENA PROLAZI KROZ MOJE SRCE”
- 35 JACQUES DE LACRETELLE: “SILBERMANN”
- 36 MARK HYMAN: “ULTRAUM”
- 37 NOEMI ORVOS-TOTH: “NASLIJEĐENA SUDBINA”
- 38 GEDALIJAHU WILBUSHEVITZ I OBNOVA DAMASKA
- 40 GENRIKH ALTSHULLER — UTEMELJITELJ TEORIJE INVENTIVNOG RJEŠAVANJA PROBLEMA TRIZ
- 45 KURT LANDAUER — VIZIONAR I OTAC MODERNOG FC BAYERN MÜNCHENA
- 47 IRVING NAXON — ČOVJEK KOJI JE IZMISLIO SLOW COOKER
- 49 SUZI WEISS-FISCHMANN — PRVA DAMA LAKOVA ZA NOKTE
- 52 MARC RANDOLPH — JEDAN OD OSNIVAČA POPULARNOG NETFLIXA
- 53 MONTY NORMAN I ORIGINALNA GLAZBENA TEMA ZA FILMOVE O JAMESU BONDU
- 54 DRAMA (S)ROĐENA S GLAZBOM ILI RICHARD WAGNER I ANTISEMITIZAM
- 58 PORTRET CLAUDIJE SCHEINBAUM, NOVE PREDSJEDNICE MEKSIKA
- 60 DONACIJA OD MILIJARDU DOLARA
- 61 IN MEMORIAM ŽIVKO GRUDEN

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

MILIVOJ DRETAR, SRĐAN MATIĆ, MELITA ŠVOB, MAŠA TAUŠAN, TVRTKO UJEVIĆ, SAŠA CVETKOVIĆ, NARCISA POTEŽICA, VESNA BULIĆ BAKETIĆ, IVO MIŠUR, JAROSLAV PECNIK, OGNJEN KRAUS

TODA RABA!

NA NASLOVNICI: MARC RANDOLPH, SUZI WEISS-FISCHMANN, MONTY NORMAN

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

u dugogodišnjem uređivanju ovog lista često se susrećem s vrlo potresnim pričama. Jedne od onih koji me uvijek duboko potresu su priče o pravедnicima među narodima. Posebno mjesto u tim izuzetnim pričama je naš Ludbreg, gradić s nevjerojatno velikim brojem pravедnika. Mora da je to mjesto posebno dobrih ljudi, jer tamo živi još jedan dobar čovjek — naš Milivoj Dretar. Zahvaljujući upravo Milivoju koji neumorno skuplja sve podatke o onima koji su spašavali Židove Ludbreg ima toliki broj pravédnika. Samo obično “hvala” vjerojatno nije dovoljno. Toda raba, Milivoje, na svemu ono što činite već dugi niz godina.

Država Izrael obilježila je ove godine svoj 76. rođendan. Izbor riječi nije slučajna jer u situaciji u kojoj se nalazi Izrael ne možemo govoriti o proslavi. Taj je događaj obilježen i u Zagrebu uz podsjećanje na sve Izraelce koji su već mjesecima taoci. Nadamo se da će sljedeći rođendan biti prilika za proslave.

U proteklom razdoblju održane su komemoracije za žrtve Holokausta u Čakovcu, Đakovu i Jadovnu. Puno zanimljivih predavanja organizirano je u Židovskoj općini Zagreb, od sjećanja na Rudolfa Mosingera do doprinosa Židova u svjetskoj ekonomiji.

Naša draga doajenka gospođa Melita Švob imenovana je članicom Glavnog odbora Claims konferencije a za Ha-Kol je napisala zanimljiv članak o radu međunarodnih židovskih organizacija. Mazel tov Melita! Srđan Matić za ovaj je Ha-Kol pri-

premio tekst o sudbini židovskih groblja u Republici Hrvatskoj i novoj inicijativi koja će možda uspjeti spasiti ono što je preostalo. Nadamo se da će Ministarstvo kulture uspjeti zakonski zaštititi židovska groblja i barem na taj način sačuvati sjećanje na neke zajednice kojih više nema.

Čitateljski klub ŽOZ-a obilježio je svoj deset rođendan — čestitamo i nadamo se je ovo tek početak. Kao prijedloge i ideje za neke nove sastanke Čitateljskog kluba u ovom broju predstavljamo zanimljive knjige objavljene u posljednje vrijeme. Goran Hutinec napisao je knjigu o ustaškom teroru u Velikoj Župi Zagorje za vrijeme Drugog svjetskog rata, a Holokaust je tema i neobičnog i sjajnog detektivskog romana talijanske spisateljice Oriane Ramunni “Dječak koji je crtao sjene”, koji se događa u Auschwitzu. Hertha Pauli bavi se bijegom od nacista u svom autobiografskom romanu “Pukotina vremena prolazi kroz moje srce” a Jacques de Lacretelle u kratkom romanu “Silbermann” govori o antisemitizmu i prijateljstvu. Za ljubitelje “self-help” književnosti tu su knjige Marka Hymana “Ultraum” te Noemi Orvos-Toth “Naslijedena sudbina”. S ovog širokog popisa svatko će sigurno pronaći nešto što će ga zanimati. Ljeto je pravo doba za knjige, bez obzira gdje se nalazili.

Ovaj “ljetni” broj Ha-Kola obično je posvećen nekim lakšim temama, ali ponekad su sve teme nekako preteške. Zbog toga je ovaj broj posvećen nekim važnim

Židovima za koje vjerojatno nikada prije niste čuli, a treba ih zapamtiti jer su svojim životima, svojim idejama i svojim radom to zasigurno i zaslužili. Jedan od njih je Genrih Altshuller, koji je osmislio teoriju inventivnog rješavanja problema, a tu si i Gedalijahu Wilbushevitza, zaslužan za obnovu drevnog Damaska, prva dama lakova za nokte Suzi Weiss-Fischmann te Kurt Landauer, vizionar modernog nogometnog kluba Bayern München. Znete li tko je osmislio “slow cooker”? Ili tko je autor genijalne muzičke teme iz filmova o James Bondu? Naravno, popis važnih Židova za koje možda nikada niste ni čuli, ne prestaje s ovim pričama koje vam donosimo u Ha-Kolu. Možda jednom bude prilike i za one koje smo ovoga puta morali izostaviti.

Naš dragi Jaroslav Pecnik za ovaj je broj napisao važan članak posvećen Richardu Wagneru a predstavio je i Claudiju Scheinbaum, novu predsjednicu Meksika — prvu ženu i prvu Židovku na tom položaju.

Na kraju ovog broja s velikom tugom opraštamo se od jednog od divnih urednika ovog lista, gospodina Živka Grudena. Nadam se da se tragovi Živka Grudena još uvijek mogu pronaći na stranicama Ha-Kola a mi ćemo našeg Živka zadržati u sjećanjima.

*Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac*

LUDBREG DOBIO SEDAM NOVIH PRAVEDNIKA MEĐU NARODIMA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Jeste li znali da se 6. ožujka obilježava kao Europski dan Pravednika među narodima? Zašto baš 6. ožujka? Tog datuma 2007. u Tel Avivu je preminuo Moše Bejski, bivši sudac izraelskog Vrhovnog suda i utemeljitelj i predsjednik Komisije za Pravednike među narodima pri Jad Vašemu. Rođen 1920. u Poljskoj, Bejski je i sam preživio horor Holokausta, s braćom Urijem i Dovom spasio ga je Oskar Schindler u poznatoj tvornici u Krakovu. Nakon rata emigrirao je u Izrael gdje je postigao zavidnu karijeru pravnika. Sudjelovao je i u procesu protiv Adolfa Eichmana 1961. godine. Europski parlament posvetio je 6. ožujka u čast ljudima koji su riskirali svoje živote da bi spasili Židove tijekom Šoe, u danima kada je opasno bilo naći se u blizini Židova, a kamoli spasiti ih od nacista. I 80 godina nakon Drugog svjetskog rata, broj Pravednika među narodima stalno se povećava. Komisija Jad Vašema pronalazi i prepoznaje hrabra djela pojedinaca koji su preminuli pa priznanje koje se sastoji od medalje

VELEPOSLANIK IZRAELA GARY KOREN S POTOMCIMA LUDBREŠKIH PRAVEDNIKA

i pisane diplome najčešće preuzimaju njihovi potomci. Dosad je prepoznato gotovo 28.000 Pravednika, a najviše ih je iz Poljske koja je imala najbrojniju židovsku populaciju.

Hrvatska ima 134 Pravednika među narodima, a najviše ih — njih 13 — dolazi iz

Ludbrega, podravskog gradića u kojem je do 1942. postojala *Izraelitička bogoštovna občina*, najmanja po broju članova na području Hrvatske. Zanimljivost jest da dosadašnja priznanja nisu dodijeljena za spašavanje ludbreških Židova od kojih je većina stradala u ustaškim logorima,

već za djecu koja su iz drugih gradova čuvana kod nežidovskih obitelji. Obitelj Schmidlehner čuvala je malog Danija Flescha, obitelj Golubić Yakira Mosesa, a nakon četiri ova priznanja dodijeljena 2012. i 2021. godine, na red su došli spašavatelji Dorice i Zdravka Bascha. Zbog organizacijskih problema u Jeruzalemu te rata u Gazi, slanje priznanja prilično je kasnilo, no nakon dužeg čekanja, ipak su u ožujku stigla u Zagreb. Bila je to povećana pošiljka jer se tu nalazilo čak četiri priznanja, odnosno po jedno za supružnike Mariju i Zvonka Kerstnera, Miroslava i Antuna Žižu, Mariju i Ivana Runjaka te Ljudevita Vrančića po kojem je nazvan cijeli slučaj ("Vrančić i ostali"). Njih sedmero je od 1941. do 1945. sudjelovalo u spašavanju male Dorice i Zdravka Bascha, djece Salamona i Silvije iz Zagreba, vlasnika obrtničke radnje četki na Savskoj cesti.

Da su Dorica i Zdravko dospjeli baš u Ludbreg nije nikakva neobičnost jer njihova majka Silvija rođena upravo u tom gradiću, u obitelji ludbreškog rabina Josefa Leopolda Deutscha i supruge mu Katarine, rođene Adler. Još 1902. Deutchovi su iz današnje Slovačke doselili u Ludbreg koji je imao malu židovsku zajednicu, ali bez rabina pa se Deutsch prijavio i dobio namještenje. S Gizelom i Ernestom koji su se rodili u Slovačkoj, u Ludbregu su se rodile Blanka i Silvija. Život je tekao polako u uspavanom podravskom gradiću, Ernest i Silvija su sklopili brakove i odselili, dok se Blanka udala za Rudija Applera i ostala u Ludbregu. Jedino se najstarija Gizela nije udala, njena ljubav prema katoliku Ludvi Vrančiću nije bila dozvoljena, kako bi se rabinova kći mogla udati za nežidova? Sve do 1940. veza je bila nemoguća a pred nadirućom opasnosti iz Njemačke, stari rabin je ipak popustio pa su se Giza i Ljudevit vjenčali u Međimurju gdje je još na snazi bio stari mađarski civilni zakon. Ludva s 55 i Gizela

s 45 godina više nisu mogli imati djece pa su se veselili svakom posjetu nećaka, Zdenke i Verice Appler, male Edite Deutsch ili Dorice Basch. Neposredno pred izbijanje rata Silvija je rodila Zdravka. Dorica je u Ludbreg došla na ferije djedu i baki, a mali Zdravko ostao s roditeljima u Zagrebu. Potkraj 1941. godine Silvija i Salamon uhićeni su i deportirani u logore, Salamon u Jasenovac, a Silvija najprije u Đakovo, a potom u Staru Gradišku. Iz logora se nikad nisu vratili. Njihova domaćica uspjela je izvući osmomjesečnog Zdravka, javila se obitelji u Ludbregu i Ljudevit Vrančić je otputovao u Zagreb te ga doveo kod bake i djeda. No, mir nije bilo ni u Ludbregu — najprije u ljeto 1941., a potom u listopadu 1942. odvedeni su gotovo svi Židovi iz Ludbrega i okolnih sela. Sinagoga je opljačkana i devastirana.

Mali Dorica i Zdravko ostali su pod predanom brigom tete Gizele i njena supruga Ljudevita Vrančića. No, u jed-

DORICA I ZDRAVKO BASCH U LUDBREGU NAKON OSLOBOĐENJA, 1945.

nom trenutku i sam Ljudevit je uhićen i deportiran u Jasenovac pod optužbom da pomaže partizanima. Dok je Vrančić bio u logoru, Gizela se uz pomoć susjeda brinula o Dori i malom Zdravku. Pred ustašama djeca su skrivana i predstavljana lažnim imenima. U trenucima opasnosti boravili su naizmjenično kod susjednih obitelji Runjak, Žiža i Kerstner. Djeca i nisu znala da se skrivaju, često su to doživljavali kao igru. U listopadu 1943. godine, prilikom iznenadnog prodora ustaša u slobodni Ludbreg, Gizela je uhvaćena i odvedena u nepoznato. Mnogo godina kasnije saznalo se da je umrla u Auschwitzu. U posljednjem trenutku prije odvođenja, uspjela je djecu prebaciti prvim susjedima Runjakima i zamoliti ih da ih čuvaju. Po nekoliko dana, a ponekad i tjednima, ustaše su bili u susjednoj kući, dok su Dora i Zdravko skrivani kod Runjaka. Kako ne bi postali sumnjivi, Doru i njena brata naučili su da ih zovu ocem i majkom. Kad se Ljudevit vratio iz logora, krenuo je za Gizelom i pokušavao je osloboditi na sve moguće načine, ali nije uspio. Vratio se kući i nastavio skrbiti o djeci, 1944. dao ih je pokrstiti — on im je bio kum, a susjeda Marija Kerstner kuma. Život u Ludbregu bio je težak, za grad se vodilo nekoliko teških bitaka između partizana i ustaša, 1944. vodila se teška ulična borba u ulici gdje su živjeli Vrančić i djeca. Nakon oslobođenja 1945. nitko se od Dorinih nije vratio pa ih je tetak Vrančić i službeno posvojio. No, mali Zdravko se iste godine razbolio od šarlaha i umro. Dora se često sjeti svog spasitelja, stričeka Ludve i svega čemu ju je naučio kao zamjenski otac. Krajem 1950-ih Dora se udala za Daniela Klaymana s kojim je odselila u Sjedinjene Američke Države. Radila je kao učiteljica i prevoditeljica. Danas živi u Washingtonu. Muž joj je preminuo, a ima kćer i sina i unuke.

Svečanost dodjele priznanja Pravednik među narodima održala se u četvrtak, 9. svibnja, u Ludbregu. Obnovljeni dvorac Batthyany-Strattmann odlično je poslужio za domaćinstvo svečanosti. Neposredno prije početka, potomci Pravednika obišli su grobove svojih predaka te položili bijele ruže na grobove.

“Uručenje priznanja Pravednik među narodima stranim državljanima jedan je od najvažnijih i najdirljivijih zadataka koji obavljaju šefovi diplomatskih misija Države Izrael u inozemstvu. Tijekom godina svoje karijere učinio sam to nekoliko puta u različitim državama u kojima sam služio, a sada mi je čast učiniti to drugi put u Hrvatskoj. Pravednici su: Ljudevit Vrančić; Marija i Ivan Runjak; Miroslava i Antuna Žiža; Marija i Zvonko Kerstner. Njihova će imena biti uklesana na spomeniku na zidu Jad Vašema u Jeruzalemu uz 130 ranije priznatih hrvatskih pravednika, među kojima su još tri para iz Ludbrega. Ovaj dan je ove godine posvećen izgubljenom svijetu uništenih židovskih zajednica, uključujući i malu, ali živu židovsku općinu Ludbreg, čiji su gotovo svi članovi stradali u Holokaustu. Nadam se da će se cijeniti i obilježavati njihov doprinos prosperitetu ovoga grada i dobrobiti njegovih građana, kao i ponos koji građani Hrvatske trebaju osjećati prema Pravednicima”, istaknuo je izraelski veleposlanik Gary Koren.

Svečanosti su prisustvovali mnogi uglednici, među njima dr. Sanja Švarc Janjanin, predsjednica Židovske općine Koprivnica, Davorka Horvat, župnica Evangeličke župe u Legradu, Branko Dobec, potomak posljednje židovske obitelji Weinrebe, Gabrijel Nofta, najstariji Ludbrežanin (98 godina), Ivo Pejaković, tada ravnatelj JUSP Jasenovca, predstavnici Varaždinske županije i ludbreških institucija. Nazočne su pozdravili gradonačelnik Dubravko Bilić,

LJUDEVIT VRANČIĆ,
PRVI NAČELNIK OPĆINE LUDBREG

Zoran Ferber, tajnik Židovske općine Zagreb koji je zapalio ceremonijalnu svijeću te povjesničar Milivoj Dretar koji se osvrnuo na povijesne okolnosti u ludbreškom kraju. Priznanje su primili unuci: Mladen Kerstner u ime obitelji Kerstner, Dubravko Skračić u ime obitelji Žiža i Tea Dragić Runjak, u ime obitelji Runjak. Videom se obratila i počasna građanka Ludbrega Teodora Basch-Klayman: “Počast bi trebala ići svim građanima Ludbrega koji su bili sa mnom za vrijeme rata od 1941. do 1945. godine te su mene i mog brata štitili od ustaša i tako spasili naše živote. Čitava moja ludbreška obitelj, moji roditelji, svi su bili ubijeni. Moja najveća sreća bila je da sam poslije rata postala pokćerka Ljudevita Ludve Vrančića. Najvažnije je bilo to da me naučio da poštujem sve ljude, bez obzira na njihovu politiku, religiju

ili na to jesu li bili imućni ili siromašni, i da im se trebalo pomoći. Ludbrega se još uvijek rado sjećam”. Zanimljivost je da je Ljudevit Vrančić, prvi jasenovački logoraš koji je dobio priznanje Pravednik među narodima. Godinu dana, 1942./43. bio je zatočenik Jasenovca i Stare Gradiške. Iako se izvukao iz ralja smrti, ostao je na tragu svojih uvjerenja.

Prigodno uz ovu svečanost Veleposlanstvo Države Izrael tiskalo je brošuru koju je dobio svaki uzvanik. Gradonačelnik Bilić najavio je izgradnju gradskog parka za svih trinaest ludbreških Pravednika (u međuvremenu je proglašeno još dvoje). A nekoliko dana kasnije, Teodora je bila gost Muzeja Holokausta iz Washingtona gdje je svjedočila o svom spašavanju, prijenos uživo su pratili brojni zainteresirani iz Amerike i Europe.

AKCIJA U POSLJEDNJEM TRENUTKU — MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA POKRENULO ZAKONSKU ZAŠTITU SVIH PREOSTALIH ŽIDOVSKIH GROBLJA U HRVATSKOJ

PIŠE: SRĐAN MATIĆ

Ministarstvo kulture i medija načelno je odlučilo jednim aktom zakonski zaštititi sva preostala židovska groblja u Republici Hrvatskoj kao nepokretnu kulturnu baštinu, a elaborat koji je u zajedničkoj pripremi Konzervatorskog odjela Ministarstva i Židovske općine Zagreb detaljno će utvrditi koja su groblja još preostala, makar u tragovima. Na popisu se, za sada, nalazi 56 groblja za koja se moglo utvrditi da postoje makar u tragovima, a namjera je donijeti akt o zaštiti još tijekom ljeta 2024. godine.

Židovska groblja su među najzanimljivijim svjedočanstvima povijesti i društva. Jedno od temeljnih židovskih vjerovanja, ono o nepovredivosti mira mrtvih, znači da se grobovi i grobnice čuvaju za vječna vremena, stoljećima. Većina židovskih groblja začudo je u gotovo svim europskim zemljama uključujući i Hrvatsku, preživjela razdoblje Holokausta, u kojem su uništeni gotovo svi ostali svjedoci

ŽIDOVSKO GROBLJE U SLAVONSKOM BRODU, COPYRIGHT ESJF

židovske kulturne povijesti, te su stoga groblja posljednji i najstariji materijalni dokaz njihove duge prisutnosti. Oni također predstavljaju važan doprinos razumijevanju cjelokupne hrvatske i europske kulturne povijesti.

Kao što kaže i elaborat Ministarstva u pripremi, “danas su židovska groblja ponegdje jedini dokaz židovske prisutnosti u pojedinim naseljima u Hrvatskoj stoga navedena groblja imaju izniman memorijalni značaj kako za židovsku zajednicu tako i za kulturnu baštinu Republike Hrvatske”. Stoga je Ministarstvo još prošle godine, a nakon brojnih kontakata i razgovora sa ŽOZ-om, Jewish World Restitution Organization i drugim partnerima, pokrenulo inicijativu davanja statusa zaštićenog kulturnog dobra svim židovskim grobljima u Hrvatskoj. U ranoj fazi u projektu je surađivao i Ivica Čerešnješ s Hebrejskog univerziteta u Jeruzalemu.

Do danas je u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske upisano 19 židovskih groblja od kojih je 12 zaštićeno kao pojedinačno nepokretno dobro. Ova lista uključuje židovska groblja u Varaždinu, Koprivnici, Požegi, Virovitici, Splitu, Osijeku (gornjem i donjem gradu), Čakovcu, Iloku, novo groblje u Križevcima i Daruvaru, groblja u Dubrovniku, Ludbregu, Karlovcu, Mirogoj u Zagrebu, Đakovu, Krapini te Kozala u Rijeci zaštićena su kao dijelovi veće cjeline, dok je postupak za zaštitu Mornaričkog groblja u Puli u tijeku.

Na području Hrvatske istraživanjem je utvrđeno da je postojalo gotovo 130 židovskih groblja, od kojih je najmanje 25 do 30 izmješteno ili potpuno uništeno prije 1991. godine, neka još početkom 20. stoljeća, poput Rokovog i Petrovog groblja u Zagrebu nakon otvaranja skupnog gradskog groblja na Mirogoju. Najmanje četrdesetak groblja je imalo i obredni prostor odnosno mrtvačnicu i druge objekte od kojih su sačuvani tek pojedini.

ŽIDOVSKO GROBLJE U NAŠICAMA, COPYRIGHT ESJF

Ovo je inicijativa od izuzetnog značaja i jedini je takav slučaj u zemljama bivše Jugoslavije. U širim razmjerima autoru nije poznato da je bilo koja druga zemlja donijela ovakvu odluku, iako su neke poput Austrije, Mađarske ili Češke, pojedinačno zaštitile i poduzele mjere obnove, konzervacije i dokumentacije gotovo svih židovskih groblja na svojem teritoriju. Zakonska zaštita otvorit će vrata detaljnoj konzervatorskoj obradi zaštićenih groblja budući da će se stvoriti formalna obveza nadležnim konzervatorskim tijelima da izrade pojedinačne elaborate za dokumentaciju, zaštitu, obnovu i trajno uređenje a omogućit će i pristup novcu kojeg Republika Hrvatska i lokalna uprava i samouprava izdvajaju za zaštitu kulturne baštine.

Danas je i posljednji trenutak da se zaštititi ono sto je ostalo sačuvano, najčešće zahvaljujući namaru i zaboravu svih, uključujući i židovsku zajednicu. Najbolje su prošla, ako se to uopće može

reci, manja i ona groblja koja su bila izvan naselja i udaljena od mjesnog groblja, pa nije bilo nužne potrebe koristiti zemljište židovskog groblja za druge namjene. Mnoga od njih je prekrila trava i raslinje i tako su se sačuvala do danas.

Dva su glavna razloga zašto ovako nešto nije poduzeto do danas, gotovo 80 godina nakon Holokausta.

Iz pogleda židovske zajednice, prioritet nakon Holokausta je bila skrb za preživjele. Velika većina onih koji su se vratili iz logora, izbjeglištva i partizana, nije našla ništa od svoje nekadašnje imovine i većina je bila vrlo ovisna o pomoći židovske zajednice, koja je dijelom primala sredstva iz inozemstva, od JOINT-a, te rasprodajom nepokretne imovine zajednice, prvo u mjestima gdje se nitko nije vratio, a potom i u mjestima gdje su obnovljene židovske općine koje su imale nekretnine koje su, dijelom, vraćene poništavanjem svih pravnih poslova 1941. – 45. U brojnim mjestima je nova

vlast jednostavno konfiscirala židovsku općinsku imovinu, kao i imovinu svih židovskih društava, uključujući i Hevra Kadiše koja je često bila vlasnikom groblja i druge imovine. Mnoga su groblja bila upisana u zemljišne knjige kao šume ili oranice, pa su oduzete bez naknade agrarnom reformom, a konačni čavao je zabila nacionalizacija 1958. kada je oduzeto gotovo sve što je još do tada bilo ostalo. Povratnici iz Holokausta su dobro znali u kojem smjeru će ići “revolucija” i naponi oko identificiranja i postupanja s pronađenom imovinom je u stvari bio utrka s vremenom kako bi se, po ma kojoj cijeni, unovčile nekretnine da bi se socijalno zbrinuli članovi općina. U brojnim slučajevima takva je imovina prodavana u besćenje, jer bi ionako bila

oduzeta. Tako su nestale desetine groblja, mrtvačnica, oštećenih ili neoštećenih sinagoga, koji su onda ubrzo likvidirani.

Drugi je razlog jedan od najnakaradnijih zakona o grobljima iz tadašnje FNR Jugoslavije, koji je preuzet i u zakonodavstvo Republike Hrvatske. Prema ovome su zakonu sva groblja komunalni objekti prema slovu zakona, te su ih lokalne uprave i samouprave preuzele prvo u posjed i na korištenje, a kasnije i u vlasništvo. Istim zakonom je propisano da se grobovi i grobnice stavljaju na raspolaganje komunalnim poduzećima ako korisnici grobova ili njihovi nasljednici ne plaćaju grobljanske pristojbe. Tako su u Hrvatskoj likvidirane tisuće židovskih grobova na čemu su se komunalne tvrtke i lokalne vlasti dobro obogatile. Uz tek pojedine

izuzetke, groblja nisu predstavljala dio baštine, već su stavljena u isti rang s vodovodom, odvodnjom, kanalizacijom ili odvozom otpada. Uz eksproprijaciju, agrarnu reformu i nacionalizaciju, ovo je bio najveći paket oduzimanja židovske imovine u Hrvatskoj u 20. stoljeću, a traje i do danas kao, na primjer, u Zagrebu.

Zbog svega iznesenog, najnovija inicijativa Ministarstva kulture i medija je izuzetna i važan je prvi korak da se sačuva što se sačuvati može. Ali prava zaštita će postojati tek kada se nakon ovog akta donese odgovarajući plan za dokumentaciju, obnovu, konzervaciju i fizičku zaštitu ovih groblja i njihovu prezentaciju. A nakon groblja treba krenuti i dalje. Pitanje knjižne, arhivske i muzejske građe tek treba otvoriti.

ŽIDOVSKO GROBLJE U KRAPINI, COPYRIGHT ESJF

VAŽNI ZADACI I RAD MEĐUNARODNIH ŽIDOVSKIH ORGANIZACIJA

PIŠE: DR.SC. MELITA ŠVOB

Napisati članak o radu međunarodnih židovskih organizacija, čiji smo član, je težak zadatak jer se događaji oko nas mijenjaju svakim danom a time i prilike (i neprilike) na koje se organizacije moraju prilagoditi u svom djelovanju.

Počet ću pisanjem od najnovijih događanja koje smatram i najvažnijima. Prije nekoliko dana primila sam obavijest i zatim poziv i direktni razgovor s predsjednikom Claims konferencije Gideonom Taylorom da sam imenovana za članicu Glavnog odbora (Board of Directors of the Claims Conference). Nakon brojnih formalnosti o novim obavezama, zatrpala sam stotinama stranica materijala i izvještaja pripremljenih za godišnju konferenciju održanu 26. lipnja 2024.

Godišnja konferencija Glavnog odbora organizirana je u New Yorku i prisustvovalo je “in person” tj. osobno, 50 članova odbora-predstavnika svih najvažnijih svjetskih židovskih organizacija iz 14 zemalja. Iznimno je dozvoljeno sudjelovanje preko Zooma što sam iskoristila da ne moram na taj teški, dugi put. Program je trajao cijeli dan s kratkom pauzom za ručak. Sastanak je vodio predsjednik Taylor s po-

S LIJEVA NA DESNO: KRZYSZTOF SZCZERSKI, POLJSKI VELEPOSŁANIK PRI UN-U; GREG SCHNEIDER, IZVRŠNI DOPREDSJEDNIK; YUVAL DANCYK; SIN ALEXA DANCYGA; OFIR AKUNIS, GENERALNI KONZUL IZRAELA U NEW YORKU; GIDEON TAYLOR, PREDSDJEDNIK; VELEPOSŁANICA COLETTE AVITAL, DOPREDSJEDNICA GLAVNOG ODBORA CLAIMSA.

znamenito američkom efikasnošću. Nakon podsjećanja na umrle članove i minute šutnje (neobičan početak) predstavili su nove članove Odbora, među njima i mene — s biografskim podacima koje sam i sama zaboravila.

U pripremi za sastanak pomogle su mi naše socijalne radnice Ana Hermanović i Nataša Medved i predstavnik Claimsa u Beču gospodin Markus koji me je upozorio na najvažnije materijale iz neprojenih izvještaja. Mene su najviše interesirali

novi pregovori s njemačkom vladom o sredstvima za potrebe Holokaust preživjelih. Te pregovore svake godine vodi tim na čelu s veleposlanikom Stuartom Eizenstatom koji je i podnio izvještaj i naglasio da je mnogo postignuto usprkos ekonomskih i političkih teškoća s kojima se danas nosi Njemačka.

Moglo bi se kazati da je postepeno došlo do liberalizacije uvjeta za dobivanje potpore iz raznih fondova Claimsa, pa i do mogućnosti ponovnog traženja onih koji su ranije odbijeni. Nema većeg povećanja individualnih sredstava iako su troškovi kućne njege povećani a uvedeni su i neki novi fondovi i mogućnosti kao

npr. pomoć za rehabilitaciju nakon operacija ili pomoć za adaptaciju na prelazak u staračke domove itd. Povećala se pažnja na edukaciju o Holokaustu nakon vala antisemitizma koji je zahvatio ne samo Europu. Analize, ankete i istraživanja pokazala su da osobito nove generacije veoma malo znaju o Holokaustu i da su zbog toga dostupniji lažima, poluistinama i manipulacijama o Holokaustu.

Posebni je značaj izvještaja o restituciji židovske imovine iz kojih saznajem i o novim akcijama i sastancima (s ministrom Božinovićem) koji su od posebnog interesa za nas koji to čekamo godinama i za našu Općinu (a općinu čine članovi).

Nadam se da će mi ova nova dužnost omogućiti da dobijem sve materijale i informacije i mogućnost davanja prijedloga za moju generaciju na odlasku (neke sam već poslala) u suradnji s našom odličnom socijalnom službom.

Konferencija je imala zanimljiv program — slušali smo autentične strašne opise događaja prilikom nedavnog napada na Izrael, o situaciji na ratištu, antisemitizmu, sjećanjima i osjećajima i strahovima onih koji su već jednom preživjeli strahote rata i progona. Vidjeli smo filmove iz sadašnjeg života preživjelih. Naš film nije prikazan, ali je bila pokazana velika fotografija Ane s Alicom s druženja preživjelih u Selcima.

PREGOVARAČKI TIM RABIN ANDREW BAKER, MARIAN TURSKI, VELEPOSLANICA COLETTE AVITAL, VELEPOSLANIK STUART EIZENSTAT, GREG SCHNEIDER, RUEDIGER MAHLO, CHRISTIANE REEH.

Konferenciji je prisustvovao i predsjednik Svjetske organizacije preživjelih Max Arpel Lezer. Uspjela sam mu samo mahnuti u onoj šumi “pametnih glava” ali mi ćemo uskoro imati Zoom sastanak Izvršnog odbora jer se približava velika konferenciju u Torontu. Zapravo se cijela aktivnosti WF preselila u Ameriku. Organizacija EUAS (European association of Holocaust survivors) sa sjedištem u Amsterdamu je prestala postojati (i mi smo organizirali nekoliko konferencija u ŽOZ-u). Pokušala sam obnoviti EUAS jer sam bila njegova tajnica ali sam pronašla samo nekoliko aktivnih organizacija čije sam adrese poslala u WF da se priključe organizaciji.

Organizacija preživjelih Holokausta u Americi je doživjela totalnu preobrazbu i nevjerojatno se prilagodila novoj situaciji: promijenila je ime, reorganizirala članstvo, uvela članarine prema broju članstva u nekoj organizaciji, donijela novi statut, novi logo, novo rukovodstvo — od starih “metuzalema” ostali smo samo Max i ja. Organizaciju je gotovo potpuno preuzela druga generacija — djeca preživjelih, nove su aktivnosti i preferencije. Angažirana je posebna kvalificirana osoba (uz tajnicu) samo za organiziranje konferencija od koje dobivamo gotovo dnevne izvještaje.

Program konferencija je također potpuno različit od naših europskih. Organizirani su programi, radionice, susreti, predavanja posebno za preživjele Holokausta (nabrojala sam da ih ima samo 15 posto od ukupnog broja sudionika), posebno je organiziran program za drugu generaciju, posebno za treću generaciju, za supruge itd. i naravno intergeneracijski susreti. I teme su suvremene: pitanje antisemitizma, situacije u Izraelu, edukacije o Holokaustu itd.

Konačno da spomenem International Council of Jewish women (ICJW), najstariju organizaciju židovskih žena čiji smo

član (Unija židovskih žena Hrvatske). Ta je organizacija uspjela ostati svjetska organizacija sa 46 zemalja članica, sa svojom čvrstom organizacijskom strukturom, statutom, pravilima, financijama, redovnim izborima i reizborima i predstavnicima u svim važnim internacionalnim forumima o ljudskim pravima, humanitarnim akcijama, zaštiti djece i žena itd.

Zahvaljujući energičnoj predsjednici češke organizacije ICJW okupljene su

europske organizacije židovskih žena i održale su nedavno godišnju konferenciju u Slovačkoj na kojoj je bila i naše delegatkinja, predsjednica ženske sekcije ŽO Zagreba Branka Cimermanović. Donešena je nova mudra odluka o financijskoj samostalnosti osnivanjem “organizacije unutar organizacije” European Council of Jewish women (ECJW).

IZLOŽBOM “OD BOEMSTVA DO VJEČNOSTI” U ZAGREBU OBILJEŽEN 76. ROĐENDAN DRŽAVE IZRAEL

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Povodom 76. obljetnice Dana neovisnosti Države Izrael, u zagrebačkim Klovićevim dvorima otvorena je 14. svibnja 2024. predivna izložba zbirke MTA Zaklade “Od boemstva do vječnosti: Raskoš moderne umjetnosti od 1900-ih do 1970-ih” a Zagrepčani su tako sve do kraja lipnja mogli uživati u remek djelima velikih umjetnika poput Edgara Degasa, Henrija Matissea i Amedea Modiglianija.

Na otvaranju izložbe bili su predstavnici javnog, kulturnog, diplomatskog i političkog života Hrvatske a sve ih je pozdravio izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Gary Koren. On je u svom govoru zahvalio svima na dolasku i zajedničkoj proslavi 76. godišnjice neovisnosti Države Izrael, te posebice zahvalio Republici Hrvatskoj “na prijateljstvu”.

“Dragi prijatelji kao što vidite ovo je drugačija proslava (...) ono što bi bilo koje druge godine bila vesela proslava, obilježavanje izraelske neovisnosti zasjenjeno je strašnom boli i gubicima i sjenom rata”, rekao je izraelski veleposlanik podsjećajući tako na rat koji već mjesecima bjesni na Bliskom istoku.

IZRAELSKI VELEPOSLANIK U KLOVIĆEVIM DVORIMA

Na pozornici je bio istaknuti i veliki plakat s fotografijama izraelskih taoca u Gazi s porukom “Nećemo stati dok ih sve ne dovedemo kući”.

Nazočne je pozdravio i predsjednik Hrvatskog sabora Gordan Jandroković

koji je tom prigodom čestitao svim pripadnicima izraelskog naroda u Hrvatskoj, njihovim sunarodnjacima u domovini i širom svijeta Dan neovisnosti Države Izrael i 76. obljetnicu njezina utemeljenja. Istaknuo je zadovoljstvo

izvršnim i partnerskim odnosima Hrvatske i Izraela, kao i obostranom odlučnošću za njihov daljnji napredak u područjima od zajedničkog interesa te kazao je kako je, “posebno u današnjim promijenjenim i neizvjesnim okolnostima u svijetu, važno njegovati prijateljske i partnerske odnose s državama s kojima dijelimo zajedničke vrijednosti”. Hrvatska i Izrael dio su civilizacija koje počivaju na istim vrijednostima poput slobode, mira, demokracije, zaštite ljudskih prava i funkcioniranja pravne države, dodao je Jandroković.

Svećinom djela slavni svjetskih kipara i slikara hrvatska se javnost mogla susresti po prvi puta u Zagrebu. Ova izložba impresivnih umjetnina potiče iz kolekcije privatne izraelske zaklade MT Abraham (MTA) koja je ustrojena prije točno 20 godina, ali su djela koja su sakupljena mnogo dulje posebnom ljubavlju prema umjetnosti i otvorenim očima modernoga kolekcionara. Otvorenju izložbe u Klovićevim dvorima nazočio je i predsjednik Zaklade MT Abraham Amir Gross Kabiri koji je također pozdravio nazočne. Zakladu je 2004. godine osnovala Grupa M.T. Abraham i radi se neprofitnoj organizaciji sa sjedištem u Tel Avivu. Dio kolekcije ove Zaklade od svibnja 2022. godine stalno je izložen u Mostaru.

Postav zbirke u Galeriji Klovićevi dvori pružio je važan i nesvakidašnji uvid u umjetničke pokrete 20. stoljeća: od fovizma i kubizma pa do futurizma i apstrakcionizma. Neke od umjetnina na izložbi vuku fascinantno podrijetlo. Dr. Natalija Semenova, ugledna europska povjesničarka umjetnosti, koja zbirku M.T.A. poznaje u dušu, izdvojila je djela trojice velikih predstavnika fovizma Louisa Valtata, Mauricea de Vlamincka i Jeana Puya. Njihove slike, otkriva dr. Semenova, bile su u vlasništvu legendarnog i nezaobilaznog pariškog trgovca umjetninama i mecene Ambroisea Vollara

EDGAR DEGAS “MALA ČETRNAESTOGODIŠNJA PLESAČICA”

da (1866. – 1939.), koji je otkrio mnoge zvijezde francuskog modernizma.

Ali zvijezde ove izložbe bila su djela Edgara Degasa, Henrija Matissea i Amedea Modiglianija — posebice vjerojatno najvažnije Degasova djelo, skulptura “Mala četrnaestogodišnja plesačica”, koja je već jednom bila izložena u Zagrebu. Amedeo Clemente Modigliani, slikarski genij o kojem smo pisali u prošlom Ha-Kolu, u Zagrebu je predstavljen uljem na platnu iz 1919. godine s portretom žene imenom Annie Bjarne. Na izložbi u Zagrebu predstavljen je i “Ležeći akt” (“Aurore”) Henrija Matissea. U postav su uvršteni i manje poznati slikari, poput

Augustea Chabauda, kojem je uikatni ekspresivni umjetnički izražaj priskrbio jedinstveno mjesto među fovistima, ili Ortiz de Zárate, prijatelj Pabla Picassa iz mladosti. Talijanske futuriste predstavljali su Enzo Benedetto, Vittorio Corona i Fortunato Depero. Tu su bili i mađarski umjetnici, uključujući Bélu Kádára, Lajosa Tihanyija i Huga Scheibera. Ova izložba jedinstvena je po tome što rekreira najširu panoramu umjetničkog života ne samo u Europi nego i u Latinskoj Americi te SAD-u. Umjetnička djela prikazana u Zagrebu izlagana su i u eminentnim svjetskim muzejima.

JOM HAZIKARON U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB: NEK PREVLADA NADA NAD BEZNAĐEM

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Jom Hazikaron bio je ove godine drugačiji nego što je uobičajeno. Ovogodišnji Dan sjećanja na vojnike poginule na dužnosti i žrtve napada u Izraelu prvi je nakon 7. listopada prošle godine i krvavog napada Hamasa. Novih je 620 vojnika i pripadnika drugih snaga sigurnosti kojih se sjećaju i koje oplakuju Izraelci i Židovi širom svijeta jer toliko ih je poginulo u listopadskom terorističkom pokolju, uz mnogo civila i brojne ljude koji su uzeti za taoce. Uz to, za mnoge rat još traje jer su njihovi voljeni na bojištu u Gazi ili još nisu oslobođeni i vraćeni u Izrael.

Komemoracije povodom Dana sjećanja započele su u nedjelju 12. svibnja u vrijeme zalaska sunca i trajale do sumraka u ponedjeljak 13. svibnja. U Izraelu sirene su se oglasile 12. svibnja u 11,00 sati i kao i svake godine, zaustavile na kratko život. Ljudi su stajali mirno dvije minute, sve dok nebeska tutnjava borbenih zrakoplova nije prekinula tišinu. Nakon te ceremonije uslijedio je Dan neovisnosti kojim su Izraelci ove godine

JANIV BLUM U ŽOZ-U

obilježili 76 godina od stvaranja države. Za brojne je Židove u posljednje vrijeme svaki dan Dan sjećanja, a sam Jom Hazikaron teži nego što je bio unazad mnogo godina. No nada je ono što ostaje i što spaja, ono što je uvijek prisutno. Nada nasuprot beznađu, boli i očaju.

Upravo je nada bila lajtmotiv predavanja koje je uoči Dana sjećanja u auditoriju Židovske općine Zagreb održao Janiv Blum iz Jeruzalema, direktor Educational

and Social Enterprises i potpredsjednik za obrazovanje u izraelskoj zakladi The Israel Leadership Development Fund.

Izraelac koji vodi obrazovne i društvene inicijative baveći se pitanjima zajednice i pozitivnim društvenim promjenama poručio je u svom predavanju pod nazivom "Hatikva" (Nada) svima u dvorani: "Nikad ne gubite nadu", priznavši da ju je ponekad teško pronaći, kao danas, nakon napada 7. listopada.

No nada je u nama, unutar nas samih, poručio je svima. “Pretpostavljam da ste u svom životu susreli i nadu i beznađe, i odlučili sačuvati nadu”, istaknuo je.

Ni o čemu danas u Izraelu ni među židovskom zajednicom ne možemo razgovarati ne uzevši u obzir 7. listopada. Najteže pitanje je: “Kako si?”. I ako smo dobro, ako smo radosni, svaka radost je danas umanjena ratom, rekao je Blum.

Ispričao je i svoju osobnu priču. Nakon Hamasovog napada volontirao je na jugu Izraela berući naranče te posjetio razrušeni kibuc Beri u koji ga je odveo tamošnji stanovnik. Prije napada u tom je kibucu živjelo više od 1000 ljudi, a danas je prazan. Teroristi Hamasa upali su u kompleks, ubili svakog desetog stanovnika i oteli pedesetak ljudi. Nema kuće koja nije obilježena razaranjima, ubojstvima i mučenjima. Razmjeri masakra mogu se osjetiti posvuda.

“Ono što se dogodilo je pakao... ali nismo nikad izgubili nadu”, rekao je Blumu stanovnik Berija te naglasio: “Kada budeš pričao moju priču, njezin naslov mora biti ‘Nada’”.

Od primjera nade u Bibliji, vizije Doline suhih kostiju, stabala kao simbolu budućnosti, do Prima Levija i Davida Grossmana, Blum je auditoriju pokazao

kako se uvijek mora pokušati pronaći svjetlo u mraku, optimizam i vjera u budućnost. Ne može se imati luksuz beznađa, kako je rekao Grossman, jer to je priznanje poraza. Uvijek će negdje u budućnosti biti svjetla.

Blum je u kontekstu nade govorio i o Jad Vašemu, usporedivši ga na neki način s Dolinom suhih kostiju, jer u oba postoji vjera u pobjedu života nad smrću.

Na kraju predavanja pozvao je sve nazočne da s njim otpjevaju “Hatikvu”, pjesmu Naftalija Herza Imbera, današnju himnu Izraela, o dvije tisuće godina staroj čežnji židovskog naroda da se vrati u svoju domovinu. Tekst “Hatikve”, originalno pod nazivom “Tikvatenu” (Naša nada) napisao je Imber 1878. godine dok je živio u Rumunjskoj. A u njoj jedan od stihova kaže: “Naša nada još nije izgubljena”. Bila je to u konačnici poruka koju je htio svima prenijeti Blum.

U uvodu predavanju predsjednik ŽOZ-a i Koordinacije židovskih općina u RH Ognjen Kraus i izraelski veleposlanik Gary Koren govorili su kratko o trenutačnoj situaciji u Izraelu. Kraus je izrazio bojazan da će rat u Pojasu Gaze podići antisemitizam na vrhunac i da će njegova posljedica biti stvaranje još milijuna novih ekstremista.

Koren je kazao da Blumovo predavanje nosi optimizam, unatoč ratu i unatoč izazovima. “Pozivam vas da unatoč boli i tuži sačuvate nadu i budite sretni”, poručio je.

Te subote odmah nakon predavanja održavala se finalna večer Eurosonga, dosad vjerojatno najkontroverznijeg izdanja tog natjecanja upravo zbog sudjelovanja izraelske predstavnice što je izazvalo brojne prosvjede u Malmöu.

Veleposlanik Koren je kazao da nakon predavanja odlazi svojoj kući gledati Eurosong i pozvao sve, bilo da gledaju taj šou ili ne, da glasaju za Eden Golan. Pokazalo se kasnije te večeri da je mlada Izraelka, koja inicijalno nije uopće bila među favoritima, bila druga po glasovima publike, odmah nakon hrvatskog Marka Purišića ili Baby Lasagne. Izraelska predstavница na Eurosong se bila plasirala s pjesmom “October Rain” (Listopadska kiša) koju je posvetila žrtvama terorističkog napada u svojoj zemlji, ali ju je zbog snažne političke poruke morala prepjevati pa je tako u Švedskoj nastupila s pjesmom koja se zvala “Hurricane”.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

I. OBITELJ SINGER (U SPOMEN NA MIRU HARTL) — 50,00 EURA

ZA MUZEJ ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

I. IVANA KLASNIĆ MANSFIELD, SISAK — 20,00 EURA

KOMEMORACIJA ZA ŽRTVE HOLOKAUSTA NA ŽIDOVSKOME GROBLJU U ĐAKOVU

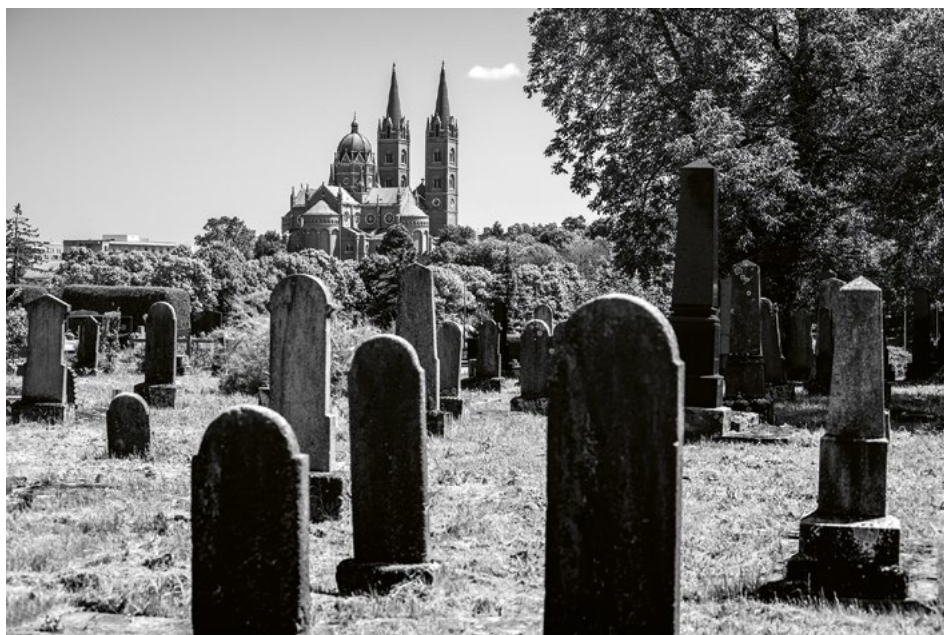
PIŠE: J. C.

Tradicionalna komemoracija za žrtve Holokausta i ove je godine u lipnju održana na Židovskom groblju u Đakovu gdje je odana počast stradalima u sabirnom logoru za Židove, a molitvu za preminule održao je glavni rabin u Republici Hrvatskoj Luciano Moše Prelević.

Sabirni logor postojao je u Đakovu od 1941. do 1942. godine, a u tom razdoblju kroz logor je prošlo oko 2.000 židovskih žena, djece i staraca, većinom iz BiH. Od 2.000 logoraša, stradalo ih je oko 560 i sahranjeni su na Židovskom groblju u Đakovu i to uz sačuvane osnovne identifikacijske, osobne podatke koje je kriomice sačuvao tadašnji grobar Stjepan Kolb.

Upravo iz tog razloga Židovsko groblje u Đakovu jedinstveno je u svijetu. Prije petnaestak godine stare limene nadgrobne pločice s imenima i osnovnim podacima žrtava zamijenjene su kamenim nadgrobnim pločicama. Za one logoraše koji nisu stradali u tom logoru, Đakova je bio samo jedna etapa njihovog tragičnog puta koji ih je vodio dalje prema drugim logorima smrti.

Komemoraciji su uz predstavnike Židovske općine Osijek, nazočili i predstavnici Koordinacije židovskih općina iz Hrvatske, predstavnici židovskih općina iz Zagreba, Rijeke, Slavenskog Broda, Novog Sada, Beograda te iz BiH.

FOTOGRAFIJA: TVRTKO UJEVIĆ

Počast žrtvama Holokausta u Đakovu odao je i predsjednik Židovske općine Zagreb te koordinatorski Židovskih općina Hrvatske dr. Ognjen Kraus, koji je tom prigodom rekao da ga s jedne strane veseli zajedničko okupljanje svake godine, čime sjećanje na žrtve Holokausta ne blijedi, a s druge je strane zabrinut onime što se događa u svijetu.

“Italijom marširaju fašisti u tamnim košuljama, u Njemačkoj isto tako desnica raste, desnica raste u čitavoj Europi”, rekao je Kraus te podsjetio da je u logorima u NDH pogubljeno 36 tisuća Židova.

“Zabrinut sam. Upravo sam ovdje i iz toga razloga, da se sjetimo”, zaključio je Kraus. Pozdravne riječi uputio je i đakovački gradonačelnik Marin Mandarić (HDZ) koji je položio vijenac kod spomen-obilježja a u ime Đakovačko-osječke nadbiskupije komemoraciji je nazočio dr. sc. Grgo Grbešić koji priprema knjigu o logoru u Đakovu i koja će biti završena u jesen ove godine.

“Radim to kao katolik jer čistim memoriju svog naroda. Tražiti oprost nije slabost nego snaga, iako osobno nemam ništa s tim, no, kako sam rekao, čistim memoriju svog naroda”, rekao je Grbešić.

TRADICIONALNA POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA U ČAKOVCU

PIŠE: F.B.

Krajem svibnja, kao i svake godine, održana je komemoracija na židovskom groblju u Čakovcu u znak sjećanja na Židove Međimurja i Prekmurja, stradale u koncentracijskim logorima za vrijeme Holokausta.

Prije 80 godina s tog područja u logore je odvedeno više od 700 članova židovske zajednice, a njih 80 posto je ubijemo.

“Sjećamo se njihove žrtve, ustvari sjećamo se židovske zajednice koja je nekad ovdje živjela, nekada ovdje aktivno sudjelovala u životu i razvoju zajednice i bila članom ove zajednice”; kazao je na komemoraciji dr. Andrej Pal, predsjednik Židovske općine Čakovec.

“Ljudi bi trebali naučiti iz tih stvari koje su se dogodile da je život kratak na ovoj planeti, da nitko ništa neće odnijeti sa sobom na drugi svijet i da nekako budemo ipak ljudi jedni prema drugima, što

se kaže: ljubi bližnjeg svojeg kao samog sebe. To je zapravo moto i Biblije i svih religija i života, a opet živimo sasvim drugačije”, rekao je u Čakovcu Luciano Moše Prelević, glavni rabin RH.

Komemoraciji su uz ostale uzvanike i goste prisustvovali i župan Međimurske županije Matija Posavec te gradonačelnica Čakovca Ljerka Cividini.

POČAST ŽRTVAMA LOGORA GOSPIĆ-JADOVNO-SLANO

Izaslanstvo Židovske općine Zagreb odalo je kao i svake godine krajem lipnja počast žrtvama logora Gospić-Jadovno-Slano, ali ove godine ta je počast odana odvojeno od službene komemoracije.

Žrtvama Jadovna počast su u ime ŽOZ-a i Koordinacije židovskih općina u RH odali dr. Ognjen Kraus, Saša Cvetković, Zoran Ferber, dr. Igor Blivajs i rabin Luciano Moše Prelević, koji je izmolio kadiš za sve žrtve.

Logor Jadovno bio je sabirni logor i logor smrti koji je djelovao od 11. travnja

do 25. kolovoza 1941. godine po nalogu Eugena Dide Kvaternika. Logorski sustav sastojao se od “žute kuće” odnosno tadašnjeg sudskog zatvora u Gospiću, logora na Velebitu i logora Slano na Pagu. U logoru kojeg su morali graditi mladi Židovi iz Zagreba završili su brojni logoraši. Točan broj žrtava nije poznat a procjene idu od tisuću do nekoliko desetaka tisuća ubijenih, većinom Židova i Srba.

WEINBAUM: “ŽIDOV I NJIHOVA DRŽAVA NAKON 7. LISTOPADA: NAROD SUDBINSKI PREPUŠTEN SAM SEBI?”

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Nikada ni u najluđim snovima nismo mogli zamisliti da će se Izraelu dogoditi 7. listopada koji je promijenio čitav židovski svijet, a isto tako nismo očekivali da će Hamas nakon svog krvavog pohoda uspjeti na nevjerojatan način okrenuti narativ u svoju korist i u konačnici Izrael svijetu predstaviti kao negativca. To su samo neki od naglasaka predstavnika Svjetskog židovskog kongresa (WJC) dr. Laurence Weinbauma koji je na predavanju 4. lipnja u ŽOZ-u govorio o današnjem Izraelu nakon Hamasovog napada, ističući više puta da iznosi svoje vlastite stavove i interpretaciju stanja, da ona nije službeno stajalište ni jedne organizacije pa tako ni WJC-a.

“Židovski svijet nije isti prije 7. listopada i nakon toga datuma koji nazivamo ‘crni šabat’”, kazao je Weinbaum.

Predavanje “Židovi i njihova država nakon 7. listopada: Narod sudbinski prepušten sam sebi?” Weinbaum je održao kao dio programa Kulturne manifestacije Aviv, realiziranog u suradnji s Predstavnikom židovske nacionalne manjine Grada Zagreba i ŽOZ-a odnosno KD “Miroslav Šalom Freiburger”.

Mnogi se pitaju kako je moguće da se Izraelu dogodio 7. listopada, rekao je Weinbaum koji taj datum uspoređuje s 11. rujna u SAD-u: “I tamo su svi bili zatečeni i preneraženi jer nisu mislili da se tako nešto može dogoditi. Upravo tako su se osjećali i Izraelci”.

No kako se dogodilo da je izraelska država uhvaćena na spavanju? “Prvo, samokritika. Mi smo vrlo ponosni ljudi, ponekad arogantni, mislimo da znamo bolje od drugih. Podcjenjujemo neprijatelja i za sebe smatramo da smo visoko tehnološki razvijena nacija i da naši neprijatelji u Gazi, koji su za razliku od nas ‘low-tech’, ne mogu učiniti tako nešto. Previše smo se oslanjali na našu tehnologiju i vjerovali da će nas to učiniti sigurnima. I kao što dobro znamo, bila je to pogreška”, kazao je Weinbaum te kao drugo naveo veliki ugled izraelske obavještajne službe za koju mnogi vjeruju da je najbolja na svijetu pa još uvijek nije jasno kako nisu vidjeli što se događa. Weinbaum je istaknuo još jednu pojedinost koja ukazuje na magnitudu tog neuspjeha — nijedna arapska vojska, teško naoružana s modernim oružjem,

LAURENCE WEINBAUM U ŽOZ-U

nikada u povijesti Izraela nije postigla ono što je postigao Hamas.

“To je bio veliki šok. A još jedan šok bila je činjenica da su njihovi obavještajci odlično obavili posao. Naš golemi neuspjeh bio je i u tome što nismo uočili da su uspješni izgraditi više od 500 kilometara tunela. To nisu uski tuneli, to su tuneli sa strujom, neki dovoljno široki da u njih mogu ući automobili”, nastavio je. Kako bi ilustrirao razmjere tog neuspjeha, izraelski gost je podsjetio kako je za izgradnju tolikih kilometara tunela

potrebno izvaditi nezamislivo velike količine zemlje i negdje ju na površini odložiti. Kako je to svima promaklo?

Hamasovo brutalno nedjelno proučavanje će se godinama kao “izvrstan primjer visoko razvijene zemlje uhvaćene nespremnom”, a jednog dana znat ćemo detaljnije i sigurnije zašto se to dogodilo i zašto su Izrael uhvatili na spavanju. Weinbaum je naglasio i da nije dobro uspoređivati napad Hamasa s Holokaustom što neki čine, među ostalim stoga što su nacisti pokušavali zataškati informacije o onome što rade, a Hamas se hvali svojim nedjelom.

Ono što se danas događa u Gazi vjerojatno će se proučavati i kao posebni oblik ratovanja koji se temelji na uzimanju civila kao živih štitova. A tu Hamasovu taktiku i izraelski nužni odgovor teško je objasniti svijetu koji je Izrael najprije tretirao kao žrtvu, a potom počeo smatrati agresorom. A Hamas, kojega je upravo zbog njegove taktike ratovanja nemoguće uništiti bez civilnih žrtava, uspio je zahvaljujući tome okrenuti narativ i predstaviti Izrael kao negativca. Hamas je namjerno odlučio sakriti svoje snage i oružje iza civilnog stanovništva kako bi ih bilo nemoguće gađati bez civilnih žrtava. “To je strašno, ali mi nismo za to odgovorni”, naglasio je.

“Svijet je inicijalno imao sućuti za Izrael, ali ona nestaje. Optužuje nas se za genocid, za masovna ubojstva. U listopadu smo bili žrtve, kao Ukrajina, sada smo agresori, kao Rusija. Cijeli je narativ okrenut naopako”, rekao je.

Ovaj nam je rat nametnut, kaže Weinbaum, ali nismo uspjeli uvjeriti svijet da smo mi pozitivna strana. Gubimo i u informacijskom ratu. Naši su neprijatelji učinkoviti u dezinformiranju, manipuliraju informacijama i znaju koju publiku ciljaju. Ako je cilj Hamasu bio da od Izraela napravi negativca, to je postigao. Kao da je Izrael upao u zamku.

Na pitanje hoće li se iz uništavanja Gaze roditi novi ekstremisti koji će se željeti osvetiti Izraelu, Weinbaum je naglasio da to nije nepoznato iz povijesti. “Mislim da je jasno da će mlade generacije u Gazi rasti s neprijateljstvom prema Izraelu. Ali to smo već vidjeli u povijesti kada su saveznici bombardirali Njemačku, Japan. I tada smo se mogli pitati hoće li mlade generacije Japanaca biti neprijateljski raspoložene prema Americancima. Hoće, ali to se ne može izbjeći. I samo se možemo nadati da će doći narastaji koji će razumjeti da su ih njihovi vođe doveli do ruba uništenja. Kao što je bilo s nacistima ili japanskim nacionalizmom. Rat je prljav posao i često u njemu stradaju civili, više čak od vojske, ali nema načina da se to izbjegne.”

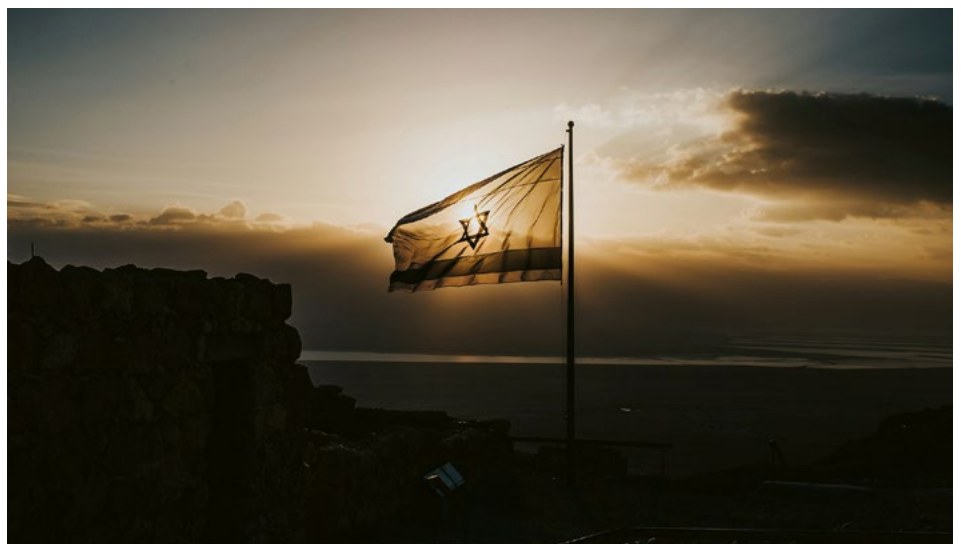
Weinbaum je istaknuo da “opseg ovog rata ide daleko izvan Izraela, ovo je djelomično rat za očuvanje zapadnih vrijednosti. Ako se Hamas ostavi u Gazi, to je nagrada za barbarizam, značit će da su negativci pobijedili” a to ne bi bilo dobro ni za Europu ni za druge demokracije.

Weinbaum je naglasio da je Pojas Gaze primao velike novce za razvoj, ali umjesto da su napravili turističku rivijeru na obali Sredozemlja i živjeli od izraelskih turista, oni su ih usmjerili u druge, sada

jasne, svrhe. Kazao kako misli da će na kraju doći do uspostave palestinske države, samo je pitanje hoće li Izrael to učiniti proaktivno kako bi to bilo u njegovom najboljem interesu. “Ne možemo se oduprijeti pritisku svijeta koji će biti golem. Ali moramo taj model okrenuti u svoju korist”, kazao je, pojašnjivši da bi Izrael morao postaviti svoje uvjete za dvodržavno rješenje.

Svi su u Izraelu traumatizirani i trebat će vremena da se oporave. Dio problema leži u činjenici da premijer Benjamin Netanyahu nije prihvatio nikakvu osobnu odgovornost za događaje, dio i u razočaranosti ljudi u vojsku za koju smatraju da nije reagirala dovoljno promptno. No Izrael je unatoč svemu jaka nacija, nacija s velikom otpornošću. Mnogi su volontirali, skupljao se novac, a primali smo i izvanrednu potporu od dijaspore.

Weinbaum je završio pozitivnijom porukom. “Ne znam kako ćemo izaći iz ovoga, ali izaći ćemo na ovaj ili onaj način, no trebat će vremena.” Kazao je kako se često pita “kako smo svi još ovdje nakon svega groznog što nam se kroz povijest dogodilo.” Ne idite kući pesimistični ni depresivni. Židovi su preživjeli čuda. Ja nikada ne gubim nadu, nemojte ni vi, poručio je Weinbaum.

DOPRINOS ŽIDOVA U SVJETSKOJ EKONOMIJI — OD STAROG ZAVJETA DO NOBELOVACA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Svaki je čovjek zapravo ekonomist, bio toga svjestan ili ne, ako ništa drugo — u vlastitom kućanstvu. Zbog toga nam je ekonomija svima važna i svakodnevno potrebna kako bismo resurse što bolje znali rasporediti kako treba. Upravo je na taj način svoje predavanje o doprinosu ekonomista Židova ekonomskim pojavama i procesima kroz povijest započeo Nenad Rančić s Katedre za ekonomske znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Na predavanju Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger održanom u svibnju u ŽOZ-u o Židovima koji su dali doprinos svjetskoj ekonomiji i ekonomskoj misli, Rančić je krenuo od Starog zavjeta — od Josipa, sina Jakova i Rahele. Njega je opisao kao prvog makroekonomista, neku vrstu menadžera, a teme koje se pojavljuju u Starom zavjetu, načini rješavanja problema, pa i ekonomskih pitanja, slični su zapravo onome s čime se susrećemo danas, kaže Rančić.

“Mnoštvo je ekonomskih poruka u Starom zavjetu”, naglasio je, dodajući da je zanimljivo zbog čega se kapitalizam razvio upravo u judeo-kršćanskoj civilizaciji.

Iz perioda 18. i 19. stoljeća Rančić izdvaja Davida Ricarda iz obitelji sefardskih Židova kojega se smatra osnivačem moderne ekonomske znanosti. “Njegov je doprinos velik, on se bavio financijskim špekulacijama, stekao nekretnine, bavio se ekonomskom znanostima i na kraju se politički angažirao zalažući se za svoje liberalne ideje”, pojasio je Rančić. Dodao je da je njegova važnost velika i u teoriji komparativnih prednosti koja daje nadu svima onima koji nisu ni u čemu najbolji — oni, bilo kao pojedinci ili države, trebaju raditi ono što rade najmanje loše. U njegov obol ekonomskoj znanosti može se još ubrojati i zakon opadajućih prinosa (mudrost je stati na najvišoj točki), ekonomska renta, vrijednost rada.

Prvi svima dobro poznati Židov ekonomist čije su ideje obilježile dobar dio recentnije povijesti bio je Karl Heirich Marx, njemački filozof i ekonomist, ali i socijalni mislilac i revolucionar (1818. Trier – 1883. London). Marx je bio ateist i komunist i nije isticao svoje židovske korijene, a bio je Židov i po ocu i po majci.

Uglavnom ga se sjećamo po njegovim tezama o klasnim sukobima i klasnoj borbi, alijenaciji i eksploataciji. On ustanovljuje da je u građanskom svijetu na djelu radikalno otuđenje čovjeka koje određuje sve sfere modernoga društva. Veliki dio svojega rada Marx je posvetio kritici političke ekonomije kao znanosti o “bogatstvu društava u kojima vlada kapitalistički način proizvodnje”, ne bi li ustanovio temelj eksploatacije. Druga

intencija — zagovara ukidanje privatnoga vlasništva i mnogih drugih građanskih institucija, ali zagovara i opće pravo na obrazovanje i ukidanje dječjega rada.

“Nije bio zaljubljen u novac i nije vjerovao da će od njega nešto biti, a kamoli da će novac postati ovo što je predstavlja danas”, kaže Rančić za Marxa.

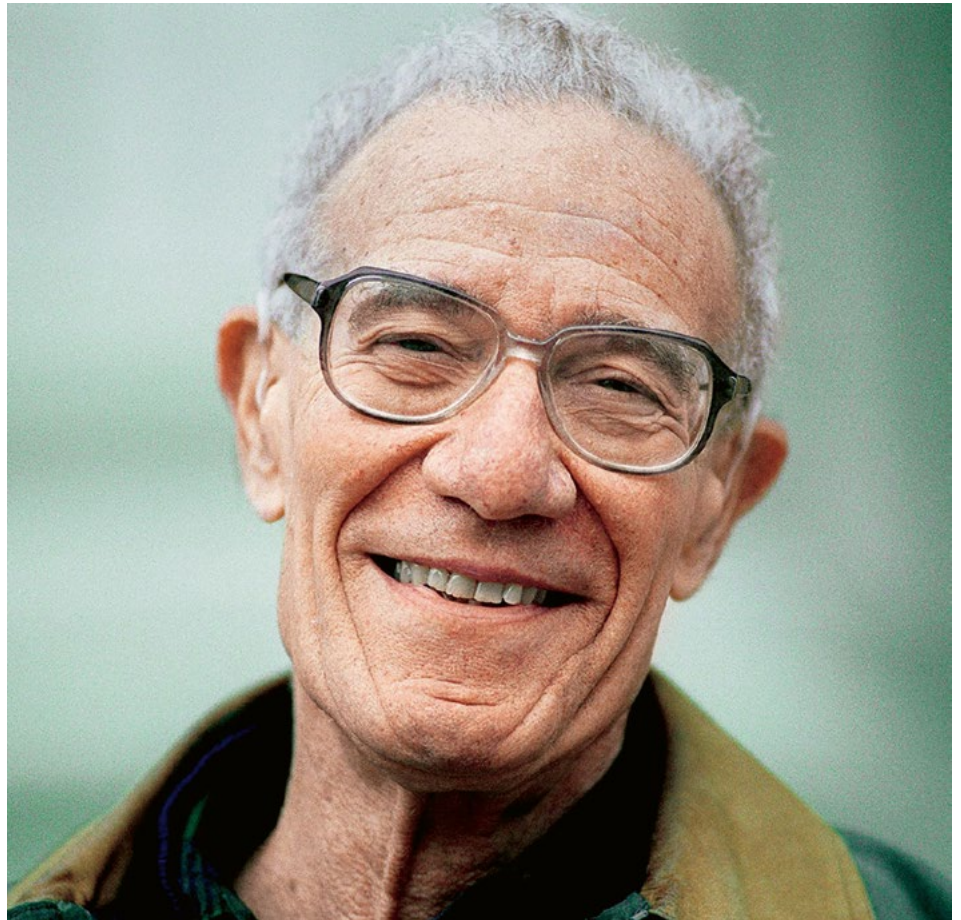
Nadalje izdvaja Johna von Neumanna, rođenog u Budimpešti 1903. kao Neuman Lajos Janos, jednog od najplodnosnijih matematičara 20. stoljeća koji slovi za apostola novog matematičkog doba i najsjajniju zvijezdu Princetonove zlatne generacije profesora i studenata. Dao je izniman doprinos na područjima matematike, fizike, ekonomije, računarstva, statistike čak i biologije. Najpoznatiji je po radu na projektu Manhattan, razvoju nuklearnog oružja u SAD-u, uvijek kontroverznoj temi a bio je jedan je od pravih renesansnih ljudi 20. stoljeća. Umro je u Washingtonu 1957. godine.

ŽIDOV I NOBELOVCI

Zanimljivo je koliko je Židova među dobitnicima Nobelove nagrade za ekonomiju, koja nije inicijalno bila ni predviđena u konceptu te nagrade već je pridružena naknadno 1968. godine. Nagradu za ekonomiju utemeljila je Švedska središnja banka. Mnogo je bilo Židova dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju — od 55 nagrada i 95 dobitnika (jer nagradu ponekad dijeli više osoba) 41 posto zaslužili su Židovi.

Neki među njima su sljedeći:

- Paul Antony Samuelson (1915.–2009.) prvi je Židov koji je dobio Nobelovu nagradu (1970.), a drugi ukupno dobitnik te nagrade koja se prvi put dodijelila 1969. Zaslužio ju je za ukupni teorijski rad i osobito za doprinos unaprijeđenju razine znanstvene analize u ekonomskoj znanosti. U oštroj konkurenciji američkih udžbenika, njegov živi i dan danas.

ROBERT MERTON SOLOW

Milton Friedman (1912.–2006.) jedan je od najistaknutijih američkih ekonomista i ideologa ekonomskog liberalizma. Dobitnik je Nobelove nagrade 1976. za doprinos monetarnoj teoriji i teoriji potrošnje te za formiranje monetarističke škole ekonomskog mišljenja koja naglašava središnju važnost kontrole novčanih tokova. Jedan je od osnivača Čikaške škole ekonomije. Na društvenom planu bio je vrlo liberalan, zalagao se za legalizaciju droge, prostitucije, LGBT zajednice, imigraciju.

- Robert Merton Solow (1924.–2023.) studirao je već sa 16 godina na Harvardu, a od 1949. radio na MTI-ju, kasnije rasadniku nobelovaca. Prvenstveno se bavio ekonomijom rasta. Duhovni je otac i

majka i mnogih drugih Nobelovaca, a svoju je Nobelovu nagradu dobio 1987. godine

- Joseph Stiglitz (1943.–) Nobelovu je nagradu dobio 2001. a Ben Shalom Bernanke (1953.–) 2022. godine.
- Claudia Goldin (1946.–) Nobelovu je nagradu dobila kao prva žena solo dobitnica i tek treća žena koja ju je osvojila. Nagrada je toj profesoricu sa Sveučilišta Harvard dodijeljena prošle godine za istraživanje koje je unaprijedilo razumijevanje rodne neravnopravnosti na tržištu rada. Od preostale dvije žene dobitnice Nobela za ekonomiju jedna je također bila Židovka, Elinor Ostrom.

FOTOGRAF RUDOLF MOSINGER — OD ZANATA DO UMJETNOSTI

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

U auditoriju Židovske općine Zagreb već se u posljednjih godinu dana spominjalo prezime Mosinger, tada u kontekstu istoimene vile izgrađene na Pantovčaku. Rečeno je da je vilu naručila tajanstvena Štefaniya Mosinger koju se ne može sa sigurnošću povezati s obitelji kojoj su pripadala dva velika fotografa, Rudolf i Franjo Mosinger, ali i da je pretpostavka da je s njima bila u određenim obiteljskim odnosima.

Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiberger organiziralo je krajem svibnja u ŽOZ-u predavanje upravo o Rudolfu Mosingeru, jednom od najznačajnijih hrvatskih fotografa na prijelazu s 19. na 20. stoljeće, pioniru hrvatskog svjetlotiskarstva i reklamne fotografije te jednom od prvih filmskih prikazivača u Hrvatskoj. O Rudolfu Mosingeru govorila je dr. Marija Tonković, jedna od najuglednijih stručnjakinja za povijest fotografije u Hrvatskoj.

Rudof Benedikt Mosinger (Varaždin, 27. veljače 1865. – Beč, 9. listopada 1918.) bio je prvak filmske djelatnosti u Hrvatskoj, prvi fotograf koji je u Zagrebu imao

samostalnu izložbu, čovjek koji je prešao put od fotografskog zanata do fotografske umjetnosti. Njegov sin Franjo, koji će naslijediti očev atelier u Ilici 8, smatra se pak jednim od najvažnijih fotografa u Hrvatskoj u 20. stoljeću.

“Kada sam se pred puno godina pripremala za veliku izložbu fotografija u Hrvatskoj od 1848. do 1950. godine, slagala sam biografije i odjednom shvatila da su dvije trećine fotografa čije sam biografije pisala bili Židovi”, kazala je u uvodu Tonković, naglasivši da je jedno ime iskočilo iz te plejade — ime Rudolfa Mosingera.

“Ostao je zabilježen u hrvatskoj kulturnoj povijesti prvenstveno po činjenici da je 8. listopada 1896. sa svojim partnerom Lavoslavom Breyerom u dvorani Kola u Zagrebu upriličio prvu javnu projekciju ‘živućih fotografija’, nepunih deset mjeseci nakon braće Lumière. Prikazani su upravo kratki filmovi te dvojice izumitelja kinematografa—’Izlazak radnika iz tvornice’ i ‘Ulazak vlaka u stanicu’”, rekla je Tonković.

Mosinger je cijeli život učio, stalno se usavršavao u novim tehnikama, postupcima i materijalima, prilagođavao se modi vremena, radio i u atelieru i izvan njega, putovao i snimao i puno dalje od Varaždina i Zagreba. “Mosinger je radio upravo ono što danas nazivamo

‘cjeloživotno učenje’. Stalno je išao na tečajeve, primjerice 1901./1902. bio je kao već etablirani fotograf u Beču na usavršavanju novih tehnika, a nalazimo ga i u Münchenu 1906. i 1907. godine”, pojasnila je Tonković.

Prvi atelier Mosinger otvara u Varaždinu, potom podružnicu u Rogaškoj Slatini, a 1894. otvara atelier u Zagrebu. Taj studio otvoren u Ilici 8., koji je jedno vrijeme vodio udružen s Lavoslavom Breyerom, bit će mjesto na kojem će djelovati do kraja

života, a bio je uveden na ime njegove supruge Amalije Mosinger. Imao je sve attribute koje jedan moderni fotografski atelier treba imati, sa scenografijom poput kazališta za smještanje osoba u određeni ambijent. Da je već tada bio vrlo imućan, vidi se po činjenici da je kuću naručio od slavnog arhitektonskog ureda Höningsberga i Deutscha.

Mosingerov atelier bio je jedan od najvažnijih u Zagrebu, ali on nije bio samo mjesto na kojem su se obavljala fotografiranja i izrađivale fotografije. Bilo je to i mjesto okupljanja kulturne i umjetničke elite. Osim u atelieru, od samih početaka Mosinger je izlazio i u eksterijer, što je tada bilo rijetko — radio je neku vrstu, kako bismo to danas nazvali, “street fotografija”.

Već 1892. bio se uzdignuo među fotografima tadašnjeg doba kada je dobio poziv da snima vojne vježbe u Pečuhu, a nekoliko godina kasnije, povodom proslave tisućite obljetnice mađarske državnosti, odnosno uspostave kneževine Ugarske, Zemaljska vlada povjerila je snimanje spomenika i krajolika po cijeloj Hrvatskoj za potrebe Milenijske izložbe 1896. u Budimpešti petorici fotografa iz Hrvatske među kojima je bio i Mosinger. Za svoje fotografije na toj izložbi nagrađen je dvjema medaljama.

Vrlo značajan trenutak njegova djelovanja je osnivanje tvrtke ‘Svjetlotiskarski zavod’ 1900. godine, koja je jedno vrijeme djelovala na istoj adresi kao i atelier, u Ilici 8., ali je 1904. zbog proširenja poduzeća preselila u Ilicu 55. To razdoblje koincidira s kartofilijom, vremenom skupljanja razglednica koje su se uglavnom izrađivale u svjetlotisku. Kvaliteta razglednica izrađenih do 1918. nikad nije nadiđena, naglasila je Tonković.

“Nema ni manjeg ni većeg mjesta za koje Mosinger nije napravio razglednicu”, rekla je Tonković. Popularnost i izrada razglednica otvorila je golemo tržište.

Jedna epizoda o kojoj se jako malo zna, ispričala je Tonković, a pokazuje Mosingera kao renesansnog čovjeka, je njegovo djelovanje u Crnoj Gori. Godine 1910. knjaz crnogorski Nikola se proglašavao kraljem i pozvao mnoštvo umjetnika na tu proslavu, među njima i Mosingera. Bilo je dogovoreno da Mosinger napravi 50.000 razglednica Crne Gore, kao i 30.000 albuma gdje je snimao kneževsko-kraljevsku obitelj ili pojedine dijelove zemlje. No Mosinger nije bio zadužen samo za fotografiranje, nego i za ukupni dizajn svečane večere. “Ono što je za našu povijest značajno, to je da je dobio i koncesiju za filmsko snimanje svih događaja na Cetinju 1910. godine”, dodala je Tonković.

Mosinger je od Ignjata Fischera naručio i izgradnju kina “Apolo”, današnjeg “Kerempuha”, čija je osnovna namjena bila kino-dvorana, ali se mogla prenamijeniti i za izvođenje manjih kazališnih predstava. Nije mu bio stran ni dizajn, a bio je i prvi fotograf koji je u Zagrebu imao samostalnu izložbu. Mosinger je u

hrvatsku fotografiju uveo izduženi format. Godine 1917. osnovao je poduzeće za distribuciju filmova koje je pratilo najnoviju filmsku produkciju.

Nakon što Rudolf Mosinger umire, atelier u Ilici 8 preuzima njegov sin Franjo. Godine 1932. prodaje ga “Foto Tonki”, a to mjesto nastavlja tradiciju ne samo fotografskog atelieru nego i čuvenog salona u kojem su se skupljali umjetnici. “Foto Tonka” nakon Drugog svjetskog rata seli u Rogašku Slatinu. Druga dva Mosingera sina preuzela su drugi dio njegova djelovanja kojim se počeo baviti pred kraj života, uvoz i distribuciju filmova.

Fotografija od početaka do danas ostaje nezaobilazni medij za očuvanje trenutka, a rad Židova fotografa, ne samo Mosingera, na prijelazu 19. na 20. stoljeće ostaje trajan doprinos ukupnom kulturnom naslijeđu, prozor u prošlost i medij kroz koji možemo imati uvid u trenutke tadašnjeg života, upravo posredstvom fotografija istrgnutih iz zaborava prošlosti.

DESETI ROĐENDAN ČITATELJSKOG KLUBA U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB

PIŠE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

Proslava 10. rođendana Čitateljskog kluba u Židovskoj općini Zagreb održana je 3. lipnja 2024. i okupilo nas se 35 u svečanoj rođendanskoj atmosferi. Najprije je voditeljica Čitateljskog kluba Narcisa Potežica, koja je klub osnovala i vodi ovu aktivnost deset godina za sve koje zanimaju knjige i razgovor o knjigama, podsjetila da je prvi osnivački sastanak održan 7. svibnja 2014. Tom prigodom su plesni program izvele članice plesne grupe Or Hašameš koja je u to vrijeme djelovala u ŽOZ-u pod vodstvom Nede Wiesner. Na neki način bio je to dobar uvod pred razgovor o prvoj knjizi koja je bila na programu već na sljedećem sastanku: bila je to zbirka pripovjedaka Amosa Oza "Među svojima" s temom o kibucima u Izraelu a takvi plesovi su se baš tamo plesali.

Od osnivanja Čitateljskog kluba održano je 86 sastanaka, predstavljeno je 80 knjiga i 70 autora. Treba zahvaliti svima na podršci pri inicijativi u osnivanju i pomoći voditeljici Čitateljskog kluba da se osnuje takav klub u sklopu Ženske sekcije a to su bile dr.sc. Melita Švob i Nada Centner. Na proslavi jubileja pri-

NARCISA POTEŽICA I SONJA MAKEK U ŽOZ-U

sustvovala je i Sida Ozmo Steiner koja je bila na osnivačkom prvom sastanku jer tada je bila predsjednica Ženske sekcije a sada je sa radošću došla na 10. rođendan Čitateljskog kluba. Sjetili smo se i članova koji više nisu među nama a podržavali su Čitateljski klub i te često dolazili: Vlasta Kovač, urednica Novog omanuta, Ljerkica Auferber koja je rado dolazila i često diskutirala do svoje stote godine, zatim rado je dolazio Isak Drutter, profesor na Ekonomskom fakultetu i nekadašnji guverner banke te legendarna Lea Krie-

sbacher koja nikada nije izostala do svog odlaska u Dom Lavoslav Schwarz.

Upućena je i zahvala svima koji su dolazili i rado prisustvuju mjesečnim sastancima ljubitelja knjiga, u prosjeku je bilo 18 prisutnih pa su time svi oni doprinijeli uspješnom radu Čitateljskog kluba.

Na početku je pročitano i pismo prof. dr. Ognjena Krausa, predsjednika ŽOZ-a i predsjednika Koordinacije židovskih općina RH koji je sa željom da se nastavi pohvalio desetogodišnje djelovanje Čitateljskog kluba u našoj općini a došao je i

naš rabin Luciano Moše Prelević kako bi čestitao i zaželio ponovno takvu proslavu za tri godine na proslavi 13. rođendana.

Uz svaku godišnjicu Čitateljskog kluba pozivani su posebni gosti, uvijek je održana promocija nove knjige i organiziran razgovor s nekim piscem pa je bilo predstavljanje knjige Mile Ajzenštajna Stojić, Sonje Smolec, Mira Gavrana i Rajka Grlića a čak je drugi susret sa Stjepom Martinovićem održan u Domu Lavoslava Schwarza.

Ovaj put uz proslavu 10.godišnjeg jubileja bio je razgovor sa Sonjom Makek, članicom ŽOZ-a ali i poznatom prevoditeljicom s hebrejskog, autoricom “Hrvat-

sko-hebrejskog razgovornog priručnika” koja vodi i tečajeve hebrejskog jezika. S obzirom da je upravo ona prevela zbirke dviju najvećih izraelskih pjesnikinja — to su poznate Zeldi Schneurson i Lea Goldberg — predstavljena su njihova djela i pročitala je čak na originalu njihove najljepše pjesme. Takvim programom zaista je primjereno i dostojno obilježen ovaj jubilarni Čitateljski klub kojem je cilj da se upoznaju djela židovskih i posebno izraelskih pisaca ili djela sa židovskom tematikom napose koja govore o Holokaustu i suvremenom Izraelu.

Ujedno je to bio i oproštajni susret pred ljetnu stanku uz rođendansku tortu

i puno fotografiranja za dokumentaciju i uspomenu. Novi susret planira se u jesen i bit će, zbog blagdana Roš Hašana i Jom Kipura, tek 4. studenoga u 17 sati u Klubu ŽOZ-a. U međuvremenu (tko do sada nije) neka pročita knjige: Noe Tishby “Izrael: jednostavan vodič kroz najnešvaćeniju zemlju na svijetu” i autobiografski roman Roberta Badintera “Idiss”, poznatog francuskog pravnika i političara židovskog porijekla u kojem je opisao svoju baku (zanimljivo i dirljivo štivo). Nadamo se da će se i nadalje ostvarivati ugodni i kvalitetni sastanci sa zanimljivim razgovorima ljubitelja “dobrih knjiga u dobrom društvu”.

“UNIVERZUM KROZ LJUBAV” — IZLOŽBA UMJETNIČKE RADIONICE ELKANA

PIŠE: VESNA BULIĆ BAKETIĆ

Pitanje smisla i razloga, naša veza s vječnošću, vjekovno je pitanje. Pitanje svih pitanja, pozadina našega djelovanja, morala, smjera i ustrajanja. Pitanje na koje odgovora ima, ali i nema. Pitanje na koje je u isto vrijeme vrijedno i uzaludno tražiti odgovor. Pitanje za koje ne znamo kamo će nas odvesti ni hoće li to mjesto dati zadovoljavajući odgovor. Ali, svejedno ga postavljamo. Postavlja ga svatko na svoj način i kroz svoja djela. Nečija, ipak, imaju veći utjecaj na ostale ljude, na njihov put i njihovu potragu. Potragu za vječnim i konačnim savršenim smislom. Jedan od puteva koji za sobom ostavlja

poseban trag, put je Feđe Aarona Bučića, zlatara i draguljara, umjetnika koji kroz svoju umjetnost oblikovanja nakita donosi blago za kojim svim tragamo, a nije skriveno u plemenitoj kovini već ljubavi koju je u nju, taleći ju, unio.

Feđa Aaron na svoj način pokazuje kako biti na putu traženja odgovora, a da u isto vrijeme popravljate svoj i naš svijet. Jedan maleni dio svoga golemoga nastojanja pokazao je na izložbi “Univerzum kroz ljubav” otvorenoj 20. travnja 2024. godine u Podrumima Dioklecijanove palače u Splitu. Na otvorenju se okupilo više od 300 posjetitelja koji su s velikim zanimanjem i oduševljenjem povezivali izložena umjetnička djela sa silom, duhom i emocijom koja je njihove autore dovela do materijaliziranja plemenitih osjećaja koji sve pokreću.

Feđa Aaron osnivač je umjetničke radionice Elkana koja kroz svoj međunarodni projekt “Tikkun olam — popravljanje svijeta” nastoji upravo to, popraviti svijet, na način da donese svjetlo gdje god se tama širi. Širiti svjetlo znači raditi s ljubavlju i o tome govoriti svojim djelima i svojim odnosom prema drugim ljudima, a kolika je potreba za ljubavlju najviše govori odgovor posjetitelja na izloženo i na izrečeno.

Feđa Aaron izložio je svoju kolekciju jedinstvenog nakita izrađenog od materijala poput kovanog meteorita i moku-gane tehnikom obrađenog srebra i bakra. Jedinstveno mjesto na izložbi pripalo je posebnom prstenu koji nosi odgovor na najvažnije pitanje u Svemiru. Riječ je o prstenu na kojemu Brailleovim pismom piše “Ljubav-Ahava”. Feđa Aaron povodom izložbe je rekao: “Cijelom izložbom, kao i simbolikom prstena ukazujem na sljepilo ljudskog društva. Poruka je: počnimo gledati srcem da bismo shvatili i vidjeli svijet u kojem živimo uistinu onakvim kakav jest. Jedino ljubavlju možemo otkriti, kroz srce osjetiti i vratiti se svome bitku. A taj bitak je ljubav.” Na izložbi su bila izložena i djela drugih umjetnika: skulptura “Univerzum” Jasmine Kos, suosnivačice Elkane, koja je prikazala deset razina stvaranja Univerzuma, ki-par Nikola Vudrag sudjelovao je radom “Nesalomljiva djeva” od svjetlovučenog čelika; slikarica Nada Žiljak izradila je triptih u InfraRED tehnici, u kojoj je jedan prikaz slike u vidljivom spektru, a drugi je vidljiv samo kroz infrared kameru; izložba je dobila međunarodni karakter uvrštavanjem rada “Oluja i Svjetlo” apstraktne slikarice Noge Keren iz Izraela.

Otvorenje izložbe uveličali su predstavnici kulturnih i religijskih ustanova kao i drugi dionici javnog života. Uz Feđu Aarona na otvorenju su govorili Vesna Bulić Baketić, ravnateljica Muzeja grada Splita i Luciano Moše Prelević, glavni rabin RH.

Umjetnička radionica Elkana ciklus je pokrenula 2017. izložbom “Gdje Istok susreće Zapad” i kolekcijom nakita od 2.000 godina starog arheološkog nalaza rimskog stakla. Ciklus se nastavio 2018. izložbom “Gdje Svemir dotiče Zemlju” i kolekcijom nakita od meteorita. Godine 2020. izložba “Tikkun olam — popravljanje svijeta” produbljuje poruku ciklusa sugerirajući aktivno uključivanje pojedinca u kreiranje boljega svijeta svojim doprinosom. Godinu 2021. obilježila je izložba skulptura i nakita “Stvaranje Univerzuma”, a puni krug se zatvorio izložbom u Splitu.

Utkati čistu ljubav u svoj život, svoje riječi i svoja djela jedini je životni kod nužan za otkrivanje puta prema odgovoru na pitanja s kojima smo krenuli u otkivanje Univerzuma. Ljubav koja jedina drži tajnu vječnosti, jedini je odgovor. Upravo ovi ljudi i njihova djela vam to govore, najjednostavnijim jezikom koji već razumijete.

NOVI EDUKATIVNI PROJEKTI U ŠKOLAMA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Krajem travnja u Zagrebu se okupilo dvadesetak učitelja i profesora te djelatnika u obrazovanju iz svih krajeva Europe, od Estonije i Latvije do Portugala, Španjolske, Grčke. Hrvatsku su predstavljali učitelji koji su pred dvije godine prošli višednevnu edukaciju TOLI (The Olga Lengyel Instituta) iz SAD-a u suradnji s domaćom Documentom. Jedan od ciljeva edukacije bilo je osmišljavanje i implementacija edukativnih projekata u školama koji su financijski potpomognuti od strane TOLI fondacije. Nakon uvodnih izlaganja predstavnika Documente, SNV-a te međunarodne koordinatorice Oane Nestian-Sandu iz TOLI-a, okupljenima se obratio Ognjen Kraus, predsjednik Koordinacije židovskih općina Hrvatske koji je ukratko predstavio povijest Židovske općine Zagreb te probleme s kojima se susreću preživjeli i potomci preživjelih Holokausta.

Predavanja su bila posvećena antisemitizmu nekad i danas, herojima rata, kulturi sjećanja, te iskrivljavanju i negiranju Holokausta. Drugog dana organizirana je terenska nastava u Jasenovcu s edukativnim programom

koji prolaze svi posjetitelji. Program se sastoji od obilaska muzejskog postava, vođene šetnje bivšim logorom te odivanja počasti stradalim logorašima kod spomenika "Cvijet". Poslije ručka, bio je obilazak Memorijalnog kompleksa u Uštici gdje se nalazi groblje romskih žrtava s muzejskim postavom posvećenom Samudaripenu, genocidu nad Romima koji su provodili nacisti i ustaše. Dana 2. kolovoza obilježava se sjećanje na stradale Rome, među njima i 16.173 ubijenih u Jasenovcu. U Uštici se nala-

zi i spomenik Pravednici Hajriji Imeri Mihaljević s Kosova koja je spasila židovsku djevojčicu Esther. Kako je Uštica na samoj granici s BiH, malo podalje od glavne ceste, broj posjetitelja ovog Memorijalnog kompleksa je vrlo mali.

Posljednjeg dana organizirana je tura po najznačajnijim točkama u Zagrebu, od Francuskog paviljona u Zagrebu, spomenika kod Botaničkog vrta, kamena spoticanja Lei Deutsch, Spomenika žrtvama kod Željezničkog kolodvora. Potom su učitelji predstavljali svoje projekte. Neki

su se fokusirali na organizirane posjete mjestima stradanja, školske radionice na satovima jezika ili likovne kulture, bio je i jedan projekt s kuhanjem tradicionalnih židovskih jela. Iako je budžet bio relativno skroman uspjeli smo kroz različite aktivnosti ostvariti cilj projekta, a to je upoznavanje lokalne povijesti dvaju gradova, Osijeka i Varaždina te sudbine sunarodnjaka Židova za vrijeme Holokausta. Projekt je također bio usmjeren i na kritičko mišljenje te smo kroz radionice filozofskog cafea razvijali vještine kritičkog promišljanja o mehanizmima totalitarnih sistema i alatima prepoznavanja njihove pojavnosti, poput govora mržnje i on-line nasilja prema drugim i drugačijima. Posjetili smo i Muzej osobnih priča u Osijeku, Židovsku općinu Osijek, Gradski muzej Varaždin, Židovsko groblje. Uz punu podršku svih aktera i lokalne zajednice, uz veliki angažman triju nastavnica, Biserke Zajec, Đurđice Radić i Senate Majić, učenici su imali priliku upoznati svoje gradove kroz drugačiju perspektivu, poslušati tragične priče o stradanjima židovskih obitelji, ali i upoznati neprocjenjivu kulturnu baštinu kojom su te obitelji doprinijele u svojim gradovima, Varaždinu i Osijeku. Naravno, svaki uspješan projekt generira nove ideje, te smo već uplovili u sljedeći zajednički projekt pod nazivom “Priče naših očeva” kroz koji ćemo istraživati napore roditelja Židova da spase svoju djecu, na tragu potresnog svjedočanstva Darka Fischera i sudbini njegovog oca koji je izgubio život u Budimpešti, rekla je Senata iz Osijeka.

Milivoj Dretar predstavio je svoj projekt “Učenje s izvora” kojem je bio zadatak otkupiti i nabaviti nekoliko sačuvanih povijesnih izvora koji će se koristiti u nastavi o židovskim zajednicama. Za 300 eura koliko je iznosila potpora, nabavljena su 22 predmeta — pretežito knjiga, ali i nekoliko starih razglednica,

jedna fotografija, jedna karta. Što jedan takav predmet može značiti u rukama učenika? Dosad je pažnju izazivala svaka fotografija nekog predmeta, starog 100 godina ili više. Ali kad učenik u ruku primi knjigu “Židovi i današnja Njemačka” iz 1933. godine kada su nacisti došli na vlast ili kad prouči razglednicu sisačke sinagoge; pročita tekst na računu neke stare židovske tvornice, on na taj način stekne drukčiji osjećaj i interes. Među otkupljenim predmetima je stara razglednica spomenika “Anđeo smrti” kojeg je 1906. slavni Robert Frangeš Mihanović izradio za grobnicu obitelji Leitner na Židovskom groblju u Varaždin. Leitneri su bili bogata poduzetnička obitelj Varaždina, a u Jalkovcu su imali svoj dvorac. Stradali su u Holokaustu. U dvorcu danas žive drugi ljudi. Nakon 1945. gradska uprava Varaždina donosi odluku da se skulptura Anđela preseli na Gradsko groblje jer su se na Židovskom groblju zaredale krađe vrijednog

materijala. Tko bi rekao Mihanoviću da će jednom njegovo djelo postati najvredniji spomenik slavnog Varaždinskog groblja? U maloj zbirci predmeta nalazi se kutija za kekse tvrtke “Braća Wolf”, preteče današnjeg Koestlina, jedna židovska traka za ruku, katalog putujuće antisemitske izložbe “Židovi” iz 1942., molitvenik iz srušene ludbreške sinagoge, mala hanukija. Sve je to učenicima vrijedno i zanimljivo jer materijalni povijesni izvori ponekad govore i tisuću riječi.

U svrhu bolje prezentacije projekata, a i poticanja drugih nastavnika da se pridruže edukacijama, TOLI je organizirao nekoliko online seminara te se očekuje novi u Zagrebu još ove godine.

GORAN HUTINEC: “USTAŠKI TEROR U VELIKOJ ŽUPI ZAGORJE 1941. – 1945.”

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Po proglašenju Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1942., ova kvistlinška tvorevina administrativno je podijeljena na 22 velike župe. Neke od njih dobile su tad već pomalo iščezle povijesne nazive poput Krbava-Psat, Livac-Zapolje, Hum ili Bilogora. Glavni grad Zagreb bio je u Prigorju, dok je krajnji sjever zauzela Velika župa Zagorje. Sastojala se od osam kotara u samoj župi te dva koja su bila van jurisdikcije u okupiranom Međimurju. S 3154 km² Velika župa Zagorje bila je tek na 17. mjestu po veličini, no tu je živjelo gotovo pola milijuna žitelja. Riječ je bila o etnički gotovo “najčišćem” dijelu NDH s ogromnom prevagom Hrvata-katolika nad ostalom manjinskom populacijom.

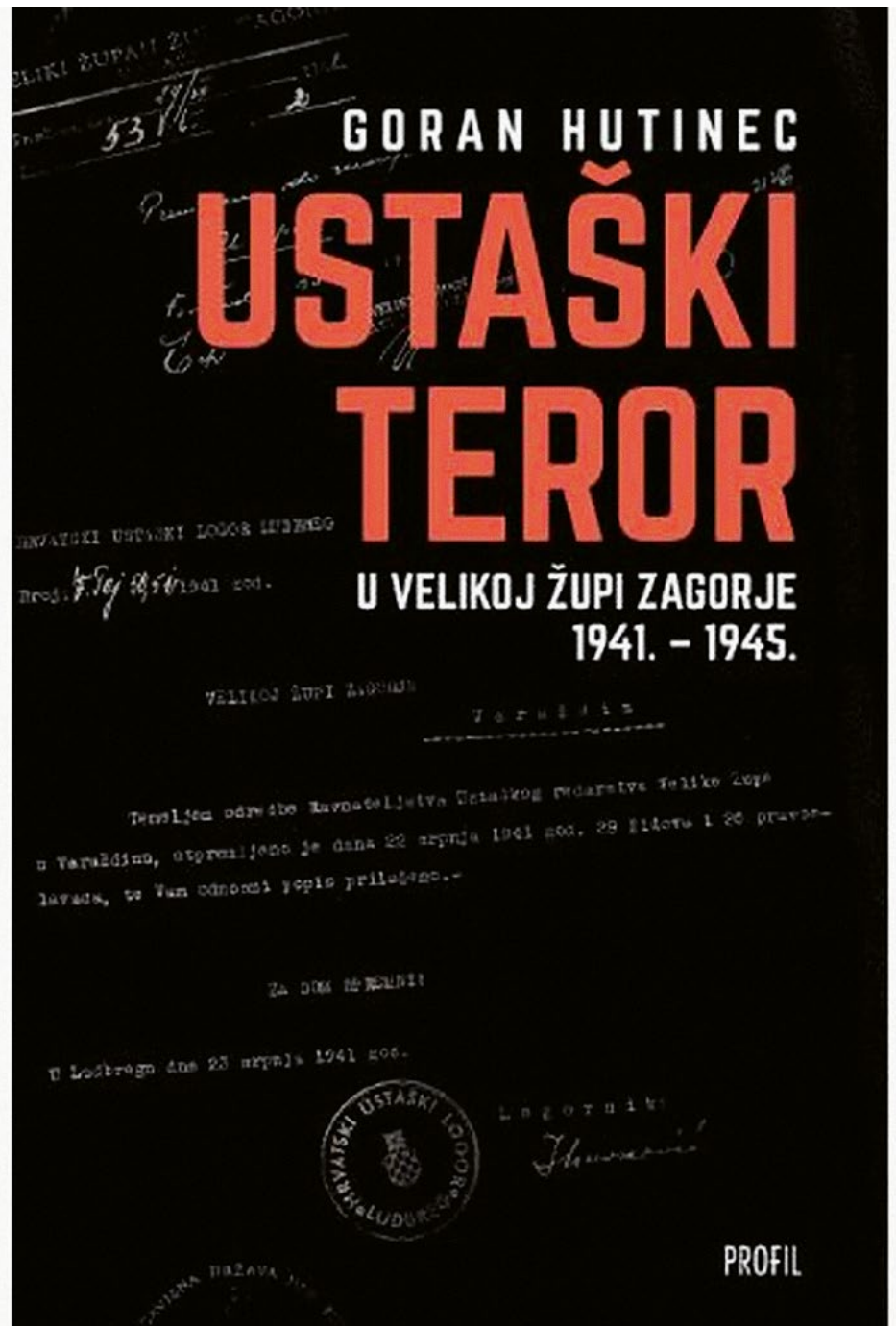
Upravo se tom župom, odnosno ustaškom vlašću i terorom nad žiteljstvom pozabavio dr.sc. Goran Hutinec, docent moderne hrvatske povijesti s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nije nikakva neobičnost da se Hutinec pozabavio upravom sjeverom Hrvatske u ratnim prilikama, i sam je rođen 1980. u Čakovcu, a kao Međimurec itekako upoznat s tradicijom otpora mađarskim pretenzijama na Međimurje. Djelujući na potezu Čakovec-Varaždin-Zagreb,

Hutinec uspostavlja arhivsku poveznicu za ovo područje te koristeći brojnu pisano građu, nakon dugogodišnjeg rada, završava knjigu o teroru ustaške vlasti u pitomim kotarima varaždinskog kraja. Prvo predstavljanje knjige bilo je u Zagrebu, a već drugo u Lepoglavi, povodom 79. obljetnice oslobođenja koncentracijskog logora u tom gradu koji je organizirala Udruga antifašističkih boraca i antifašista grada Ivanca. Čak 400 stranica u 10 poglavlja dokumentirano pokriva događanja u nekadašnjoj Velikoj župi Zagorje. Hutinec se dotiče židovske, srpske i romske zajednice na području kotara Ludbreg i Varaždin, potom se osvrće na uspostavu ustaške vlasti, a najviše govori o zakonskim temeljima terora, deportacijama i grabeži nad imovinom nesretnih ljudi. Već i na samim koricama knjige nalazi se preslika tajnog dopisa ustaškog logornika Joze Markovića iz Ludbrega o otpremi 29 Židova i 26 pravoslavaca s područja kotara od 23. srpnja 1941. Velika većina tih ljudi čija su imena na dopisu nikad se više nije vratila kućama. No, hapšenja viđenijih Židova započela su prije, u travnju 1941. Tada su uhapšeni trgovac

Ivan Scheyer i dr. Oto Spigler te sprovedeni u lepglavsku kaznionicu. Dok će Scheyer skončati u jasenovačkom logoru, Spigler je preživio rat, a zanimljivo je da prilikom svog uzništva u Lepoglavi prošvercanim fotoaparatom uspio načiniti snimke kaznonice iznutra. Kakvo je ludilo vladalo u Varaždinu i zašto je taj grad ponio nesretni epitet prvog Judenfrei grada u NDH, Hutinec na 48–49. stranici pokrepljuje svjedočanstvom Varaždinke Eve Akerman (rođ. Krajanski) koja je kao devetnaestogodišnjakinja proživjela hapšenje, odvajanje od obitelji, deportaciju u logor te se kasnijim bijegom u partizane spasila sigurne smrti. U samo jednoj noći uništena je najstarija židovska zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske, a nesreća je pogodila i Ludbreg u kojem je obitavala najmanja zajednica.

Ustaški teror pokrenuo je ustanak naroda pod vodstvom KPJ. Iako Hutinec to tako ne doživljava, odluka o ustanku sjeverozapadne Hrvatske donijeta je u selu Turčin, 28. lipnja 1941., samo šest dana nakon Brezovice, kada počinju diverzije na prugama i telegrafiji. Prve oružane skupine pojavile su se na Kalniku u srpnju.

Riječ je o tzv. Šojkinoj grupi koju su činili Vitanovići iz sela V. Osijek. Ustanak se rasplamsao u proljeće 1942. kada je osnovan Kalnički partizanski odred. Knjiga prati uzance terora: od demoraliziranja stanovništva i širenja loše propagande, masovnog hapšenja, do koncentracije zarobljenih te potom deportacije i pljačke imovine te konačno, masovne eksterminacije. Na pitanje o sudbini ustaških dužnosnika, Hutinec se osvrće prema prvom županu Uroiću koji je nezadovoljan pljačkom židovske imovine odstupio te je 1942. preseljen u Moslavinu gdje ga kasnije ubijaju partizani. Ljubo Miloš, komandant logora Lepoglava, uhvaćen je poslije rata i pogubljen, a nasilna smrt je stigla i zloglasnog Maksa Luburića. O represiji nad žiteljima ističe se upotreba arhivske građe, Hutinec je koristio više fondova, a najviše Zemaljske komisije za ratne zločine. Samo u varaždinskom arhivu, riječ je o nekoliko tisuća dokumenata u kojima su žrtve rata nakon 1945. prijavljivali ljudske gubitke i štetu i tražili odštete. U zaključku se autor ove vrijedne knjige još jednom osvrće na ustaški obračun s judeo-boljševizmom, genocid nad Srbima i Romima, pomaganje nacistima u provođenju Holokausta. Posljedice četverogodišnjeg terora bile su strašne: na stotine ubijenih i stradalih, više spaljenih sela, pljačke, velike štete na gospodarskim zgradama i poljoprivrednim površinama, razorene prometnice. Negativni demografski rezultati ratnog razdoblja bili su vidljivi odmah na prvom poratnom popisu stanovništva, a nastavili su se do danas u gospodarskom i demografskom zaostajanju. Varaždinska i ludbreška židovska zajednica zauvijek su ugašene, nestale su brojne obitelji u manjim mjestima poput Petrijanca, Varaždinskih Toplica, Ivanca, Zlatara, Krapine. Lepoglavski logor ponovno je transformiran u kaznionicu, dok je nekadašnji dvorac logora Loborgrad vraćen domu za starije.

Za kraj, pitanje upućeno Hutincu u Lepoglavi: trebamo li osamdeset godina kasnije komemorirati i obilježavati tragične događaje iz Drugog svjetskog rata, ima li svrhe tome? Da, povijesna događanja su tu da nas upozore u što se današnjica

može pretvoriti, a posjete ovakvim mjestima, kakva je Lepoglava gdje su u logoru nestale tisuće nedužnih, podsjećaju nas do čega ljudsko ludilo može dovesti.

ORIANA RAMUNNO: “DJEČAK KOJI JE CRTAO SJENE”

PIŠE: NATAŠA BARAC

“Čitaš nešto zanimljivo?”, upitala me moja prijateljica. Na moj odgovor kako čitam kriminalistički roman čija se radnja događa u Auschwitzu, bila je i više nego začuđena. “Zar nije sam Auschwitz bio dovoljan?”, postavila mi je vrlo utemeljeno pitanje koje sam i ja sama sebi postavila prije nego što sam počela čitati krimić Oriane Ramunno “Dječak koji je crtao sjene” (izdavača Hena Com, prijevod s talijanskog jezika Hana Klak Ustolin). Ali već nakon prvih stranica ove napete, dirljive i nezaboravne detektivske priče moje su sumnje nestale, unatoč tome što uvijek, ali uvijek s velikim oprezom čitam knjige koje se odnose na Auschwitz.

Oriana Ramunno uspjela je napraviti nešto što na prvi pogled izgleda nemogućim zadatkom: napisati povijesni kriminalistički roman koji se događa u koncentracijskom logoru uz veliki broj ozbiljnih, dramatičnih likova s teškim sudbinama, bez obzira radi li se o židovskim ili drugim likovima. Među glavnim likovima ovog romana ističe se lik njemačkog detektiva Huga Fischera koji uoči Božića 1943. godine iz Berlina dolazi u zloglasni logor Auschwitz kako bi razriješio slučaj nesretne smrti ili ubojstva liječnika Sigismunda Brauna, bliskog suradnika Josefa Mengelea. Hugo Fischer vrlo je inteligentan detektiv, koji je ovaj slučaj prihvatio zbog napretka u karijeri ali i zbog prikrivanja svojih osobnih problema, koje nacistička Njemačka ne tolerira. On

naime boluje od degenerativne bolesti i ovisan je o morfiju. Hugo Fischer nije bio spreman na ono što će ga dočekati u Auschwitzu. Iako je godinama gledao kako odlaze židovski stanovnici njegova grada, među ostalima i njegov najbolji prijatelj, suočavanje s užasima “konačnog rješenja židovskog pitanja” u njemu izaziva gnušanje, očaj zbog nemogućnosti da nešto učini, sram što je i on dio svega toga. U Hugovim prisjećanjima kako je nacističko ludilo koje se pretvorilo u nijemo prihvaćanje suludih eksperimenata u Auschwitzu i slavljenje Božića u blizini krematorija, autorica donosi i vrlo dobar povijesni prikaz Holokausta i zločina počinjenih u Auschwitzu (pri čemu uvijek ističe hladokrvnost nacista pri počinjenju nezamislivih zločina). Hugo se sjeća kako su u Berlinu zatvarane židovske trgovine, sjeća se kamenovanja Židova na ulicama, svega onoga “što je udarilo temelje budućem ludilu”. Svi ste vi ubojice, pa i vi koji šutite, optužit će ga u logoru Židovka Bethany Assouline, a Hugo Fischer sve više i sam osjeća tu krivnju.

U pokušaju rješavanja slučaja Sigismunda Brauna, Fischer će otkriti da Auschwitz nije samo mjesto neopisivih zločina i neljudskosti, nego i mjesto velikih intriga. Suočen s mnoštvom moralnih i drugih dvojbi, Hugo Fischer suočiti će se i sa strašnim pitanjem i možda najvećim izazovom: čiji život spasiti?

Likovi ovog povijesnog kriminalističkog romana više su nego upečatljivi i slojeviti. Od židovskog dječaka Giolea (jednog od Mengeleovih blizanaca) pa do SS-ovca Tristana Voigta i njemačke bolničarke

Adele Krause, te ostalih koje je nemoguće nabrojati u kratkom prikazu ove knjige. Autorica je uspjela stvoriti čitavu plejadu slojevitih likova koji postaju simboli onoga što predstavljaju, a to stvarno nije bio lak ni jednostavan zadatak.

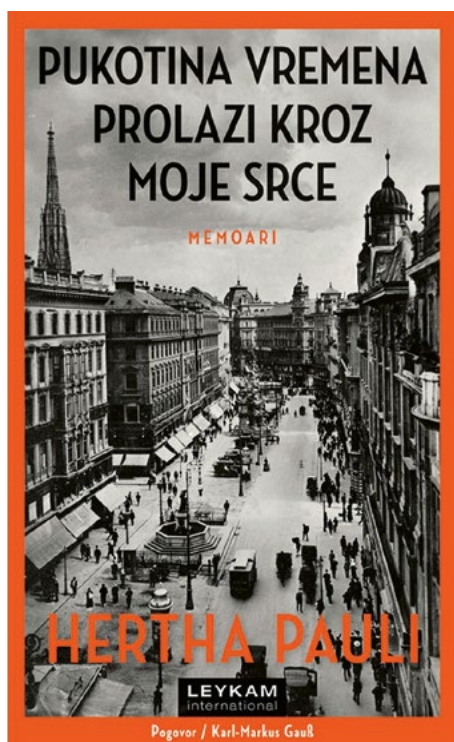
Oriana Ramunno, rođena 1980. godine, inspiraciju za “Dječaka koji je crtao sjene” pronašla je u prošlosti vlastite obitelji, nadahnuta pričom svog ujaka, bivšeg zatočenika koncentracijskog logora Flossenbürg. Knjigu je posvetila njemu, opisavši je kao “posljednji čin ljubavi na dugu putovanju”. Oriana Ramunno živi u Berlinu sa suprugom i troje djece.

Pročitajte “Dječaka koji je crtao sjene”. Čak i ako ne volite kriminalističke romane. Ovaj roman je puno više od toga.

HERTHA PAULI: “PUKOTINA VREMENA PROLAZI KROZ MOJE SRCE”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Publicistkinja, glumica, književnica i novinarka Hertha Pauli, koja je pobjegla pred nacistima iz rodne Austrije u SAD, do sada nije bila poznata široj hrvatskoj čitalačkoj publici jer njezina djela nisu dosada bila prevedena na hrvatski jezik. Zahvaljujući prijevodu njezinih memoarskih zapisa “Pukotina vremena prolazi kroz moje srce” (Izdavač Leykam International, prijevod s njemačkoga Igor Crnković) ta je nepravda sada ispravljena i hrvatski čitatelji imaju priliku upoznati ovu važnu književnicu koja je većinu svog života provela u SAD-u.

U svojim memoarskim zapisima Hertha Pauli opisuju ključno razdoblje u svom životu ali to je razdoblje koje je bilo ključno i za Europu i za svijet. Radnja ovih autobiografskih memoara započinje u njezinom dom Beču u proljeće 1938. godine, kada Austrija gubi svoju državnost. Detaljnim i živim opisom Hertha Pauli čitateljima omogućava da plastično osjete užarenu atmosferu Beča koji ključa, nepovratno se mijenja i utječe na živote Bečana, spisateljice i njezinih najbližih prijatelja. Hertha Pauli zna da mora otići iz svoje domovine te nakon “Anschlusa” (pripojenja) Austrije nacističkoj Njemačkoj, preko Švicarske, Francuske i Portugala, emigrira u SAD.

Gdje god da je živjela i boravila, Hertha Pauli je pripadala intelektualnim krugovima. Na put prema slobodi nije krenula sama, već zajedno sa svojim prijateljima, koji su se proslavili kao neki od najpoznatijih književnika njemačkoga govornog područja iz emigracije: Josephom Rothom, Walterom Mehringom, Almom i Franzom Werfelom te ponajprije Ödönom von Horváthom, kojemu je Hertha Pauli posvetila jedno od najljepših poglavlja ove čudesne i dugo vremena zaboravljene knjige sjećanja.

U bijegu koji je vodio preko Marseillea, Pirineja i Lisabona, pomagali su im američki novinar Varian Fry i Emergency Rescue Committee.

A na tom putu Herthu je pratila rečenica Heinricha Heinea: “Pukotina vremena prolazi kroz moje srce”, rečenica u kojoj će se lako prepoznati svi oni koji su tijekom vremena bespovratno izgubili svoju do-

movinu, dio svog života ili svoje najbliže. Pukotina vremena koja prolazi kroz srce pukotina je koja se ne može lako “pokupati”, to je pukotina koja ostaje zauvijek.

Ovi memoarski zapisi velika su oda čežnji za srećom, ljubavi i prijateljstvom, koja Herthu Pauli nikada nije napustila.

Autorica i glumica Hertha Pauli rođena je 1906. godine u Beču u intelektualnoj obitelji. Njezina majka Berta “Maria” Schütz bila je novinarka i feministkinja, a otac Wolfgang Joseph Pauli (pravim imenom Wolf Pascheles) bio je liječnik i sveučilišni profesor, potomak praške židovske obitelji, koji je konvertirao na katoličanstvo. Herthin stariji brat Wolfgang Pauli (1900. – 1958.) dobitnik je Nobelove nagrade za fiziku 1945. godine.

Hertha Pauli u SAD-u je prije svega bila poznata kao autorica knjiga za djecu, a pisala je i romane, publicistiku te radila kao novinarka. U svojoj novoj domovini udala se za Ernsta Bascha (umjetničkog imena E. B. Ashton) s kojim je zajedno radila na biografiji Alfreda Nobela.

Od 1950-ih redovito je posjećivala Austriju te tamo objavljivala knjige na njemačkom jeziku. Bijegom iz svoje domovine bavila se pred kraj svoga života. Njezini memoari “Der Riss der Zeit geht durch mein Herz” (“Pukotina vremena prolazi kroz moje srce”) prvi puta su objavljeni 1970. godine. Hertha Pauli preminula je 1973. godine u New Yorku. Pokopana je zajedno sa svojim suprugom, majkom i bakom (opernom pjevačicom Berthom Schütz-Dillner) na groblju u svom rodnom Beču.

JACQUES DE LACRETELLE: “SILBERMANN”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Može li djelo napisano prije stotinu godina biti i danas aktualno? Kratki roman francuskog pisca Jacquesa de Lacretellea “Silbermann” (izdavač Petrine knjige, prijevod s francuskog Neven Vulić), napisan 1922. godine, i danas je i više nego aktualan. Francuski pisac u ovom dirljivom romanu bavi se pitanjima što skupinu ljudi povezuje u naciju a pojedinca čini njezinim pripadnikom. Je li to činjenica da govore istim jezikom, da čitaju iste knjige, idu u istu školu, dijele kulturno i umjetničko nasljeđe? De Lacretelle zna da ljude ponekad povezuje sve navedeno a ponekad te iste stvari ljude dijele.

Na samo stotinjak stranica, De Lacretelle je uspio pokazati svu raskoš svog taletna i baviti se važnim temama: prije svega prijateljstvom, zatim književnošću, antisemitizmom i altruizmom.

“Silbermann” je priča o prijateljstvu dvojice dječaka ali i neprijateljstvu koje jedan od njih, Židov David Silbermann, osjeća i protiv kojeg se mora boriti zato što je drugačiji od drugih. Autor je uspio postići nešto čudesno u svom kratkom romanu: želje i patnje mladog židovskog dječaka Davida Silbermanna do nas dolaze isključivo kroz savjest njegovog protestantskog prijatelja i kolege koji priča priču. Da bi bolje shvatili način razmišljanja naratora, moramo biti svjesni političkog i društvenog ozračja u Francuskoj dvadesetih godina 20. stoljeća, npr. slučaja Dreyfus.

U društvenom životu škole koju pohađaju glavni likovi dominiraju bogati katolički dječaci često aristokratskog porijekla, koji će se uskoro povezati s antisemitikom političkom strankom Francuska za Francuze. Iznervirani intelektualnim sposobnostima Davida Silbermanna, uskoro će ga početi maltretirati i napadati u školskom dvorištu. Protestantski narator, koji je i sam na neki način outsider, pod utjecajem je moralnih vrijednosti svog vjerskog odgoja i idejom samožrtvovanja, te postaje Silbermannov prijatelj i zaštitnik.

Dječaci imaju samo 15 godina. David Silbermann i više je nego zanimljiv lik, on je načitan i sofisticiran u svojim ocjenama književnih djela i ima dar za posebno emotivno dramatično čitanje. Silbermann nije međutim posebno simpatičan, barem ne na prvi pogled, on je istovremeno ponosan i preziran, naivan i svjestan svega što se događa. I drugačiji od ostalih. Upravo to je ono što fascinira naratora, sina jednog suca i protestanta. Silbermann će svom novom prijatelju otvoriti oči prema ljepotama klasične i moderne književnosti, te ga uvesti u svoju kuću i pokazati mu veliko blago svoje biblioteke. Dom Silbermannovih, prepun elegantnih i otmjenih stvari, bit će razlog zbog kojeg će narator na svoj dom i svoje roditelje gledati drugim očima. Njegova majka radi sve kako bi mu omogućila daljnji uspon na društvenoj ljestvici i nastavak pravosudne karijere koju je započeo njegov otac. S vremenom on uviđa da njegova majka ustvari ne voli Židove.

Prijateljstvo će biti stavljeno na kušnju a De Lacretelle će čitateljima pokazati višeslojnu stvarnost Francuske u kojoj je živio, a tu prošlu stvarnost nažalost možemo lako prepoznati u današnjoj stvarnosti i to ne samo u Francuskoj.

Zbog svoje teme, pitanja kojima se bavi i predivnim stilom ovaj roman treba čitati i povremeno mu se vraćati. Kao što je rekao David Silbermann; “I ne odričem se svog podrijetla — ustvrdio je uz blagi drhtaj nosnica što je kod njega značilo da je ponosan. — Naprotiv, biti Židov i Francuz vjerojatno je najbolji spoj za postizanje pravih uspjeha”.

Francuski književnik Jacques de Lacretelle (1888. – 1985.) višestruku je nagrađivan za svoj rad a od 1936. pa do smrti bio je član Francuske akademije.

Jacques de Lacretelle
Silbermann

MARK HYMAN: “ULTRAUM”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Depresija, stres i prezasićenost riječi su koje se u današnje vrijeme često spominju i čije posljedice osjeća većina ljudi iz ovih ili onih razloga. Savjeti liječnika danas se prije svih ostalih svode upravo na ovu rečenicu: “Riješite se stresa!”. Za veliki broj pacijenta ta se zadaća čini nemogućom, ali možda rješenje ipak postoji.

Dr. Mark Hyman u svojoj zanimljivoj hit-knjizi “Ultraum — jednostavan način da pobijedite depresiju, riješite se stresa i osnažite svoj um” (Izdavač Školska knjiga, prijevod s engleskog Vedran Pavlič) uz praktične savjete temeljene na najnovijim znanstvenim spoznajama daje odgovore na pitanja koja u suvremenom svijetu muče toliki broj ljudi.

Dr. Hyman svoju knjigu naziva “prijemnikom s uputama za ostatak vašeg života” te svoje čitatelje vodi na put koji bi im trebao pomoći da se znaju nositi sa svim izazovima s kojima se suočavaju i da nauče sedam koraka koji vode do “ultrazdravlja”. U knjizi će čitatelji tako pronaći i posebne upitnike o svakom od sedam ključnih sustava koji će im pomoći da otkriju konkretne neuravnoteženosti koje djeluju na mozak. Knjiga je podijeljena u četiri dijela a svaki dio predstavlja korake koji vode ka postizanju ultrauma. Dr. Hyman nudi i prateći vodič koji bi

trebao olakšati put prema ultraumu a na samom kraju knjige u poglavlju “Posebne napomene” navodi i slučajeve kada je čitateljima potrebna terapija ili lijekovi, pri čemu ističe posebno lijekovito bilje koje može pomoći za poboljšanje pamćenja ili za poboljšanje raspoloženja.

Hyman nudi revolucionarni program za dobrobit mozga i na načelima novog područja funkcionalne medicine nudi šestotjedni plan oporavka te otkriva što je ono što će naš mozak učiniti sretnim, usredotočenim i smirenim. Tu su i savjeti vezani uz prehranu, vježbanje, spavanje, opuštanje i treniranje mozga.

U globalnom svijetu koji se zasniva na velikom broju informacija, brzini i potrebi da se stalno dokazujemo i da stalno budemo sve bolji i bolji, kao i na strahu da se sve može u trenutku promijeniti, ljudi sve više pate od mentalne prezasićenosti, koja je poput prave tihe epidemije zahvatila više od milijardu ljudi diljem svijeta.

Dr. Hyman smatra da je rješenje za mentalnu zasićenost (koja može biti povezana i s bolestima poput depresije, anksioznosti, gubitka pamćenja itd.) u tome da prvo izliječimo svoje tijelo a pri tome ne smijemo zaboraviti da je naš organizam cjelovit i međusobno povezan sustav koji se ne može izliječiti pojedinačnim metodama ili lijekovima. “Da bismo ostvarili stvarni napredak, moramo razumjeti kako na naše gene utječe okolina i način života, i kako to izaziva poremećaje u komunikaciji, fiziologiji i biokemiji stanica, odgovornima za velik dio ubrzanog širenja psihičkih i neuroloških bolesti u 21. stoljeću. Novi pristup pružit će olakšanje milijunima ljudi, pod

uvjetom da ga primjenjujemo smišljeno i oprezno”, smatra dr. Hyman.

Mark Adam Hyman rođen je u New Yorku 1959. u židovskoj obitelji. Osnivač je i medicinski direktor “Ultra Wellness Centra” a bio je i kolumnist uglednog lista “The Huffington Post”, te redoviti suradnik popularne televizijske emisije “Katie Couric Show” sve do otkazivanja emisije 2013. godine. Njegova majka Ruth Sidransky imala je gluhe roditelje te je njezin prvi jezik bio znakovni jezik. Čitavog života zalagala se prava gluhih osoba a o svom životu s gluhim roditelja i odrastanju u tišini napisala je autobiografiju “Tišina”. Sa suprugom Hankom Hymanom osnovala je Židovsku udrugu gluhih u SAD-u.

Bestseller New York Timesa

MARK HYMAN, dr. med.
ULTRAUM

Jednostavan način da pobijedite depresiju, riješite se stresa i osnažite svoj um

Potaknite skrivenu sposobnost tijela da vrati dobro raspoloženje, pamćenje, emocionalnu izdržljivost i mentalnu jasnoću

Da bi se iscijelio mozak, potrebno je najprije iscijeliti tijelo

školska knjiga

NOÉMI ORVOS-TÓTH: “NASLIJEĐENA SUDBINA”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Svijest o tome da svi mi osjećamo traume svojih predaka i nosimo ih sa sobom kroz život već je dugo prisutna. Često međutim nismo svjesni koliko su naši životi pod utjecajem sudbina naših roditelja, naših baka i djedova i kako neke od stvari koje su oni proživjeli utječu na naše odluke i naše živote.

Mađarska psihologija Noémi Orvos-Tóth u knjizi “Naslijeđena sudbina — kako se izliječiti od obiteljskih rana” (Izdavač Poetika, prijevod Ana Sekso Milković) bavi se upravo tom temom: traumama, nerazjašnjivim gubicima ili ograničavajućim uvjerenjima koji “odjekuju u našem svakodnevnom životu i nevidljivo oblikuju našu sudbinu”.

Autorica, koja je nedavno boravila u Zagrebu na predstavljanju hrvatskog izdanja svoje knjige, ovu je knjigu napisala na temelju dugogodišnjeg iskustva bavljenjem prvenstveno obiteljskom dinamikom. Noémi Orvos-Tóth bavi se posljedicama transgeneracijskih trauma i smatra kako smo svi mi potomci “traumatiziranih predaka”. Obitelj je u središtu svega a mađarska psihologinja u svojoj knjizi između ostaloga objašnjava i kako nepoznata trauma bake koja je preživjela Holokaust dovodi unuku do anoreksije. U razgovoru za jedne hrvatske novine, autorica je upravo na tom primjeru objasnila posljedice transgeneracijskih trauma, odnosno trauma koje se prenose s generacije na generaciju. Kada se radi o drugim ili trećim

generacijama žrtava Holokausta, čak i kada te osobe ne znaju što se točno dogodilo njihovim precima i na koji način su stradali, one svejedno sebi mogu ispričati priču o svojoj obitelji. Mogu se pokušati staviti u njihove cipele, približiti se njihovim osjećajima i strahovima i pokušati zamisliti kako su se ti ljudi morali osjećati kada su bili deportirani.

Pričanje priča o prošlosti važno je jer se na taj način emocijama povezujemo s našim precima ali i sa sobom. Na taj način ustvari, smatra autorica, postajemo svjesniji i svojih osjećaja i lakše se povezujemo sa samima sobom ali, ono što je posebno važno i ne smije biti zanemareno, i s našom djecom i ljudima oko nas.

Autorica temi transgeneracijskih trauma pristupa prije svega psihoanalitički te se stoga bavi otkrivanjem trauma iz prošlosti. U knjizi čitatelj dobiva i psihološka objašnjenja koja se lako mogu primijeniti i u svakodnevnom životu, a sve to uz ilustrirane primjere iz stvarnog života.

Klinička psihologinja Noémi Orvos-Tóth diplomirala je psihologiju na sveučilištu ELTE u Budimpešti. Za vrijeme studija, te tijekom znanstvenih istraživanja i razgovora sa svojim pacijentima došla je do spoznaje da svatko od nas svoje rane nesusvesno prenosi na buduće generacije. Ona smatra svojom najvažnijom zadaćom da pomogne u stvaranju društva koje je svjesno trauma i društva u kojem svaka osoba može očuvati svoj integritet i razvijati svoj potencijal. U ovoj knjizi bavi se i važnim “obiteljskim” temama poput drame neželjenog djeteta, zamjenskog djeteta koje bi trebalo popuniti prazninu nakon smrti

brata ili sestre, važnosti “redoslijeda” rođenja djeteta u obitelji te problemima osobnog vezivanja i privrženosti.

“Prema znanstvenim istraživanjima duboki šokovi, nedostatak ljubavi i prekidi odnosa prenose se iz generacije u generaciju. Sve dok odgađamo suočavanje sa svojim naslijeđem, nesusvesno prenosimo na svoju djecu negativne obrasce boli i nepovjerenja”, napisala je autorica a upravo to i je cilj ove knjige koja će zasigurno biti korisna i zanimljiva svima onima koji nose u sebi traume svojih predaka, posebice transgeneracijske traume Holokausta.

Knjiga “Naslijeđena trauma” prvi puta je objavljena 2018. i od tada je prodana u više od 200.000 primjeraka te objavljena u 11 zemalja.

GEDALIJAHU WILBUSHEVITZ I OBNOVA DAMASKA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Gedalijahu Wilbushevitiz držao je 1916. godine u rukama naredbu Džemal-paše koja mu nije ostavljala veliki izbor. “Neka Wilbushevitiz odmah dođe u Damask!”, naredio je otomanski čelnik. Židovski arhitekt i inženjer iz Tel Aviva uzaludno je protestirao. “Gospodine Wilbushevitiz, naredba Džemal-paše ne može se mijenjati i on ne smije čekati”, savjetovali su ga predstavnici vlade.

I tako se Wilbushevitiz usred Prvog svjetskog rata pronašao u kočiji koja ga je vozila prema Siriji.

Džemal-paša, turski guverner otomanske Palestine i Sirije, želio je poboljšati vanjski izgled glavnog grada Damaska i taj je zadatak predao u ruke talentiranog židovskog inženjera. A za taj je odabir imao dobre razloge. Wilbushevitiz, koji je krajem 19. stoljeća iz Poljske imigrirao u otomansku Palestinu, bio je jedan od pionira industrije i izgradnje u Svetoj zemlji. Bio je uključen u javne radove, a gradio je između ostaloga i bulevar u Jafi koji je prvo nosio ime Džemal-paše, a danas se zove Bulevar Jeruzalema.

I tako je Wilbushevitiz stigao u Damask gdje ga je Džemal-paša za svojim savjetnicima pratio od jednog mjesta na drugo, objašnjavajući mu svoje planove koji su trebali gradu dati novi izgled.

Kada je Wilbushevitiz upitao zašto mu nisu rekli razlog dolaska u Damask, Paša je odgovorio:

“Ne bojiš se da ću te objesiti zbog tog pitanja?”. Wilbushevitiz je dao pametan odgovor: “Da sam znao zbog čega dolazim u Damask, donio bih sa sobom alate koji su mi potrebni za posao koji me očekuje”. Paša je očito bio zadovoljan odgovorom i nije objesio Wilbushevitiza.

Priča o židovskom inženjeru koji je imigrirao iz Poljske u otomansku Palestinu i koji je redizajnirao Damask, nalazi se u Wilbushevitizovim memoarima, koje je nedavno u obiteljskom arhivu pronašla njegova praunuka Jehudit Golan.

“Počela sam čitati materijale i bila sam fascinirana. Tu su predivne priče o izgradnji prvih zgrada u Rehovotu, o iskopavanju prvog bunara, o putovanju kočijom od

Jafe do Roš Pine, o izgradnji Tehniona u Haifi i još mnogo toga”, kazala je Golan.

Jedna od tih priča govori o onome što je Wilbushevitiz radio kao inženjer u Damasku.

“Većina zgrada u Damasku bila je građena bez arhitektonskog plana, na vrlo primitivan način. Jedan od osnovnih nedostataka u općem izgledu grada svodio se uglavnom na nedostatak koordinacije između neplanskih gradnji i ostalih zgrada”, napisao je Wilbushevitiz, dodajući da je to bio problem u čitavoj regiji. Za Damask se tvrdi da je najstariji u kontinuitetu nastanjeni grad na svijetu, a početkom 20. stoljeća grad je ima više od 150.000 stanovnika, imao je mrežu

tramvajskog prometa i bio željeznicom povezan s Bejrutom i Medinom.

Wilbushevitsov rad na poboljšanju izgleda Damaska uključivao je osmišljavanje veličanstvenih bulevara, obnovu drevnih džamija, izgradnju cesta i sadnje drveća.

Paša ga je upitao koliko mu minimalno vremena treba za izvedbu čitavog projekta, a Wilbushevitsov je odgovorio da će posao izvršiti prilično brzo ako se ispune dva uvjeta, ili jedan od sljedeća dva uvjeta: ako dobije neograničene iznose novca ili neograničene ovlasti. Paša je pristao na drugi uvjet i židovskom inženjeru na raspolaganje stavio 600 vojnika i njihove zapovjednike. Svi su oni bili radnici koji su radili za Wilbushevitza.

Osim toga, Wilbushevitsov je dobio dozvolu da zaposli dodatne radnike među muškarcima koji još nisu bili pozvani u vojsku. "Pravo da mogu osloboditi čo-

vjeka od njegovih obveza da ode na ratnu bojišnicu tako što ću ga zaposliti na radovima obnove, pojačalo je moj status među ljudima", napisao je Wilbushevitsov.

I stvarno bilo je puno onih koji su mu se željeli približiti kako bi se oslobodili ratnih obaveza.

Među onima koji je oslobodio vojnog roka bili su i mladi Židovi poput Moše Šertoka (kasnije Šareta, prvog izraelskog ministra vanjskih poslova), stručnjaka za orijentalistiku dr. Josefa Rivlina (oca budućeg izraelskog predsjednika Reuvena Rivlina) i mnogi drugi.

"Džemal-paša je često posjećivao gradilište i zanimao ga je napredak i molio nas je da završimo s poslom što je to prije moguće. Rekao mi je da dođem k njemu ako imam bilo kakvih problema i dozvoljavao mi je da dođem u njegovu kuću čak i u radnoj odjeći", zapisao je u svojim sjećanjima Wilbushevitsov.

Wilbushevitsov je uz vojnike zaposlio i tristotinjak obrtnika — među njima su bili kamenoresci, stručnjaci za izradu sagova, kovači, tesari i slično. "S tim stručnjacima sam napravio materijale koji su mi nedostajali", napisao je.

Wilbushevitsov se dobro slagao s arapskim i turskim dužnosnicima, ali znao je ulaziti u sukobe s njemačkom vojskom. Pripadnici njemačke vojske nalazili su se u Siriji kao dio ratnog saveza između Turske i Njemačke. Već tada, zapisao je Wilbushevitsov, osjećao se sve jači antisemitizam.

Nakon što se vratio u tadašnju Palestinu, Wilbushevitsov je sudjelovao u izgradnji tvornice Šemen, središnje željezničke postaje u Haifi te mnogih drugih zgrada.

Gedalijahu Wilbushevitsov je preminuo 1943. godine a jedna ulica u Haifi danas nosi njegovo ime.

GENRIKH ALTSHULLER

— UTEMELJITELJ TEORIJE INVENTIVNOG RJEŠAVANJA PROBLEMA TRIZ

PIŠE: IVO MIŠUR

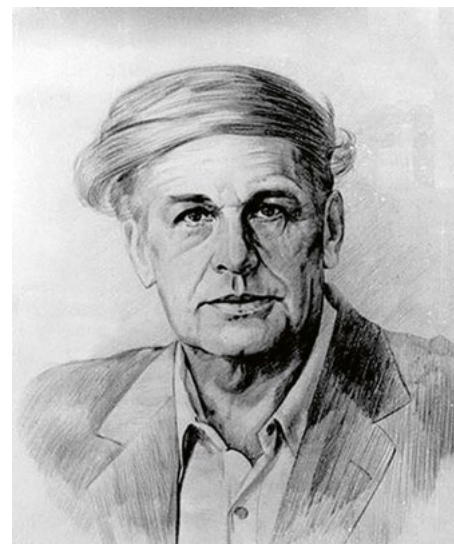
UVOD

TRIZ tj. teorija inventivnog rješavanja problema (rus. Теория Решения Изобретательных Задач) je metodologija rješavanja (tehničkih) problema koja se temelji na sustavnom logičkom pristupu. Teorija TRIZ-a je nastala na temelju studioznog proučavanja velikog broja patentnih prijava i analizi zakona tehničke evolucije. Može se koristiti kao moćan intelektualni instrument za efikasno rješavanje tehničko-tehnoloških problema različitih razina složenosti. Idejni začetnik TRIZ-a je bio Genrikh Altshuller, azerbajdžanski Židov. Prezime Altshuller se pojavljuje u različitim oblicima (Altschuler, Altshuler, Altshuller, Альтшуллер itd.) i riječ je o Židovima aškenaskog porijekla. Prema predaji prezime potječe od naziva Altschul koji se koristio za staru sinagogu u Pragu. Genrikh Šaulović Altshuller rodio se 15. listopada 1926. u Taškentu, tadašnjem SSSR-u, a današnjem Uzbekistanu gdje je proveo najranije godine. Već 1931. Altshulleri sele u azerbajdžan-

ski Baku. Roditelji su mu bili novinari i intelektualci te je mali Genrikh odrastao u obitelji koja je cijenila učenje, znanje i knjige. Još kao dječak počeo je čitati znanstveno-fantastične romane koji su mu, kako će se kasnije pokazati, pomogli u razvoju mašte i kreativnosti. Kao dječak je maštao o svemirskim putovanjima, ali i o tome da postane mornar. Putovanja kao arhetip otkrivanja nepoznatog važan su motiv njegovog djetinjstva. Altshuller upravo radi želje za putovanjima upisuje Specijalističku mornaričku školu.

IZUMI

Altshuller nakon završetka srednje škole pohađa Azerbejdžanski industrijski institut. Tijekom prve godine studija, točnije 1944. godine, dobrovoljno se prijavio u Crvenu armiju. Međutim, nije završio na ratištu zbog dobi. Nakon rata pohađa osnovnu pilotsku obuku, a 1946. predaje zahtjev za dobivanje autorskog certifikata za svoj izum, tj. metodu napuštanja potonule podmornice bez ronilačke opreme

za samo petnaest minuta. Izum je radi svoje vrijednosti zaštićen kao vojna tajna, a vojska je mladog Genrikha zbog ograničenog, ali raznolikog obrazovanja (pomorska i zrakoplovna škola) i interesa za izume (svoj prvi izum sustava za ronjenje osmislio je sa samo četrnaest godina) dodijelila mornaričkom Odjelu za izume

na Kaspijskom jezeru. Altshuller se bavio izumima od ranog djetinjstva. Prvi autorski certifikat (sovjetski ekvivalent patenta) dobio je sa sedamnaest godina. Do 1950. imao je deset izuma. Vojsci je bio najzanimljiviji plinsko-toplinski zaštitni skafander. U vojsci je bio zapovjednik Odsjeka za proučavanje izuma iz područja kemije te je radio kao ispitivač izuma. Već 1946. počinje raditi na razvijanju onoga što će se pokazati kao njegovo životno djelo: TRIZ teorije.

ZAČECI TEORIJE

Znao je da su izumi temelj promjena u tehnologiji i društvu općenito te je stoga prionuo obuhvatnoj analizi velikog broja autorskih certifikata i patentnih prijava kojima je imao pristup. Altshuller je proučavajući izume bio sve više uvjeren da inventivna rješenja nisu rezultat kaotičnog i neorganiziranog razmišljanja već da postoje određene pravilnosti i obrasci koji diktiraju postupak stvaranja novih ideja i izuma. Otkrio je da veoma mali broj izuma ima ono što se danas naziva inventivna razina. Većina su bila samo manja poboljšanja prethodnog stanja tehnike. Altshuller je izume kategorizirao na posve nov, inovativan način. Odbacio je klasifikaciju izuma po djelatnosti npr. automobilske, zrakoplovne, kemijske, tekstilne te se fokusirao na same postupke kojim su riješeni određeni tehnički problemi. Detektirao je da su se isti problemi pojavljivali u različitim granama tehnike, te su rješavani iznova i iznova koristeći jedna te ista načela. U svom radu shvatio je da su kemičari, biolozi, fizičari i inženjeri nesvjesno ponavljali posao jedni drugima, odnosno "otkrivali toplu vodu" jer nisu analizirali ima li netko izvan njihovog stručnog područja slične probleme i već gotova rješenja. Genrih Altshuller je primijetio da postoji velik broj dupliciranje tehničkih rješenja. Altshuller je nasto-

jao izvući znanje iz velikog broja izume, kompilirati ga u upotrebljiv oblik i učiniti ga dostupnim izumiteljima u bilo kojem području ili djelatnosti.

Već 1948. dolazi do osnovnog postulata TRIZ-a koji glasi: "Tehnički sustavi se razvijaju prema određenim zakonitostima". Brzo je shvatio da se te zakonitosti mogu iskoristiti za izgradnju algoritma rješavanja inventivnih zadataka. Stoga je prvotni naziv njegove metode ARIZ (algoritam rješavanja inventivnih zadataka). U narednim godinama nastavlja razvijati i usavršavati svoju metodu. Kod rješavanja inventivnog problema koji sadrži tehničku proturječnost koriste se sljedeći koraci:

1. Analiza tehničkog sustava: određuju se karakteristika sustava (parametar koji opisuje fizičko stanje sistema, učinak i sl.) koju je potrebno poboljšati.
2. Opis tehničke proturječnosti: utvrđuje se karakteristika tehničkog sustava koja se pogoršava kao posljedica poboljšanja one prve, čime se identificira tehnička proturječnost.
3. Rješavanje tehničke proturječnosti: koristi se četrdeset načela i matrica proturječnosti radi eliminacije tehničke proturječnosti.

GULAG

Zajedno s čovjekom s kojim je prijavio nekoliko izuma i istomišljenikom Rafaelom Borisevičem Shapirom, 1948. uputio je pismo Staljinu što će se pokazati kao njegova najveća životna pogreška. U pismu je razložio ukratko svoju teoriju te kritizirajući stanje izumiteljstva u SSSR-u dao rješenje kojim bi se ono poboljšalo a to je TRIZ metoda. Dvojac je vjerojatno nastojao zadobiti državnu potporu u širenju svoje metode. Upitno je je li to pismo uopće došlo do samog Staljina (najvjerojatnije su ga pročitale samo činovnici KGB-a). Međutim, u vrijeme masovnih uhićenja dvije godine poslije na red je

došao i Altshuller. U ljeto 1950. KGB ga je uhitio te bez pravog suđenja uputio na dvadeset pet godina robije u Rečlag, jedan od gulaga u Vorkutu. U njegovim romantiziranim biografijama piše da je Altschuller i boravak u gulag shvatio kao izazov tj. formulirao je zadatak da je cilj preživjeti te da samostalno mora pronaći način tj. rješenje. Nije gubio vrijeme u zatočeništvu te unatoč teškoj i iscrpljujućem radu tamo smišlja nekoliko izuma. Zatvoren daleko od kuće doživljava i obiteljsku tragediju uzrokovanu njegovim zatočeništvom. Njegova majka počinila je samoubojstvo 1953. nakon što je odbijena njezina molba za pomilovanje. Altshullerov otac je ranije preminuo. Nakon četiri godine zatvora u vrijeme Hruščovljevih pomilovanja rehabilitiran je, nakon čega se vraća kući u Baku. Vrlo brzo se zaposlio kao novinarski dopisnik nekih dnevnih listova. Prvi tekst u kojem je nastavio razvijati svoju metodu TRIZ-a objavio je u časopisu "Pitanja psihologije" 1956. godine. Riječ je o članku "O psihologiji izumitelja". Ovaj članak je također objavio sa svojim ranim suradnikom i supotpisnikom pisma koje ih je odvelo u zatvor, Rafaleom Shapirom. Novinarska plaća nije bila dovoljna za pristojan život pa počinje pisati znanstveno-fantastične priče pod pseudonimom Henrich Altov. Prva priča objavljena mu je 1958. pod naslovom "Ikar i Dedal". Od njegovih početnih znanstveno-fantastičnih priča nastao je ciklus "Legende o zvjezdanim kapetanima". Pišući ove tekstove on je stvarao djela u kojima su se njegove pronalazačke ideje graničile s fantazijom, a znanstvena fantastika je bila na granici sa stvarnim stanjem tehnike. Bio je jedan od vodećih pisaca znanstvene fantastike u SSSR-u u prvoj polovini 1960-ih. Zanimljivo je da je Altschuller izradio i registar znanstveno-fantastičnih ideja i situacija u koji je uvrstio cjelokupan fond ideja tadašnje znanstveno-fantastične

literature. Također je napisao eseje u kojima analizira predviđanja iz znanstveno-fantastičnih romana pisaca poput Julesa Verna.

PROCVAT TRIZ-A

Godine 1957. zaposlio se u Ministarstvu graditeljstva Republike Azerbejdžana (u Birou za tehničku pomoć). Već iduće godine održao je prvi seminar na kojem je izložio osnove svoje teorije TRIZ-a. Seminare nastavlja držati širom SSSR-a. Ipak valja naglasiti da prihvaćanje TRIZ metodologije nije prihvaćeno lako niti s oduševljenjem. Od 1958. do 1967. Altshuller je održavao korespondenciju sa Središnjim vijećem Sovjetskog društva izumitelja i inovatora. Utemeljitelj TRIZ-a je samo tražio priliku da ljudima predstavi svoju metodologiju, ali je svih tih deset godina dobivao odbijenice. Situacija se mijenja početkom sedamdesetih. U Bakuu je tada godine osnovana Škola mladih izumitelja, koja je 1971. prerasla u Azerbejdžanski društveni institut izumitelja — prvu instituciju u svijetu specijaliziranu za TRIZ obrazovanje. TRIZ se tijekom 1970-ih brzo širi i pronalazi brojne poklonike te je tako krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća bilo više od 500 škola za izumitelje u SSSR-u. Njegova metoda dobiva i državnu potporu jer se 1974. snima film “Algoritam pronalazača” na čijem je stvaranju sudjelovao i Altshuller. Potrebno je naglasiti da je s Vjortkinom razradio koncept nastanka i razvoja kreativne ličnosti, kao osnovu teorije razvoja kreativne ličnosti. U knjizi “Kako naučiti izumijevati” objavljenoj 1961. kritizira i danas dominantno razmišljanje da se genijalni izumitelji rađaju, smatrajući da se oni mogu odgojiti i preodgojiti. Jedna od njegovih najznačajnijih knjiga (napisao ih je ukupno četrnaest) je “Stvaralaštvo kao egzaktna znanost”. Altshuller se također zainteresirao za poučavanje dječje kreativnosti. Bio je uvjeren da su dječji

umovi najprikladniji za učenje TRIZ-a te da je potrebno inventivna načela uključiti u razmišljanja od malih nogu. Tijekom 1960-ih i 1970-ih redovito je objavljivao mjesečna tjedna inventivna natjecanja za djecu u popularnom časopisu za djecu i mlade. Odaziv je bio ogroman. Također je razvio kreativni program za srednjoškolce i napisao nekoliko knjiga na tu temu. Uređivao je rubriku o TRIZ-u i u dječjim novinama “Pionirska istina”. Skup članaka iz ovih novina objedinio je u knjizi “I odjednom pojavi se izumitelj” 1984. godine.

Važna godina za razvoj TRIZ-a bila je 1982. kada su Boris Zlotin i Alla Zusman osnovali tehničku školu u Kišinjevu, u Moldaviji, koja se specijalizirala za podučavanje TRIZ metodologije te pružanje TRIZ analitičkih usluga tvrtkama. To je označilo prekretnicu u povijesti ove metode jer se TRIZ osamostalio od svojeg začetnika koji je već tada bio bolestan. TOP-TRIZ je moderna verzija razvijenih i integriranih TRIZ metoda nastala kod kasnijih polaznika ove škole. TOP-TRIZ uključuje daljnji razvoj formuliranja problema i modeliranja problema, razvoj standardnih rješenja u standardne tehnike, daljnji razvoj TRIZ-a i tehnološkog predviđanja. Godine 1992. nekoliko praktikanata TRIZ-a preselili su se u SAD i formirali su “Ideation International”. Oni su razvili I-TRIZ, svoju verziju TRIZ-a. Raspad Sovjetskog Saveza imao je pozitivne učinke na širenje TRIZ-a jer su ga diljem svijeta proširili Altshullerovi učenici koji su iskoristili priliku za emigracijom. Poljski TRIZ-ovac Tomasz Arciszewski, koji se s Altshullerom dopisivao još od 1970-ih, tvrdi da su njegovi židovski korijeni uvijek bili važan faktor u njegovom životu i radu s obzirom na teške situacije kroz koje su Židovi prolazili u Rusiji tijekom 20. stoljeća. To mu je omogućilo da postane samostalniji i poduzetniji te mu je svakako pomoglo da razvije svoju

jedinstvenu osobnost. Unatoč uspjehu Altshuller je i za vrijeme druge polovice 20. stoljeća dalje bio pod prismotrom policije te je kao bivši politički zatvorenik bio sumnjiv. Tako je sredinom 1970-ih završio u kućnom pritvoru jer se prototip jednog od njegovih izuma zapalio tijekom testiranja te je optužen za sabotazu.

Altshuller je bio čovjek teorije i prakse. Za desetke svojih izuma dobio je autorski certifikat, pisao je priče, a proučavajući tisuće i tisuće izuma razvio je teoriju novog pristupa tehničkim i ne-tehničkim problemima koja i danas nadahnjuje mnoge. Godine 1989. osnovano je Međunarodno udruženje TRIZ, koje okuplja sve korisnike i istraživače te metode iz cijelog svijeta. Ovu metodu su koristili proizvođači automobila Rolls-Royce, Ford i Daimler-Chrysler, te brojne druge tvrtke kao npr. Johnson & Johnson, Boeing, NASA, Hewlett-Packard, Motorola, General Electric, Xerox, IBM, LG, Samsung, Intel, Procter & Gamble, Expedia i Kodak. TRIZ se danas primjenjuje i u netehničkim područjima poput obrazovanja, medicine, menadžmenta, marketinga itd.

NAJVJERNIJI SURADNIK I SUZATOČENIK

Potrebno je ukratko istaknuti i Rafaela Borisoviča Shapira (spisateljski pseudonim Raphail Bachtamow — Rafail Bachtamov) koji je bio je sovjetski i izraelski inženjer i izumitelj, autor popularnih znanstvenih knjige, publicist, novinar, prevoditelj i radijski komentator. On je uz Altshullera pionir TRIZ-a. Rođen je u Moskvi u židovskoj obitelji 13. siječnja 1926. Također je još kao adolescent prijavljivao izume kao i Altshuller. Nakon Staljinove smrti 1953. Shapiro je pušten iz zatvora, ali je rehabilitiran tek 1954. i vraćen kao student strojarskog fakulteta. Nakon završetka studija i dobivanja diplome, radio je kao inženjer u Bakuu. Bio je redoviti suradnik novina “Bakin-

ski rabotschi” te je prevodio djela azerbajdžanskih književnika na ruski jezik. Godine 1980. Shapiro je sa suprugom i sinom emigrirao u Izrael. Tijekom osamdesetih godina bio je i vodeći politolog za časopis “Staat und Welt”. Od 1991. do 1993. bio je vodeći komentator radijskog programa REKA (Israel Radio International) u Izraelu. Umro je 16. srpnja 1993. u Jeruzalemu.

TRIZ IGRE U VRTIĆU

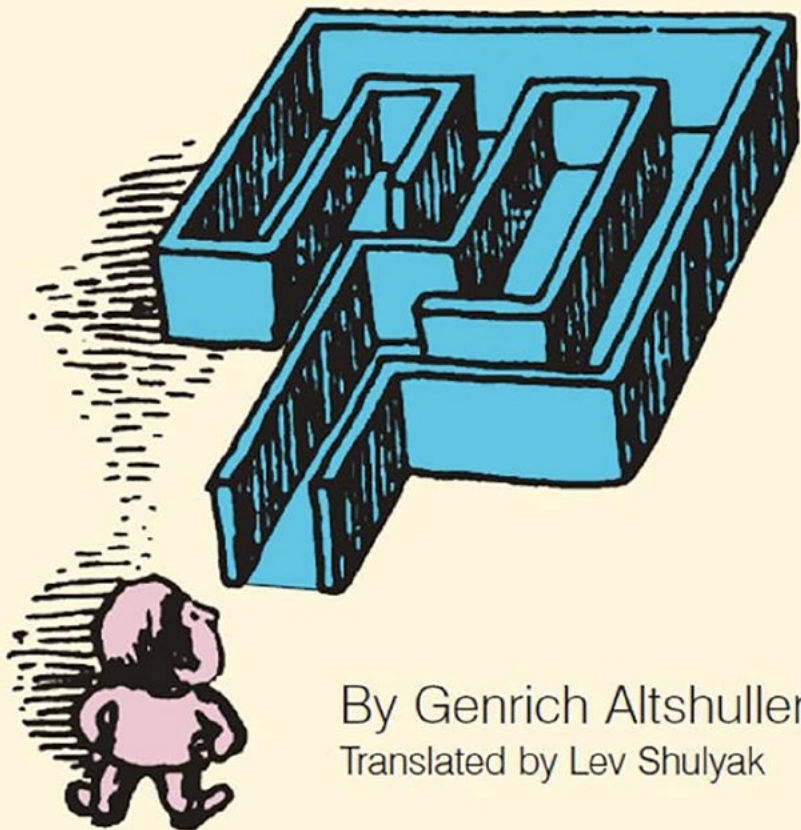
TRIZ metoda se danas većinom koristi za rješavanje problema te obuku za rješavanje problema u poslovnom svijetu te su na nekoliko stručnih skupova u Hrvatskoj prezentirane njene osnove. Ipak ne može se reći da se TRIZ popularizirao u Hrvatskoj, već da je dio ljudi samo upoznat s njegovim postojanjem. Područje gdje bi ova metodologija mogla puno brže naći primjenu (što se pokazalo u Rusiji, Indiji, Izraelu, SAD-u i drugim zemljama) je predškolski odgoj. Sam Altshuller je od 1986. veću pažnju davao TRIZ-u kao sredstvu za kreativni, individualni razvoj nego kao samo sredstvu za rješavanja problema u industriji. Za ovo su potrebne najprije obuke TRIZ trenera te prijevodi brojne literature s ruskog na hrvatski jezik. U nastavku donosimo samo primjere kako odgajateljica može aktivno koristiti TRIZ igre za predškolsku djecu. Različite igre se naravno prilagode različitoj dobi djece.

“Da — ne.” Odrasla osoba smisli riječ. Od djeteta se traži da postavlja sugestivna pitanja. U isto vrijeme, onaj tko smisli riječ može odgovoriti samo s “da” ili “ne” dok se ne dobije točan odgovor.

“Crno i bijelo”. Odrasla osoba pokazuje djeci karticu sa slikom bijelog predmeta. Djeca bi trebala imenovati sve pozitivne kvalitete ovog predmeta. Zatim se prikazuje kartica s istim temom, samo crnom bojom. Ovaj put potrebno je imenovati sve negativne osobine.

And Suddenly the Inventor Appeared

*TRIZ, the Theory of
Inventive Problem Solving*

By Genrich Altshuller
Translated by Lev Shulyak

“Promjene”. Za igru je potrebna lopta. Odrasla osoba baci loptu djetetu i izgovori riječ, a dijete smisli riječ koja je suprotna po značenju i baci loptu natrag.

“Zbunjena Maša”. Za igru su potrebne kartice sa slikama različitih predmeta. Odabire se jedno dijete tj. “Maša” koje vadi karticu i kaže: “Oh!” Jedan od igrača joj postavlja pitanje: “Što ti je?” Ona gleda sliku na kartici i odgovara: “Izgubila sam ono što je prikazano (na primjer, škare). Kako ću sada izrezati papir?” Ostala djeca bi joj trebala pomoći, odnosno ponuditi različite mogućnosti za izlazak iz ove situacije tj. rezanje papira. “Zbunjena Maša” bira najbolji odgovor i daje novčić. Na kraju igre se broje novčići i određuje pobjednik.

ZAKLJUČAK

Može se zaključiti da je Genrikh Altshuller bio karizmatični intelektualni vođa koji je stekao veliki broj sljedbenika u mnogim zemljama, koji je tridesetak godina nakon njegove smrti još uvijek u porastu. Svi njegovi tekstovi napisani su na ruskom jeziku. Neki od članaka su prevedeni na engleski. Prerano je za procjenu njegova globalnog utjecaja na izumiteljstvo, ali nema sumnje da je postao kulturna osoba i mnogi njegovi bivši suradnici i prijatelji smatraju ga jednostavno genijem. Kao čovjek, Genrich Altshuller je bio iznenađujuće skromna osoba, gotovo posramljena svojim talentom, znanjem i slavom. Njegovi bivši suradnici i danas ga smatraju osobnim prijateljem. Altshulleru je bilo istinski stalo do dobrobiti svojih suradnika i uvijek im je nastojao pomoći. Nakon raspada Sovjetskog Saveza veliki broj njegovih prijatelja (također Židova) odlučili su napustiti zemlju i emigrirati u zapadne zemlje. Altshuller je iskoristio svoje veze kako bi mnogima od njih pronašao posao ili barem dao preporuku što pokazuje da je imao ne samo velik i

kreativan um nego i veliko srce. Umro je od komplikacija uzrokovanih Parkinsonovom bolešću 24. rujna 1998. u Petrozavodsku u Rusiji gdje je živio posljednjih osam godina života. Nadživjela ga je supruga Valentina Žuravleva koja se nastavila brinuti o njegovoj ostavštini.

CITATI GENRIKHA ALTSHULLERA:

- “Svijet je beskrajn, svemir neiscrpan, stoga ljudski um nikada neće biti besposlen”
- “Izum je rješenje tehničkih proturječja.”

• “Iako su mi ljudi koji su postigli značajna dostignuća u znanosti i tehnologiji govorili o nedokučivosti kreativnosti, nisam im povjerovao. Zašto bi sve trebalo biti otvoreno za ispitivanje osim kreativnosti? Kakav to može biti proces koji za razliku od svih drugih nije podložan kontroli? Što može biti primamljivije od otkrivanja prirode talentirane misli i pretvaranja te misli iz povremenih i kratkotrajnih bljeskova u moćnu i kontroliranu vatru znanja.”

ОПИСАНИЕ ИЗОБРЕТЕНИЯ К АВТОРСКОМУ СВИДЕТЕЛЬСТВУ

Г. А. Альтшуллер и Р. Б. Шапиро

АППАРАТ ДЛЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ГАЗОТЕПЛОВОЙ ЗАЩИТЫ

Заявлено 24 июля 1956 г. за № 555265 в Комитет по делам изобретений и открытий при Совете Министров СССР

Изобретение относится к средствам индивидуальной газотепловой защиты, применяемым при ведении горноспасательных работ под землей, при ликвидации подземных пожаров, а также при горячем ремонте различной аппаратуры.

Особенностью предлагаемого газотеплозащитного аппарата является использование в нем для дыхания отработанного в холодильной системе кислорода, благодаря чему устраняется необходимость в специальных респираторах.

На фиг. 1 изображена схема пред-

рода из резервуара 4 поступает через дыхательный мешок 5 и гофрированную трубку 7 в маску 6, а другая часть проходит в инжектор 8, расположенный по оси сквозного цилиндрического канала 9 резервуара 4.

Холодный кислород, вытекая из сопла инжектора 8, засасывает теплый воздух подкостюмного пространства и, смешиваясь с ним, охлаждает его.

Для регулирования интенсивности холодильного действия аппарата служит дроссельная заслонка 11, управляемая маховичком 12, с помощью которого можно изменить

KURT LANDAUER

— VIZIONAR I OTAC MODERNOG FC BAYERN MÜNCHENA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Njemačka nogometna liga, poznata ljubiteljima nogometa kao Bundesliga, svake godine u svibnju dobije svog prvaka. Bayer München je 2022. godine po deseti puta za redom osvojio naslov prvaka Bundeslige, što je rezultat bez presedana i usporedbe u bilo kojoj europskoj nogometnoj ligi.

Iako je klub danas postao najuspješni nogometni klub u povijesti njemačkog nogometa, Bayer München nije uvijek bio tako jak i uspješan. Sjeme za njegovu dominaciju u svijetu nogometa posijao je početkom 20. stoljeća Kurt Landauer, židovski predsjednik kluba koji je preživio Holokaust i vratio se na čelo kluba ponovno krajem 1940-ih godina.

Bayern München proslavio je nedavno i prvi Landauerov uspjeh — kada je klub po prvi puta osvojio državno prvenstvo 1932. godine. Ali priznanje Landauerovog utjecaj i statusa među drugim važnim djeilatnicima kluba bio je proces dug nekoliko desetljeća. A veliki Landauer dugo je godina bio zaboravljen i praktički izbrisan iz povijesti kluba i njemačkog nogometa.

Kurt Landauer rođen je 1884. godine u Planeggu, predgrađu Münchena i pridružio se klubu godinu dana nakon što

je on osnovan 1900. godine. Landauer je prvo bio igrač, zatim vratar druge (rezervne) momčadi te kasnije direktor kluba. Godine 1913. postao je predsjednik kluba.

Njegov prvi predsjednički mandat prekinuo je Prvi svjetski rat, u kojem se borio na strani njemačke vojske te je za svoje napore bio odlikovan Želje-

znim križem. Nakon rata, Landauer je ponovno izabran za predsjednika kluba i nastavio je voditi klub koji je pod njegovim rukom rastao i razvijao se.

Landauer se zalagao za profesionalizaciju nogometa te je naglasak stavljao na izgradnju akademije mladih nogometaša FC Bayernu koju je vodio Otto Albert Beer, Židov koji je kasnije ubijen

u Auschwitzu. Landauer je zatim doveo i jednog od najboljih trenera toga doba, Austrijanca Richarda Kohna, koga su nazivali “Dombi”. I Kohn je također bio Židov. Pod Landauerovim vodstvom i trenerskom palicom Dombija, FC Bayer München je osvojio dva naslova najboljeg nogometnog kluba u južnoj Njemačkoj te tri puta bio glavni kandidat za osvajanje njemačkog prvenstva prije nego što su konačno osvojili naslov prvaka 12. lipnja 1932. godine. Kada su se Landauer i Dombi nakon te utakmice koja je održana u Nürnbergu vratili u München, dočekalo ih je nekoliko desetaka tisuća ljudi koji su slavi pobjedu svog omiljenog nogometnog kluba.

Šampioni iz 1932. smatrani su ekipom budućnosti, ali pola godine kasnije sve se promijenio kada je njemački predsjednik Paul von Hindenburg imenovao Adolfa Hitlera njemačkim kancelarom. Ključni dionici su napustili klub, među njima i trener Dombi, koji će kasnije svoju karijeru nastaviti u brojnim uglednim klubovima. Pretpostavljajući da bi to što imaju židovskog predsjednika moglo naštetiti klubu, Landauer je u ožujku 1933. dao ostavku na mjesto predsjednika kluba FC Bayern München.

Unatoč raznih problema, Landauer je ostao u Münchenu. Godine 1938., samo dan nakon Kristalne noći, interniran je u koncentracijskom logoru Dachau. Oslobođen je nakon četiri tjedna, vjerojatno zbog svojih zasluga tijekom Prvog svjetskog rata.

To je logorsko iskustvo uništilo i zadnje nade koje je Landauer imao da će se stvari u Njemačkoj poboljšati. U svibnju 1939. godine pobjegao je u Švicarsku gdje je ostao sve do kraja Drugog svjetskog rata. U Holokaustu je izgubio četvero braće i brojne rođake.

Kada je klub FC Bayern München 1940. godine u Ženevi igrao prijateljsku nogometnu utakmicu, igrači su među

gledateljima primijetili Landauera i otišli pozdraviti svog bivšeg predsjednika. Gestapou se to nije svidjelo i prijetilo se igračima da će za taj svoj postupak snositi posljedice.

A onda je rat okončan i Landauer se u lipnju 1947. vratio u München te dva mjeseca kasnije ponovno postao predsjednik FC Bayern Münchena. Prikupio je nove talente i bio ključan u pronalaznju stalnog mjesta za treninge u gradu. To se mjesto danas zove Säbener Strasse i FC Bayer München od tada u toj ulici ima svoje prostorije.

Klub je 1950. godine proslavio svoju 50. godišnjicu pod njegovim predsjedanjem. Nakon rata, činjenica da je Landauer bio Židova pojačala je reputaciju kluba, posebice na Zapadu.

Ali onda 1951. na veliko iznenađenje nije dobio podršku vodstva kluba za novi predsjednički mandat. Kurt Landauer preminuo je 1961. godine.

Desetljećima je sve ono što je napravio Landauer palo u zaborav. Njemački povjesničar Dietrich Schulze-Marmeling ponovo je javnosti otkrio priču o velikom

Landaueru kada je 1993. godine pisao knjigu o nogometu i rasizmu.

“Pisao sam poglavlje o Židovima i antisemitizmu u nogometu. Tada sam shvatio da je ova priča zaboravljena.”, objašnjava Schulze-Marmeling.

Nakon što je njegova knjiga objavljena, klub navijača FC Bayern Münchena — tzv. Schickeria — inicirao je i organizirao 2006. godine, kada je Njemačka bila domaćin svjetskog nogometnog prvenstva, godišnje antirasističko nogometno natjecanje u čast Kurta Landauera.

“To natjecanje odigralo je veliku ulogu u tome da ime Kurta Landauera i njegova priča postanu središnji elementi identifikacije s FC Bayernom za mnogobrojne navijače tog kluba. Bavljenje prošlošću, posebice Holokaustom, je od iznimne važnosti. A biografija Kurta Landauera nudi zanimljiv pristup jer iz nje možete puno toga naučiti”, ističe jedan od navijača kluba Simon Müller.

To je shvatilo i vodstvo kluba. Kada je FC Bayern München u svojoj Allianz Areni otvorio muzej 2012. godine, stalna izložba uključivala je i Kurta Landauera.

Godinu dana kasnije, na općoj skupštini kluba, Landauer je proglašen počasnim predsjednikom — trećim u povijesti kluba.

Godine 2015. klub je preimenovao trg ispred stadiona i taj se trg sada zove Kurt-Landauer-Platz, a na trgu je podignuta i spomen-ploča s likom Kurta Landauera. U međuvremenu su navijači FC Bayern Münchena osnovali Zakladu Kurt Landauer, koja koordinira i promovira projekte koji su vezani s radom i istraživanjem povijesti kluba. Njihova

prva inicijativa bilo je prikupljanje novca za izgradnju Landauerova spomenika — novac za spomenik vrijedan 80.000 dolara u potpunosti su prikupili navijači kluba. Spomenik je podignut u sjedištu kluba u svibnju 2019. godine. Klub navijača povremeno organizira i obilaske Dachaua, koncentracijskog logora u kojem je Landauer proveo četiri tjedna. Navijači tom prigodom uvijek polože vijenac ispred sobe broj 4. u bloku 8., u sjećanje na Kurta Landauera.

“FC Bayern i ja pripadamo jedan drugome i ne možemo se odvojiti jedan od drugoga”, napisao je veliki Kurt Landauer 1. studenoga 1949. godine u prvom broju časopisa kluba objavljenom nakon Holokausta. Kao što je napisao jedan od čelnika velikog nogometnog kluba FC Bayern München “Kurt Landauer je bio jedan od najvećih, a možda i najveći predsjednik FC Bayerna”. Lijepo je da nije zaboravljen.

IRVING NAXON

— ČOVJEK KOJI JE IZMISLIO SLOW COOKER

PIŠE: J. C.

Slow Cooker, ili na hrvatskom “sporo kuhalo”, jedan je od omiljenih kućanskih aparata modernih domaćica. Idealan je za zimska variva i gulaše koji se dugo kuhaju ali nezaobilazan je i za velikih ljetnih vrućina kada dugotrajni boravak u blizini štednjaka ne predstavlja neko posebno veselje čak ni onima koji uživaju u kuhanju.

Ali tko je osmislio ovaj mali kućanski aparat? Bio je to Židov Irving Naxon (rođen Nachumsohn) koji je još 1936. prijavio svoj prvi patent za sporo kuhalo. Kao što je u jednom razgovoru kazala njegova kćerka Leonore, inspiraciju je pronašao u šolentu.

“Njegova majka je odrasla u Vilniusu i svakog petka njezina je majka, moja prabaka, uzela ogroman lonac, napunila ga grahom, korjenastim povrćem i mesom i zamolila svoju baku da ode u lokalnu pekaru, gdje je lonac stavljen u veliku pećnicu. Pećnica bi bila isključena na kraju dana, početkom šabata, a dok se ona polako hladila, to je omogućavalo da se šolent sporo, ravnomjerno kuha na sve nižoj temperaturi. Moja baka bi se u subotu vratila po lonac, a jelo je bilo gotovo. Moj otac se upitao: ‘Kako bih mogao oponašati ovako sporo, ravnomjerno kuhanje?’”, objašnjava Leonore.

I tako je nastalo sporo kuhalo. Naxonov patent je prihvaćen 1940. a njegov izum započeo je život pod nazivom “The Boston Beanery”. Prodavao se u zlatnoj i crvenoj boji, a razlog za to treba pronaći u košer prehrani: na taj su način Židovi mogli razlikovati kuhalo za mliječne proizvode (*milchig*) i mesne (*fleishig*). Kuhalo je bilo samo jedan od dvjestotinjak Naxonovih patenata, zajedno s prijenosnom perilicom rublja na kotačićima koja se spajala na kuhinjsku slavinu, tavom s vlastitim grijaćim elementom i malom

električnom perilicom za odjeću za luke zvanu “Dollyduds”. Za vrijeme Drugog svjetskog rata Naxon je izumio sonar za otkrivanje podmornica i indikator protoka kisika za zrakoplove koje je koristilo američko Ministarstvo obrane.

Irving Nachumsohn rođen je 1902. u Jersey Cityju i bio je najmlađe od troje djece. Njegov je otac preminuo kada je Irving imao dvije godine, pa se njegova majka odlučila preseliti kako bi bila bliže svojoj obitelji. Prvo su živjeli u Sjevernoj Dakoti a zatim su se preselili u Kanadu, gdje se Irving školovao za električnog inženjera. Obitelj se na kraju nastanila u Chicagu a Irving je postao prvi židovski inženjer koji je radio za Western Electric. Počeo se baviti izumima, a kako si nije mogao priuštiti odvjetnika za patente, položilo je ispit kako bi sam mogao zaštititi svoje izume. Ubrzo je otvorio malu tvornicu i licencirao svoje izume robnim kućama.

Nakon nekog vremena oženio je trinaest godina mlađu Fern, koja je dolazila iz obitelji jakih žena koje su držale obitelj na okupu. Brinula se o kući i volontirala u shulu a neko je vrijeme radila i u tvornici. “Moja mama je često pričala priču kako

je sjedila u tvornici u bundi od nerca jer je tamo bilo hladno,” rekla je Leonore, “kada je netko ušao i rekao: ‘Prilično otmjeno za recepcionarku’, a ona je odgovorila: ‘Spavam sa šefom.’”

Kada je njegovo najstarije dijete krenulo u vrtić 1945. godine, Nachumsohn je promijenio prezime u Naxon. Irving je bio radoholičar, ali istovremeno i drag i nježan čovjek, koji je bio uključen u život židovske zajednice i brinuo se o okolišu. Posebno je bio ponosan na svoje tri kćeri. Novac mu nije bio važan. Kada je bio spreman za mirovinu, svoj je posao prodao tvrtki Rival Manufacturing.

Rival je dotjerao Naxonov Slow Cooker, rebrandirao ga u Crock-Pot i predstavio ga na velikom sajmu u Chicagu 1971. godine. Prvi Crock-Pot stajao je 25 dolara i bio je u bojama zlata i avokada. U prvoj godini tvrtka je od prodaje zaradila dva milijuna dolara, u sljedećoj godini deset milijuna a prodaja je s godinama rasla. Naxon međutim od toga nije imao koristi — odbio je dionice tvrtke i svoj patent prodao za cash.

Irving Naxon preminuo je 1989. godine ali njegovi izumi žive i danas.

SUZI WEISS-FISCHMANN

— PRVA DAMA LAKOVA ZA NOKTE

PIŠE: F. B.

Suzi Weiss-Fischmann danas se često naziva prvom damom lakova za nokte. A nekada je živčano grizla nokte što nikako nije odgovaralo njezinom položaju: ona je naime suosnivačica i kreativna direktorica OPI-a, jedne od najpoznatijih tvrtki lakove za nokte na svijetu.

Suzi Weiss-Fischmann rođena je u Mađarskoj 1956. godine za vrijeme Mađarske revolucije, a njezini roditelji Magda i Laszlo Weiss bili su preživjele žrtve Holokausta.

Suzina majka Magda imala je 19. godina kada je bila deportirana u Auschwitz gdje je provela osamnaest mjeseci.

“Moja mama, njezina dva mlađa brata i moja baka vlakom su deportirani u Auschwitz. Kada su stigli u logor moja mama je otišla desno a svi ostali lijevo, pravo u plinske komore. Moja mama je preživjela jer je bila mlada i jaka i mogla je raditi”, prisjeća se Suzi. Njezin otac je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio na ruskoj fronti u logoru za prisilne radnike. Nakon rata vratili su se u Mađarsku, upoznali i oženili. Njezina majka dugo godina nije pričala o svom iskustvu Auschwitz, a Suzi se sjeća da je majka uvijek imala osmeh na licu i bila je vjernica. Molila se dva puta dnevno i obećala je da će jednom kada ode iz Mađarske poštivati šabat i prihvatiti košer prehranu.

Obitelj Weiss, otac, majka, Suzi i njezina sestra Miriam napustili su Mađarsku 1969. godine i započeli novi život u New Yorku.

Nakon završenog školovanja i udaje, Suzi je zajedno sa svojim šogorom Georgeom Schaefferom sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća osnovala tvrtku OPI, poznatu po svojim zanimljivim imenima lakova za nokte. Suzi i George nisu ništa znali o noktima kada su pokrenuli posao ali to ih nije spriječilo da postanu jedna od najpoznatijih tvrtki na tom području. Suzi i George vodili su tvrtku koja je snabdijevala stomatologe i George je primijetio da tehničari koji se bave noktima sve više kupuju dentalne akrile za ekstenzije na noktima. Uvidjevši da je područje lakova za nokte

još nije razvijeno te da žene imaju vrlo skućeni prostor što se tiče odabira boja, Weiss-Fischmann i Schaeffer odlučili su se pozabaviti tim pitanjem

Industrija noktiju trebala je dašak glamura a Suzi je imala dobro oko za boje i tako je rođen OPI (što stvari znači Odonatorium Products Inc.). OPI je vrlo brzo postao omiljeni brand lakova za nokte ženama diljem svijeta. Prva kolekcija lakova za nokte OPI stavljena je na tržište 1989. godine a lakovi su se prodavali u 30 nijansi, od svijetlih do tamnijih. Svake godine OPI je lansirao četiri sezonske kolekcije: proljeće, ljeto, jesen i praznici. A Suzi je svakome laku za nokte davala ime, često se pri tome savjetovala i s članovima svoje obitelji. Sjeća se kako im

je trebalo šest do osam sati da izmisle dvanaest imena za nove boje lakova za nokte za određenu kolekciju.

“Iskreno, to je bilo jako zabavno, puno smo se smijali, zezali jedni druge, ali to je uvijek bio demokratski postupak, tako da je uvijek pobijedio onaj naziv koji je dobio većinu glasova”, kazala je.

Suzi Weiss-Fischmann prodala je OPI 2010. godine ali i dalje je zadužena za davanje imena lakovima za nokte. U odabiru imena često se oslanjala na geografske lokacije (“Kyoto Pearl”), na hranu koju obožava (“Cajun Shrimp”) ili na neki određeni grad ili zemlju u kojoj se dobro zabavljala. Jedan od najprodavanijih lakova za nokte OPI-a bio je lak nazvan “I’m Not Really a Waitress” (“Ja ustvari nisam konobarica”) a to je i naslov autobiografije Suzi Weiss-Fischmann. Iako je odrastala u komunizmu, Suzi smatra da

žene nemaju nikakvih ograničenja i da mogu postati što god pozele.

U poslovnome svijetu Suzi se uvijek oslanjala na židovske vrijednosti koje je dobila u svome domu, posebice od svog oca koji je često govorio: “Daj i dobit ćeš”.

“Uvijek ponavljam, ako možete, pomognite nekome financijski ili mentoriranjem i to će tim ljudima promijeniti život. Ako napravite promjene u životu samo jednog čovjeka, napravili ste dobro djelo”, kazala je Suzi.

Njezini uzori su njezina obitelj: majka Magda koja je bila jaka žena i otac Laszlo koji je uvijek vodio računa o obitelji. U poslovnome svijetu to je bio njezin šogor i poslovni partner. A potajno se uvijek divila i Goldi Meir, koja je uzor svih ženama, ne samo židovskim.

Njezin suprug dr. George Fischmann rođen je u Gvatemali nakon što su nje-

govi roditelji pobjegli iz Čehoslovačke tijekom Drugog svjetskog rata.

Judaizam je vrlo važan za bračni par Fischmann koji su svojoj djeci, kćeri Andrei i sinu Andrewu, dali tradicionalni židovski odgoj. Obitelj se uvijek okupljala na šabat kao i na druge židovske blagdane i tada su se družili, dijelili svoja razmišljanja, govorili o svojim problemima. Iako je ponosna na svoj veliki uspjeh u poslovnome svijetu, Suzi Weiss-Fischmann najponosnija je upravo na svoju obitelj.

“Najponosnija sam na moje dvoje djece. Oni su moje nasljeđe. Vrlo sam ponosna na njih i mogu reći da su i moja kćer i moj sin ono što nazivamo ‘mensches’. Uvijek sam mislila da će svatko, prije ili kasnije, naučiti da su dva i dva četiri, ali nekoga tko ima dvadeset ili trideset godina više ne može naučiti da bude dobar čovjek — ‘mensch’”, ističe Suzi Weiss-Fischmann.

MARC RANDOLPH

— JEDAN OD OSNIVAČA POPULARNOG NETFLIXA

PIŠE: J. C.

Netflix je danas postao dio naših svakodnevnih života, a većina nas s našim prijateljima izmjenjuje informacije o dobrim serijama i filmovima koji se mogu pogledati na ovoj platformi. Nove sezone popularnih serija s nestrpljenjem se očekuju a pravi obožavatelji znaju i čitavu sezonu pogledati u jednom dahu. Jedan od osnivača Netflix-a, Marc Randolph, potomak je židovske obitelji koja je svijet već zadužila nekim od velikih imena. Poput Sigmunda Freuda, na primjer.

Marc Bernays Randolph rođen je 29. travnja 1958. godine kao najstarije dijete u židovskoj obitelji Stephena Bernaysa Randolpha, nuklearnog inženjera rođenog u Austriji i Muriel Lipchik iz Brooklyna. Jedan od Randolphovih prastričeva s očeve strane bio je poznati pionir psihoanalize Sigmund Freud. Drugi prastric s očeve strane bio je Edward Bernays, austrijsko-američki pionir iz područja odnosa s javnošću i propagande.

Marc Randolph se od rane mladosti bavio poduzetništvom i bio je fasciniran razvojem kompjuterskih softwera koji su mogli otkriti i predvidjeti ponašanje kupaca. Upravo to će mu biti od velike

pomoći kada se odlučio stvoriti platformu Netflix, koja je postala najpopularnija i najutjecajnija svjetska platforma za gledanje filmova, serija i drugih televizijskih programa. Randolph i njegov budući poslovni partner Reed Hastings su prije Netflix-a radili u tvrtki za razvoj softwera Pure Atria i svakoga su se dana zajedno vozili autom na posao. Za vrijeme tih svakodnevnih ponekad i dugotrajnih vožnji razgovarali su o raznim poslovnim idejama te razmatrali brojne

poslovne mogućnosti koje su se nudile. Sredinom devedesetih godina 20. stoljeća, inspirirani tvrtkom Amazon, došli su na ideju da poštom šalju filmove koje bi ljudi gledali u svome domu. U tome trenutku to je vjerojatno bila loša ideja: DVD-i još nisu postali svima dostupni a kazete s vrpcama su bile preteške i preskupe da bi ih se slalo zainteresiranima. Randolph i Hastings su ipak 1997. godine osnovali Netflix računajući na to da će DVD-i s filmovima imati obećavajuću

budućnost. Randolphova majka posudila im je 25.000 dolara da pokrenu posao a na samom početku Netflix je nudio svojim korisnicima oko 800 naslova. A zatim je počeo polako rasti i razvijati se. Randolph je 2003. napustio Netflix, četiri godine prije nego što je ta platforma počela emitirati filmove. Na mjestu izvršnog direktora zamijenio ga je Hastings. Nakon toga je uslijedio pravi zamah tvrtke — prije godinu dana Netflix je imao oko 222 milijuna korisnika koji su svakog mjeseca plaćali pretplatu koja im omogućuje da u toplini svog doma (ili bilo gdje drugdje) gledaju sadržaje koji ih zanimaju: igrane i dokumentarne filmove, serije te mnoštvo drugih sadržaja.

Randolph se nakon odlaska iz Netflix-a bavi govorništvom te se usredotočuje na poduzetništvo, vodstvo i inovacije. O svom iskustvu i lekcijama koje je naučio govori diljem svijeta.

Prije tri godine napisao je i knjigu posvećenu svom životnom iskustvu “That Will Never Work: The Birth of Netflix and the Amazing Life of an Idea”.

Od 1987. godine oženjen je s Lorraine Kiernan i zajedno imaju troje djece. Za sebe kaže kako je ponosan na to što je u životu napravio ali ističe da mu novac nije nikada bio motivacija.

“Novac mi nikada nije bio motivacija. Neću naravno reći da živim skromnim životom. Ali ne sakupljam automobile, nemam jahtu, nemam avion, vozim auto sve dok se ne raspadne. Te stvari mi jednostavno nisu važne. Ono što pokušavam imati u životu su iskustva. U njima je luksuz. I vjerojatno nisam najponosniji na poslove koje sam osmislio, već na to da sam te poslove izgradio uz samo jednu ženu i da sam promatrao kako moja djeca odrastaju uz mene i da me vole”, rekao je u jednom intervjuu Marc Randolph, koji za sebe tvrdi da je sretan čovjek.

Zahvaljujući svojim idejama zaradio je i novac te se njegovo bogatstvo da-

nas procjenjuje na oko 5 milijuna dolara. Randolph većinu svog slobodnog vremena provodi onako kao što je to činio i kada je bio mladić: stavi ruksak na leđa i otkriva prirodu. Kao aktivni sportaš bavi se i planinarenjem, vozi bicikl i surfa na valovima. I još uvijek smatra kao je odlazak iz Netflix-a bio “vjerojatno najvažnija odluka koju sam ikada donio”.

Marc Randolph se bavio raznim stvarima ali nikada nije imao bar micvu. To se međutim nedavno gotovo slučajno promijenilo, kada je upoznao braću Yossija i Levia Chayo, pripadnike pokreta Lubavitch.

Yossi i Levi Chayo osnovali su i vode tvrtku Bellissimo Custom Hats za izradu

šešira za ortodoksne Židove. S Randolphom su razgovarali u njegovoj emisiji “That Will Never Work” i govori su o tome kako su osnovali svoju tvrtku te o planovima za budućnost.

Braća su se prethodno raspitala o Randolphu te otkrila da je on rođen kao najstarije dijete u židovskoj obitelji.

Randolph je braći Chayo priznao da nikada nije stavio tefilin. Kada su mu oni ponudili da to napravi u emisiji, on je pristao i tako proslavio svoj bar micva.

Uz pomoć braće Chayo izgovorio je molitvu a zatim su njih trojica i zaplesali.

MONTY NORMAN I ORIGINALNA GLAZBENA TEMA ZA FILMOVE O JAMESU BONDU

PIŠE: J. C.

Monty Norman sa svojom je originalnom glazbenom temom za filmove o najpoznatijem svjetskom špijunu Jamesu Bondu stekao ljubitelje diljem svijeta iako veliki broj obožavatelja serijala o agentu 007 vjerojatno ne zna da je upravo on autor dobro prepoznatljive muzike.

Monty Norman rođen je kao Monty Noserovitch 4. travnja 1928. godine u istočnom dijelu Londona u židovskoj obitelji imigranata iz Latvije. Dječak rođen noć prije Pesaha, bio je jedino dijete Abrahama i Annie Noserovitch. Već od ranog djetinjstva pokazivao je sklonost prema glazbi, što je prepoznala i njegova majka koja mu je kupila prvu gitaru kada je imao 16 godina te je tada otkrio Beatlese i Erica Claptona.

Prije nego što se posvetio komponiranju, započeo je s pjevačkom karijerom te pjevao u jazz skupinama Cyrila Stapletona, Teda Heatha i Nata Templea i sudjelovao u predstavama varijetea. S poznatim komičarem Bennyjem Hillom putovao je Velikom Britanijom i održavao nastupe ovisno o tome jesu li mještani više voljeli komediju ili glazbu. Nakon toga počeo je skladati i pisati pjesme za Cliffa Richarda i Tommyja Steela, pionira rocka u Velikoj Britaniji te za glazbene komedije kao što su 'Make Me An Offer' i 'Expresso Bongo'.

Međutim njegovo najpoznatije djelo je nastalo kada je bio zamoljen da napiše glazbenu temu za prvi film o Jamesu Bondu "Dr. No" 1962. godine. Tadašnji filmski producent Albert "Cubby" Broccoli nazvao je Normana i predložio mu da napiše glazbenu temu za filmsku adaptaciju romana Iana Fleminga "Dr. No". Broccoli je nagovorio Normana da preuzme posao nakon što mu je ponudio da će njemu i njegovoj tadašnjoj supruzi, glumici Diani Coupland, u potpunosti platiti troškove putovanja i boravka na Jamajci, gdje se snimao film. "Dr. No" je bio prvi film u nizu serijala o superšpijunu Jamesu Bondu, a glumio ga je Sean Connery. Producenti su željeli da film dobije i prepoznatljivu glazbenu temu. Norman je navodno iskoristio muziku koju je napisao za predviđenu muzičku adaptaciju romana V.S. Naipaula, ali je promijenio instrument koji je trebao izvoditi glazbu — umjesto predviđenog sitara glazba je izvođena na gitari. Međutim, producenti nisu bili zadovoljni njegovim uratkom te su zamolili Johna Barryja da ju prepravi. Barry je nakon toga tvrdio da je on autor glazbene teme filma, ali Norman je u ožujku 2001. dobio sudski spor i dobio pravo na autorstvo.

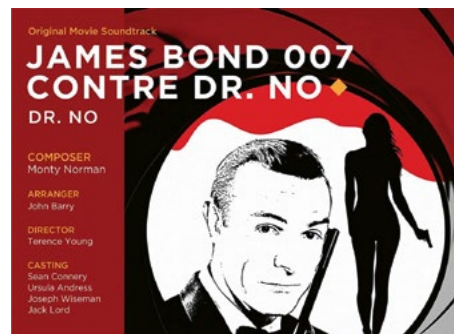
"Njegov seksipil, njegova tajnovitost, njegova nemilosrdnost — sve se to ocrtava u samo nekoliko nota", napisao je kasnije Norman o glazbenoj temi koja predstavlja Jamesa Bonda. Jednostavna glazbena te-

ma "dum dada dum dum" koju je osmislio Norman, omogućuje ljubiteljima ovog serijala da odmah, praktički nakon prvog takta, prepoznaju o kojem se filmu radi.

Do sada je ova glazbena tema korištena u 25 filmova o Jamesu Bondu, u serijalu koji traje već pedeset godina. Posljednji u nizu filmova "Za smrt nema vremena", snimljen 2021. godine, do sada je zaradio više od 750 milijuna dolara. Norman je u razdoblju od 1976. do 1999. na tantijemima za glazbenu temu iz filmova o Jamesu Bondu zaradio oko 500.000 funti. Tijekom života pisao je glazbu za druge poznate filmove ali ostatak će zapamćen kao skladatelj glazbene teme za Jamesa Bonda.

Za tu je glazbenu temu, koja se danas svrstava među najpoznatija djela filmske glazbe ikada, osvojio i nekoliko prestižnih britanskih nagrada.

Nakon braka s glumicom Dianom Coupland, s kojom ima kćerku, oženio se s Rinom Caseari. Redovito je odlazio u Liberalnu židovsku sinagogu, sve do svoje smrti u srpnju 2022. godine.

DRAMA (S)ROĐENA S GLAZBOM ILI RICHARD WAGNER I ANTISEMITIZAM

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Walter Benjamin je tvrdio: “Ne postoji dokument kulture koji istodobno nije i dokument barbarizma”; ova (samo) naizgled paradoksalna, mnogima kontroverzna misao u biti krije razriješenje velikog dijela tajne o istini umjetničkog stvaralaštva svakog autora budući je satekana od bezbroj duhovnih, podjednako individualnih i društvenih silnica, u širokom rasponu od “identitetskog” porijekla i nasljeđa (obitelj, tradicija, etnicitet, religija), pa sve do povijesno-političkog, odnosno vremenskog, civilizacijskog konteksta u kojem je djelo nastaja, jer je prožeto nizovima kulturoloških slojeva (asocijacije, simboli, predrasude) o kojima s više ili manje izvjesnosti možemo tek samo nagađati.

A slučaj Richarda Wagner, genijalnog njemačkog kompozitora, blago rečeno “inficiranog antisemitizmom”, reformatora opere (uvodi lajtmotiv, orkestru daje novo značenje) koji je stvarao muzičke drame epskih razmjera i proširio Beethovenov simfonizam u operskoj partituri i ostvario prožimanje dramske radnje i glazbe, upravo je paradigmatski primjer ove teze koju je savršeno “oslikao” veliki njemački filozof i muzikolog Theodor W. Adorno u svom eseju “Fragmenti o

Wagneru” iz 1937. kasnije uvrštenom u knjigu “Potraga za Wagnerom”. Nakon detaljne analize Wagnerovih “veličanstvenih skladbi” zaključio je: iako u njegovim djelima uopće nema likova koji bi se mogli “identificirati kao Židovi”, što je brojnim poklonicima njegove glazbe bio krunski dokaz da ga se bezrazložno napada kao “promicatelja antijudaizma i antisemitizma” i da takvi stavovi nemaju “dublje utemeljenje”, te da su naprosto rezultat spleta (nesretnih) okolnosti i predrasuda, Adorno je zaključio kako su “svi podlaci u Wagnerovim djelima karikature Židova” i da ono zapravo vrvi od “antisemitskih stereotipa”, da bi se po riječima Davida Levina, glazba velikog njemačkog skladatelja slobodno mogla opisati kao “utjelovljenje estetike antisemitizma”. Naravno, u Wagnerovoj persiflaži Židova lako su se mogli prepoznati rasni stereotipi, pa se tako primjerice u jednom od likova prepoznao i Gustav Mahler. Stoga nema sumnje da je ova Wagnerova “estetika” u mnogočemu bila inspiracija nacistima i da ju je Hitler, veliki poklonik Wagnerove glazbe, osobno “domesticirao” u svoj zloćudni “sustav arijevske vrijednosti”, a koliko je i je li uopće (ne)posredno odgovorna

za zločine Holokausta, kolektivnog istrebljenja židovskog naroda koji su sudbinski obilježili našu epohu, ostaje veliko pitanje oko kojeg se stručnjaci i uopće intelektualne elite nikada neće složiti, jer će ovu činjenicu svatko tumačiti sukladno svjetonazoru kojeg zastupa, ali koliko god “wagnerijanci” pokušavali (o)pravdati svog idola, kojem nitko ne može niti želi poreći genijalnost glazbenog izričaja, moraju voditi računa o “golim činjenicama”, na koje je uporno ukazivao drugi njemački spisateljski genij nobelovac Thomas Mann upozoravajući kako u “Wagnerovom djelu ima jako puno Hitlera”. A prije toga i Heinrich Mann upirao je prstom u “neskriveni rasizam” u operama velikog majstora, tako da je i danas zbog povezivanja Wagnera i antisemitizma, posredno nacizma, izvođenje njegove glazbe u Izraelu izvor stalnih nesporazuma, posebice što neki podupiru tvrdnje (za sada bez čvrstih dokaza) kako je njegova glazba izvođena u nacističkim logorima smrti. Ostaju otvorene i dvojbe o (navodno) Wagnerovim židovskim korijenima s kojima se veliki kompozitor nikako nije mogao pomiriti, ni prihvatiti i ta njegova “unutarnja, duhovna drama” s kojom se

žestoko sukobljavao na stvaralačkom je planu emanirala “najvišim duhovnim dometima u povijesti glazbe”, dok se u praktičnom životu ispoljavala grubim “antisemitskim istupima” koje je pokušao i teorijski osmisliti u svom po zlu glasovitom tekstu iz 1850. “Židovstvo u glazbi” koje je prvo objavio anonimno, ali iako je autorstvo ubrzo, već iduće godine bilo razotkriveno, brzo je palo u zaborav, bez ogleđa što je u njemu razvijao svoje teze o “židovskoj zavjeri da ovladaju svijetom”, što je potaklo brojne, druge antisemite, primjerice Eugena Dühringa da već tada “najavi” kako se tzv. židovsko pitanje neće moći drukčije riješiti do “nemilosrdnim ubijanjem i masovnim istrebljenjem Židova”. Ali tek kada ga je Wagner iznova tiskao 1869. pod punim imenom, tekst je u javnosti “eksplodirao poput bombe” i uslijedili su brojni komentari, većinom negativni, u kojima se “kulturna javnost” zgražavala nad “antižidovskim pamfletom”, a Richardova (druga) supruga Cosima von Bülow (kćerka Franza Liszta) koja je te godina počela uredno voditi svoj dnevnik, nije birala riječi kada bi pisala o Židovima i “napadima” kojima je bio izložen njezin suprug zbog rasističkih stavova “o narodu koji živi u Njemačkoj, govori njemačkim jezikom, ali uvijek govori kao stranac i uvijek ostaje stranac”. Cosima je Židove nazivala “istinskom kugom”, a na jednom mjestu kaže da su se ona i suprug složili kako bi bilo najbolje sve ih kolektivno prognati iz zemlje, jer su “najnemilosrdnija ljudska bića i stoga ne zavređuju ni zrno milosti”. A koliko je antisemitsko raspoloženje vladalo u Wagnerovoj obitelji, zorno svjedoči i činjenica da su Richardova i Cosimina djeca, kćerka Eva, a posebice sin Siegfried i njegova supruga Winifred bili aktivni, zagriženi pristaše nacističkog pokreta.

Richard Wagner se 1813. rodio u Leipzigu kao deveto dijete policijskog službenika Carla Friedricha i Johanne Rosine.

Otac je preminuo kada je najmlađem sinu bilo tek šest mjeseci, a majka se već 1814. preudala za kućnog prijatelja (i po svemu sudeći ljubavnika i Richardovog biološkog oca) Wilhelma Geyera, pisca, slikara i glumca, čije je prezime Richard nosio sve do svoje 14. godine i pod čijim se utjecajem duhovno razvijao. Geyer je umro 1821. a do danas se vode polemike o etničkoj pripadnosti Richardova (formalno) očuha; je li bio Židov, kako tvrdi Ernst Newman u svojoj opsežnoj studiji “The Life of Richard Wagner” ili pokrštenu Židov, ali u svakom slučaju on je svoga pastorka/sina upoznao sa svijetom teatra, glazbom i literaturom, tako da je budući skladatelj, zaljubljen u Shakespearea, već s 13 godina odlično vladao engleskim i starogrčkim jezikom, jer se oduševljavao i antičkom mitologijom, preko koje je kasnije ušao u svijet starogermanskih legendi i mitova, što je i postalo okosnicom njegova umjetnička stvaralaštva. Isprva se Wagner bavio teorijom umjetnosti, tako da je u egzilu u Zürichu (kamo je pobjegao 1849. nakon propasti Dresdenskog ustanka u kojem je sudjelovao kao “ljevičar”), gdje je ostao sve do 1858. i napisao četiri značajna djela: “Umjetnost i revolucija”, “Umjetničko

djelo budućnosti”, “Opera i drama” i “Pisma mom prijatelju”, dok je u kasnijim radovima svoja teorijska djela, primjerice “Religija i umjetnost” izrazito “obojio” antisemitskim fantazmagorijama među kojima se nalaze i rečenice: “Židovsku rasu držim otvorenim neprijateljom čovječanstva i svega uzvišenog što u njemu nalazimo. Mi Nijemci naći ćemo se na samom dnu, ukoliko se tomu ne suprotstavimo; ja sam možda posljednji Nijemac koji se svojom umjetnošću zna nositi i (iz)boriti protiv judaizma u našoj zemlji, koji polako, beskrupulozno preuzima sve konce moći u svoje ruke”. Da bi to “dokazao”, poricao je bilo kakvu vrijednost i stvaralački karakter umjetnosti koju su stvarali Židovi, pa je tako odbacivao značaj i takvih glazbenih i (li)literarnih velikana kao što su bili Giacomo Meyerbeer, Felix Mendelssohn-Bartholdy i Heinrich Heine. Ironija je sudbine, gotovo (i)realna izvjesnost da je Wagner imao (i) židovske korijene i da je, kako je o tomu pisao filozof Friedrich Nietzsche, koji je s Wagnerom imao krajnje ambivalentne odnose, “njegov antisemitizam potjecao iz mržnje prema očuhu”, s čijim se likom, utjecajem i “nasljeđenim krvnim zrcima” odbijao identificirati i

nije znao drukčije nositi do “antižidovskom/antijudaističkom agresijom”. Dok se u početku oduševljavao Wagnerovom glazbom i pisao kako “Wagner sažima modernost”, kasnije će Nietzsche, zajedno s Karlom Marxom (kojem također kao pokrštenom Židovu nisu bile strane antisemitske invective), festival u Bayreuthu/Festspielhaus (proširena pozornica, s natkrivenim orkestrom i amfiteatralno gledalište) osmišljen kao sinteza stvaralačkog duha (Gesamtkunstwerk) u kojem se sjedinjuju sve umjetnosti (posebice gluma, glazba i scenski dekor) u službi drame, podrugljivo okarakterizirati kao nepodnošljivo samodopadnu promociju Wagnerova genija, posebice od 1876. kada se na tamošnjoj pozornici postavlja “Prsten Nibelunga”, zamišljen kao najveća opera 19. stoljeća, a koju Nietzsche i Marx vide kao potpuni umjetnički promašaj i veličanje, u službi “samoproslave” novonastalog pruskog carstva. U tom je događaju Nietzsche vidio posvemašnji duhovni pad tadašnje intelektualne elite koja se okupila na festivalu kako bi još jednom “afirmirala pohlepu, izvještacenu ozbiljnost i loše skrivenu težnju prema zabavi i rasonodi po svaku cijenu”. Od ranije izrečenih lauda na račun Wagnera, slavni se filozof distancirao i “wagnerizam” je detektirao kao ozbiljan simptom društvene bolesti od koje se čovjek snagom volje može i mora izliječiti, u protivnom svijetom će “ovladati duh koji zlostavlja” i kojem se čovjek više neće znati ni moći suprotstaviti. Ironijom sudbine, njemački skladatelj koji se napajao “kultom germanske mitologije i Titana” (od)igrao je značajnu ulogu u kasnijoj “ideološkoj” pripremi Holokausta, posebice u tomu smisla bila je presudna *sveta opera s mračnim srcem* “Parsifal”, koju je Hitler obožavao, jer je u njoj “prepoznavao” model po kojem treba osmisliti kult karizmatičnog Vođe i u stvarnom ga životu realizirati. Wagnerov rad na operi

imao je mitološke osnove, a završavao je, pod utjecaje filozofa Arthura Schopenhauera, religijskom porukom spasenja, a ne revolucijom, čime je zaokružio svoj put od revolucionara do konzervativnog, njemačkog tradicionaliste koji je uspostavio radikalan otklon od institucionalne religije, a njegov umjetnički i životni poduhvat sveo se na “revitalizaciju religijskog mišljenja povratkom na mit(ove)”. Istina, kako upozorava Herfird Münkler sučeljavajući Wagnerov, Marxov i Nietzscheov antisemitizam (ukoliko o tomu uopće kod potonjeg možemo govoriti, jer je proizašao iz pogrešnog, iskrivljenog razumijevanja, ali i falsificiranja izvornih ideja koje je počinila njegova sestra naklonjena Hitleru), vidimo da Wagner u velikoj mjeri o židovstvu sudi kroz moć novca kojim raspolažu i taj prijelaz s antijudaizma na antisemitizam je vidljiv posebice 1879. kada je “entuzijastični wagnerijanac”, Wilhelm Marr osnovao Antisemitsku ligu i kada konzervativna, nacionalistička Njemačka grmi da su “Židovi naša nesreća”. Pokušavajući osmisliti mitološku osnovu umjetničkog stvaralaštva, kod Wagnera je vidljiva težnja da se mit dovede u vezu s grčkom tragedijom, ali ipak se u konačnici sve vrte oko traganja za idealom nacionalnog spasenja, s (ne)prikrivenim kolektivističkim zanosom, dok Marx i Nietzsche idu drugim putem. Marxova ekonomska analiza priziva slom kapitalizma proleterskom revolucijom kojom će doći do konačnog i punog oslobođenja čovjeka, a Nietzsche ukazuje na “nepodnošljivu osrednjost koju prati vladavina rulje”, a to jasno asocira na filozofovu dublju, ali prikrivenu “zaokupljenost Wagnerom”. U Wagnerovim razmatranjima o rasi i duhovnosti, u kasnom razdoblju njegova stvaralaštva, tzv. regeneracijskim spisima sve je više proturječnosti, prihvaća suprematističku teoriju poligeneze Arthura de Gobineaua, o razdvojenosti

evolucijskog podrijetla za različite vrste ljudske rase, ali ipak s određenom rezervom; u jednom od svojih tekstova (gdje niječe Isusovo židovsko podrijetlo), pita se jesu li određene rase neizbježno superiorne drugima i dijelom se distancira od ranijih tvrdokornih antisemitskih stavova smatrajući kako se nije dovoljno samo osloboditi Židova, jer društvo je zahvaćeno opakom bolešću, “a Židovi se tek njezin simptom”. Ta bolest je “demon zlata” i čovječanstvo se mora probuditi iz noćne more političkih i vjerskih sukoba i tek “kada taj demon više ne bude mogao naći ni prostora, a niti vremena, tada više neće biti ni Židova”. Wagner se time približio glasovitoj Marxovoj formulaciji koju je “filozof revolucije” iznio u traktatu “O židovskom pitanju”.

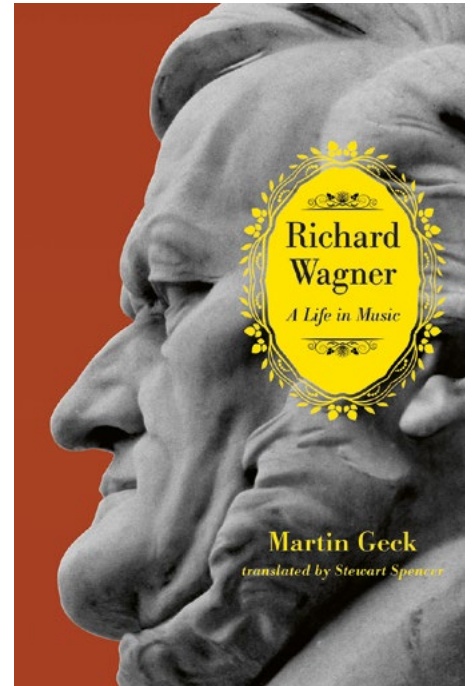
Kada je Wagner teorijski i filozofski formulirao svoje umjetničke ideje i glazbeno kazalište budućnosti (kasnije osnovano u Bayreuthu), gotovo isključivo, strasno se posvetio stvaranju svojih grandioznih opera. Istina, svoju prvu operu “Vile” komponirao je još 1834., ali tek nakon rada na “Ukletom Holandežu” počeo je gotovo serijski nizati opere koje danas spadaju u kapitalna ostvarenja glazbene literature: “Tannhäuser” (1845.) i “Lohengrin” (1848.), nakon čega počinje ostvarivati svoju veliku zamisao o glazbeno “revolucionarnom serijalu” “Prsten Nibelunga” od četiri opere: “Rajnino zlato” (1854.), “Die Walküre” (1856.), “Siegfried” (1871.) i “Sumrak bogova” (1874.). U međuvremenu je skladao “Tristana i Izoldu” (1859.), “Majstore pjevače” (1867.), da bi 1882. dovršio “Parsifala”, a iduće 1883. preminuo u Veneciji.

O Wagnerovom antisemitizmu ispisani su tomovi knjiga i ta, kako kaže Ross “ubojita mržnja prema Židovima” u Njemačkoj je postojala i prije kompozitorova rođenja, ali on joj je našalost i svojim monumentalnim djelo(vanje)m dao poseban pečat; odnosno doživjela je svojevrstu,

dramatičnu preobrazbu. Prije toga je imala religijski karakter (antijudaizam) ili je bila vezana uz kritiku kapitalizma, ali kada se povezala s pseudoznanstvenim rasnim/rasističkim teorijama i kada su Židovi “kategorizirani kao biološki različiti od ostatka čovječanstva”, ta je mržnja dobila opasan (ob)lik antisemitizma i kako je to zapisao Jean Jacques Nattiez, “skladatelj je imao tužan privilegij biti među prvima, ako ne i prvi koji su prešli s jednog, na drugi, *sadržajni* još pogubniji antijudaizam”. Wagnerova se antisemitska paranoja hranila, kako to piše poznati češki muzikolog Jan P. Kučera, možda danas najbolji poznavatelj Wagnerova lika i djela, posebice nakon što si je umislio da su se tada vodeći europski skladatelji židovskog podrijetla, posebice majstor francuske opere G. Meyerbeer, urotili protiv njega, iako je istina bila posvema drukčija; pariški je kompozitor s puno hvale i simpatija pisao i govorio o mladom njemačkom geniju koji hrabro i slobodno krči putove novog opernog izričaja. Nakon što je Meyerbeerova opera “Profet” 1849. počela trijumfalno osvajati europske glazbene scene, sav bijesan, pun zavisti i ogorčenosti, odlučio je definitivno obračunati sa “židovskom zavjecom” i p(r)okazati je čitavom svijetu, da bi iduće godine objavio već spomenuti esej o židovstvu i glazbi. Kasnije je ta njegova mržnja, za koju je teško (izuzev psihe) pronaći ishodište, dramatično eskalirala. Istina, Wagner se kasnije malo “ohladio” i tvrdio je kako vodi “borbu protiv židovstva”, jer ono kvari modernu glazbu i književnost, umjetnost uopće i da ta borba, manifestirana antisemitizmom, nije izraz nikakve osobne zlobe, sitničavosti (na jidišu: *risches*), već se radi o principijelnosti u obrani “uzvišene ljepote i čistoće u umjetnosti”.

Po Kučeri je važno Wagnerov antisemitizam sagledati u kontekstu vremena u kojem je živio i kroz cjelinu njegovih

umjetničkih ostvarenja, a to je bilo doba u kojem su Židovi kolektivno, zloćudnom programiranom političkom kampanjom bili pretvoreni u simbole “kozmpolitske” komercijalne moći kapitala koji se nametnuo njemačkom nacionalnom biću i iskorištavao ga za svoje sebične svrhe i interese i time onemogućavao preporod “njemačkog duha”. Tomu se na kraj može stati samo “snagom umjetnosti”, tvrdio je Wagner, koja je jača od svih podvala i prevara. Kučera, koji nesumnjivo obožava Wagnerovu glazbu, pokušao je pomalo neprilično opravdati njegove “antisemitske eskapade”, nekritički ih svodeći na naivnost i “beskompromisni umjetnički idealizam”. Istina, ne bi trebalo niti preuveličavati Wagnerov utjecaj na razvoj novodobnog njemačkog antisemitizma, posebice kada se zna da se sam slavni kompozitor u zreloj dobi, dobrim dijelom (ali ne posve) ogradio od tzv. rasističkog antisemitizma i teorija grofa Gobineaua i njegovih “Eseja o nejednakosti ljudskih rasa”, ali Židovi su u njegovoj predstavi ostali “otjelotvorenjem liberalizma, kapitalizma, Francuske revolucije i socijalizma”, da bi im se kasnije pridodao i epitet nosećih protagonista komunizma. Time su, kako je kasnije iskustvo pokazalo, granice napada na židovstvo kao simbol prijeteće njemačkom narodu i na Židove, žive ljude, kolektivno i pojedinačno, bile posve izbrisane što je i bio uvod u Holokaust. Kučera je, kako bi ublažio napade na Wagnera, pokušao nemoguće: razdvojiti antisemitizam na onaj koji je rasistički i onaj koji to (navodno) nije, ali problem je u tomu da oba inzistiraju na “negativnim psihičkim i fiziognomskim karakteristikama Židova”, tako da je ta dihotomija, po kasnijim posljedicama posvema irelevantna. U svakom slučaju, Wagnera se ne može kriviti za kasniju nacističku genocidnu politiku prema Židovima; to što je Hitler

instrumentalizirao njegovu glazbu kao svojevrsni zaštitni simbol Trećeg Reicha i time monstruozno vulgarizirao njegovo djelo kao takvo, nije krivnja kompozitora, ali bez sumnje krivnju (s) nosi, jer je svojim stavovima, tekstovima i na koncu “dramatikom” svoje glazbe bitno pridonio “proizvodnji antisemitske atmosfere u njemačkom društvu 19. stoljeća”, koja je nakon poraza Njemačke u Prvom svjetskom rat, zahvaljujući i “Wagnerovim priložima” otvorila put rađanju i razvoju nacističkog pokreta. Festival u Bayreuthu i Wagner, u vrijeme nacističke vladavine bili su zlorabljani, a sam Hitler je svim silama i skladatelja i grad i uopće bayreutski krug želio pretvoriti u nacističko svetište nove, arijevske umjetnosti i novog njemačkog (nad)čovjeka. Naravno, u tomu nije uspio, ali nažalost fascinantno djelo ovog velikana glazbene umjetnosti, trajno će ostati obilježeno (ne)zaslužnim kontroverzama.

PORTRET CLAUDIJE SCHEINBAUM, NOVE PREDSJEDNICE MEKSIKA

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Mnogoljudni Meksiko s oko 130 milijuna stanovnika, u kojem više od trećine žitelja živi ispod granice siromaštva i u kojoj su žene pravo glasovanja dobile tek 1953., dobio je po prvi puta u svojoj 200-godišnjoj povijesti republikanizma za šefa države ženu i k tomu u dominantno katoličkoj sredini (85% populacije) sekularnu Židovku Claudiju Scheinbaum, vrhunsku intelektualku s doktoratom ekološkog inženjerstva, članicu nacionalne Akademije znanosti i umjetnosti i borkinju s velikim međunarodnim znanstvenim i stručnim ugledom u zaštiti okoliša. Ona je kao članica stranke MORENO (Pokret za nacionalnu obnovu), uvjerljivo pobijedila svoju suparnicu, poduzetnicu Xochitle Galvez, kandidatkinju bloka Široka fronta za Meksiko, pripadnicu starosjedilačkih Asteka i najavila je da će nastaviti putom socijalne politike svog stranačkog šefa i donedavnog predsjednika Manuela Andresa Lopeza Obradora, zvanog Amlo koji je u svom šestogodišnjem mandatu iz siromaštva uspio "izvesti" gotovo 10 milijuna ljudi, čime je stekao veliki ugled i uvažavanje. Najavila je žestoki obračun s raširenim strukturama organiziranog kriminala i bosovima moćnih narko-kartela koji su svoje pipke proširili u sve pore

društva i koji za brojne, siromašne Meksikance predstavljaju jedini mogući put i način izlaska iz zastrašujuće bijede i siromaštva u kojem žive. Međusobni krvavi obračuni bandi, u kojima kao kolateralne žrtve stradavaju i tisuće nevinih u Meksiku su svakodnevna pojava; samo je prošle godine ubijeno više od 30 a nestalo oko 110 tisuća ljudi. Utoliko nije čud(n)o da je nova predsjednica najavila kako će borba protiv ove zloćudne pošasti, u ovoj ogromnoj zemlji, bremenitoj krizama, biti prioritet njezine politike.

Claudiju Scheinbaum je u politiku uveo bivši šef države Amlo; s vremenom se znanjem i energijom nametnula kao jedna od njegovih najbližih suradnica. Amlo je nakon poraza na izborima 2006. i 2012., osnovao novu stranku MORENO i na komunalnim izborima 2015. pomagao joj da pobijedi i postane načelnicom Tlalpana, najveće administrativne četvrti glavnog grada, a kasnije i čitave metropole, koja broji više od 22 milijuna stanovnika, gdje je stekla iznimnu popularnost svojom energijom, poštenjem i

postignutim rezultatima, prije svega na planu socijalne politike i rješavanja niza stambenih, prometnih i ostalih životnih problema do tada izrazito kaotične urbane sredine s kojima prije toga nitko nije znao izaći na kraj. Iako poznat kao “mačist” i rasni populist, Amlo je prepoznao velike kvalitete svoje suradnice i dao joj šansu koju je Claudia na najbolji mogući način iskoristila. Kao nova predsjednica fokusirat će se na rješavanje složenih ekoloških problema, ali i boriti za prava žena, koje se u tradicionalističkom, konzervativnom društvu tek trebaju izboriti za ravnopravni društveni status, kao i za kulturalnu emancipaciju starosjedilačkih naroda. Poručila je i da je vrijeme sumnjivih meksičkih privatizacija prošlo i da u borbi za veću socijalnu pravdu država mora zadržati kontrolu nad energetikom i ostalim resursima važnim za razvoj zemlje. U Washingtonu je čekaju teški pregovori s “moćnim susjedom na sjeveru” s kojim mora naći rješenje za niz opterećujućih pitanja, prije svih masovne, nekontrolirane, ilegalne migracije iz Srednje Amerike, pa i samog Meksika u SAD, kao i zajedničku borbu protiv narko-kartela.

Ali tko je zapravo Claudia Scheinbaum ili koju zovu meksičkom, latinoameričkom Angelom Merkel? Rođena je u Ciudad de Mexico 1962. u obitelji sekularnih Židova i vrhunskih intelektualaca; otac Carlos Scheinbaum-Yoselevitz bio je kemičar, a majka Anna Pardo Cemo, liječnica i sveučilišna profesorica biologije, dok je Claudijin brat Julio poznati fizičar. Claudijin djed i baka s očeve strane su Aškenazi koji su iz Litve doselili u Meksiko 1920. i dijelom nose i rabinsko podrijetlo, dok su djed i baka s majčine strane Sefardi koji su 1940. u strahu pred nacistima napustili Bugarsku i emigrirali u prvu zemlju u kojoj su mogli dobiti azil a to je bio Meksiko. Claudiji su židovstvo i judaistička tradicija važni i s

ponosom ističe svoju bliskost s tamošnjom židovskom zajednicom i činjenicu da je s roditeljima u domovima svojih djedova i baka “neizostavno” slavila sve židovske blagdane. Roditelji su joj bili više okrenuti svjetovnim pitanjima, kao uvjereni ljevičari u kući su stalno “bistri” politiku i time zarazili i svoju kćerku. Claudia je studirala fiziku na sveučilištu Universidad Nacional Autonoma de Mexico, gdje se politički aktivirala u ljevičarskom pokretu i osnovala studentsko vijeće koje se žestoko borilo za besplatno javno obrazovanje. Nakon stečenog doktorata iz energetike, specijalizirala se na kalifornijskom sveučilištu, ali se prije toga 1987. udala za znanstvenika i kasnije također političara Carlosa Imaza Gisperta (s kojim ima kćerku), ali su se 2016. razveli, da bi se usred borbe i kampanje za predsjedničku nominacije 2023. udala za svoju mladalačku ljubav Jesusa Maria Tarribu, poznatog meksičkog matematičara i analitičara rizika, koji joj je tijekom političke karijere nesebično pomagao raznim procjenama stanja u meksičkom

društvu, važnim za formuliranje njenih (pred)izbornih programa i projekata. Tijekom karijere vodila je i Međuvladin panel za klimatske promjene pri UN-u, iz područja energetike i industrije, da bi se 2007. kao koautor na temu “Ublažavanje klimatskih promjena” pridružila grupi koja je te godine dobila/podijelila Nobelovu nagradu za mir, zajedno s poznatim američkim političarem i borcem za zaštitu okoliša Alom Gorom. Napisala je dvije knjige o održivom razvoju i životnoj sredini i više od sto znanstvenih studija. Kao gradonačelnica Ciudad de Mexica istaknula se u suzbijanju pandemije Covida-19; suprotno federalnoj politici svog stranačkog šefa i mentora, predsjednika države Obradora inzistirala je na sustavnom testiranju građanstva i strogo kontroliranoj borbi protiv ove opasne bolesti. Na novoj dužnosti neće je čekati ni malo lagana zadaća, ali Claudija Scheinbaum dokazala je da je uporna i sposobna rješavati i najsloženije probleme i što je najvažnije drži do ljudi i obećanja koja im je dala.

DONACIJA OD MILIJARDU DOLARA

PIŠE: J. C.

Dr. Ruth Gottesman ostat će zapamćena kao žena koja je dala jednu od najvećih donacija u povijesti SAD-a te na taj način zauvijek promijenila živote brojnih sadašnjih i budućih studenata medicinskog škole u New Yorku.

Bivša profesorica Medicinske škole Alberta Einsteina donirala je jednu milijardu dolara ovoj instituciji u New Yorku, te na taj način platila školarinu za sve studente.

Dr. Ruth Gottesman naslijedila je bogatstvo koje je stekao njezin preminuli suprug David “Sandy” Gottesman, financijaš s Wall Streeta i jedan od prvih ulagača u Berkshire Hathaway, konglomerat Warrena Buffetta.

David Sanford “Sandy” Gottesman rođen je 1926. godine u New Yorku u židovskoj obitelji. Njegov otac Benjamin bio je bankar i investitor a majka Esther (rođena Garfunkel) igrala je ključnu ulogu u nabavci Svitaka s Mrtvog mora za Izrael. Sandy Gottesman je zahvaljujući svom poznanstvu s Warrenom Buffettom i ulaganjima zaradio veliku količinu novaca i bio je poznat kao filantrop. Forbes je procijenio da je Sandy Gottesman zaradio oko tri milijarde dolara.

Gottesman i Ruth Levy oženili su se 1950. godine i bili su u braku 72 godine sve do Sandyjeve smrti u rujnu 2022. godine. U braku su dobili troje djece i i sedmero unučadi.

“Vrlo sam zahvalna mom pokojnom suprugu Sandyju koji je meni prepustio brigu o bogatstvu i osjećam se blagoslovljeno što sam dobila veliku privilegiju da mogu predati poklon za tako korisnu stvar”, kazala je Ruth Gottesman.

Kada su ju novinari upitali što bi njezin suprug rekao na ovu donaciju, 93-ogodišnja Ruth je kazala: “Nadam se da se

smiješi. On mi je pružio mogućnost da to učinim i mislim da bi bio sretan — nadam se da dobro mislim”.

Ona je 1968. godine počela raditi u toj medicinskoj školi i tijekom vremena koje je tamo provela proučavala je probleme s učenjem kod djece te osnovala program za opismenjavanje odraslih. Trenutačno je predsjednica Upravnog odbora škole.

Zahvaljujući ovoj donaciji svi sadašnji studenti dobit će povrat školarine za tekuću školsku godinu a svi budući studenti moći će studirati bez plaćanja školarine. Školarine u ovoj školi iznosi oko 60.000 dolara godišnje, zbog čega veliki broj studenata završava školu s kreditom od 200.000 dolara.

“Zahvaljujući ovom nevjerojatnom poklonu moći ćemo privući talentirane i različite pojedince koji inače ne bi imali načina da nastave medicinsko obrazovanje”, objavila je škola, dodajući da je to najveća donacija ikada dana jednoj medicinskoj školi u Americi.

Školu pohađa oko 1.100 studenata a nalazi se u Bronxu, jednoj od najsiriomanijih četvrti New Yorka. Američki milijarder do sada su davali stotine milijuna dolara bolje poznatim medicinskim školama i bolnicama na Manhattanu, puno bogatijem dijelu grada.

IN MEMORIAM

ŽIVKO GRUDEN (1932. – 2024.)

U subotu 8. lipnja napustio nas je u 93-oj godini života Živko Gruden, gospodin, uspravan, postojan, određen, čovjek koji me je osvojio svojom mirnoćom, stalozenošću, neuobičajnom za posao koji je radio i kojem je posvetio svoj život, a to je novinarstvo. Rođen 1932. godine u Dugom Selu, danas zagrebačkom predgrađu, u miješanom braku oca Miroslava koji je došao iz Trsta i majke Miroslave Hirschler u obitelji i s dvije sestre, Mirom i Verom. Gimnaziju je završio u Zagrebu. Još kao gimnazijac počeo je pisati za srednjoškolske i omladinske listove, u dvadesetim je počeo surađivati s humorističkim listovima “Kerempuhom” iz Zagreba, “Pavlihom” iz Ljubljane, “Ježom” iz Beograda. Smisao za humor, sposobnost uočavanja kao i lakoća izraza i pisanja, koje je imao, bit će osnova na kojem će graditi svoj autorski stil.

Zaposlio se 1957. u “Večernjem listu”, ostao je do kraja karijere vezan s novinskom kućom “Vjesnik”. U “Večernjem listu” napredovao je od suradnika do urednika i zamjenika glavnog urednika, a tu je dužnost obnašao i u tjedniku “Vjesnik u srijedu”. Bio je potom stalni dopisnik “Vjesnika” iz New Yorka. Za Vjesnikova izdanja napisao je više od pet tisuća tekstova. U to zlatno doba “Vjesnika” Živko Gruden je slovio kao jedan od najboljih

komentatora i kolumnista. Poslije 1991. prešao je u “Slobodnu Dalmaciju”, pišući svakoga dana uvodnik, ali ju je napustio odmah poslije političke smjene tadašnjeg glavnog urednika. Nova uređivačka politika i politička orijentacija bile su razlogom njegove odluke za prijevremenu mirovinu, s jasnom porukom da ne pristaje na etičke i ideološke kompromise.

Kao slobodan novinar nastavio je raditi kao dopisnik “Glasa Amerike” iz Hrvatske, potom kao kolumnist riječkog “Novog lista”, a do 2001. bio je i komentator “Feral Tribunea”. Te godine, u mnogočemu biografski izuzetno važnoj, izašla je njegova knjiga “Perači crnih košulja” Od članaka, objavljenih između 1990. i 2001. godine, Živko Gruden izabrao

je 78 tekstova. Ta knjiga promovirana je u auditoriju ŽOZ-a, promotori su bili novinari Viktor Ivančić i Igor Mandić te profesor političke psihologije Ivan Šiber. Podsjetit ću na tu promociju početkom citata Snješke Knežević u časopisu ŽOZ-a “Ha-Kol”: “Knjiga je kronika projekta duhovne obnove NDH uporabom i zluporabom povijesti (...), ali također i kronika otpora tom projektu”.

Odustajući od suradnje s novinama počeo je prevoditi sa slovenskoga i objavio otada desetak prijevoda u izdanju uglednih izdavačkih kuća.

Suradivao je u izdanjima ŽOZ-a: od 1980-ih objavljivao u “Biltenu”, poslije preimenovanom u “Ha-kol”, od 1996. u “Voiceu”, povremenom časopisu ŽOZ-a na engleskom, a 2005. uredio njegov peti broj. Na simpoziju “Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj” podnio je referat “Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj” koristeći istraživanja za veći

izdavački projekt, odnosno knjigu “Uvod u novinarstvo” (1996.), čiji je bio koautor. Uza sav taj angažman i rad, Živko Gruden preuzima od 2007. dužnost predsjednika KD Miroslav Šalom Freiberger. Veliku pažnju polaže tribinama i njihovoj redovitosti, znatno ih proširuje izborom tema i predavača, a jedno od težišta su publicistika, politička i ideološka pitanja. Tribine su sredina i mjesto slobodnog iznošenje stavova i ideja, s kojima u Zagrebu gotovo nema usporedbe. Sličan stil njeguje i kao glavni urednik Ha-kola, no ovdje s većim naglaskom na autentične židovske teme. Golemo novinarsko i publicističko iskustvo okrunjeno je radom, i zasigurno određeno i njegovim porijeklom i memorijom.

Živko Gruden je svojom osobnošću i svojim radom obilježio razdoblje intenzivne kulturne javne djelatnosti Židovske općine Zagreb, u kojemu je svoj nemali doprinos dao kao predsjednik KD

Miroslav Šalom Freiberger kao i glavni urednik Ha-kola. Živko Gruden u svemu tome imao je veliku i značajnu ulogu. Mnogo toga nije poznato, samo njegovi suradnici i prijatelji znaju koliko je energije i vremena i intelektualnog truda i osjećaja ulagao u ono što je radio. Bio je uvijek ljubazan pomalo distanciran o sebi nije govorio, ni trpio velike riječi, bio je skroman.

Imao sam čast ostati u kontaktu s gospodinom Živkom Grudenom kroz sve godine i nakon što je otišao iz aktivnog rada iz naše Općine. Hvala Vam, još jednom dragi Živko, na svemu što ste učinili kao i ostavili u pisanoj riječi našoj zajednici za buduće generacije.

ZIHRONOM LIVRAHA!

(govor dr. Ognjena Krausa na posljednjem ispraćaju Živka Grudena na zagrebačkom groblju Mirogoj)

Više se ne mogu točno sjetiti kada smo se upoznali Živko i ja, jesmo li počeli suradivati u trenutku kada je on bio urednik Ha-Kola ili kada sam ja prvi puta preuzela tu dužnost. Ali sjećam se jako dobro topline, mirnoće i staloženosti koje su, sigurna sam, osjećala svi u Živkovoju blizini a posebice oni koji su imali privilegiju raditi s tako velikim novinarom i urednikom. I pametnih, uvijek tako pametnih savjeta koji su meni puno pomogli i kojih se često sjetim. Možda bih trebala i češće.

Nikada nisam uspjela naučiti dobro osmišljati naslove, onako kako je to Živko znao. Možda zbog toga što je moj novinarski put započeo u novinskoj agenciji gdje se naslovima nije predavala velika

pažnja. Živko je to uvijek znao puno bolje od mene ali Živko je imao smisla za sve dijelove novinarskog teksta, ne samo za naslove. I nesebično je znao dijeliti svoje veliko iskustvo.

U neka zlatna doba u uredništvu Ha-Kola uz Živka i mene bile su i Tamara Indik-Mali i Vera Dajht-Kralj. Nalazili smo se u ŽOZ-u, dogovarali, uz puno, puno nepričljivih samoironičnih opaski, smijeha. Lijepa vremena, otišla su u vječnost baš kao i moji dragi članovi uredništva. Živko i ja ostali smo u kontaktu sve do nedavno. Sjećam se kako je Živko uvijek inzistirao da mu govorim “ti”, a ja to jednostavno nisam mogla iz velikog poštovanja prema njemu. Sada, na stra-

nicama ovog časopisa čiji je bio urednik, za oproštaj, dragi moj Živko — hvala ti na svemu, čuvat ću uspomenu na tebe i na sve moje drage bivše članove uredništva.

Tvoja
Nataša

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 185. / SVIBANJ-LIPANJ-SRPANJ 2024. / IJAR / SIVAN / TAMUZ / AV 5784. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINACIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 20 EURA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 35 EURA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZBAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

